

Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
Τ.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ

Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών
Τμήμα Πολιτικών Δομικών Έργων

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα: Το Κάστρο του Πορτοκάγιου στη Μάνη

Επιβλέπων - Εισηγητής: Πόπη Π. Θεοδορακάκου - Βαρελίδου
Αρχιτέκτων - Πολεοδόμος Ε.Μ.Π.

Μελετητές: Γιαγλής Αντώνης
Πόρτολας Παναγιώτης
Φαναριώτης Ιωάννης

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

Πειραιάς, Οκτώβριος 1998

Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών

Τμήμα: Πολιτικών Δομικών Έργων

Πτυχιακή Εργασία

Τίτλος: 'Το κάστρο του Πόρτο Κάγιο στη Μάνη'

Σπουδαστές:

Γιαγλής Αντώνης
Πόρτολας Παναγιώτης
Φαναριώτης Ιωάννης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1./ Πρόλογος.....	1
2./ Ευχαριστίες.....	3
3./ Εισαγωγή.....	4
4./ Ιστορικό πλαίσιο.....	8
5./ Περιηγητές - Χάρτες που απεικονίζουν το κάστρο.....	16
6./ Ιστορικό - Επεμβάσεις.....	25
7./ Περιγραφή του κάστρου.....	27
• Γενικά.....	27
• Πύργος Α.....	39
• Πύργος Β.....	47
• Πύργος Γ.....	51
• Πύργος Δ.....	57
• Πύργος Ε.....	60
• Δυτικό Τείχος.....	62
• Νότιο Τείχος.....	83
• Ανατολικό και Βόρειο Τείχος.....	85
8./ Στρατηγικός χαρακτήρας της θέσης του κάστρου.....	93
9./ Περιγραφή διαρρύθμισης και λειτουργικότητας του κάστρου.....	97
• Οικοδομικές λεπτομέρειες - Κατασκευαστικά στοιχεία.....	101
• Σύγκριση με άλλα κάστρα της περιοχής.....	105
• Οικισμός Κάστρο.....	108
10./ Προτάσεις αποκατάστασης του κάστρου - Νέες χρήσεις του.....	128
11./ Βιβλιογραφία.....	134

1./ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

«Τα κάστρα εξασκούν μυστηριώδη γοητεία στην ψυχή του ανθρώπου. Όταν μέσα από τον κάμπο ορθώνεται ξάφνου στο βάθος του ορίζοντα ένα απότομο βουνό και στην κορφή του ξεχωρίζεις μια κορόνα από μισογκρεμισμένα μουράγια και πύργους και πολεμίστρες, η ψυχή σου τινάζεται και αντρείβει... Το κάστρο μας θυμίζει το οχυρό αυτό σημείο που δε θα θέλαμε να παραδώσουμε, το στερνό καταφύγιο της συνείδησης, της αξιοπρέπειας και της αντρείας... »

N. KAZANTZAKΗΣ Ταξιδεύοντας, ο Μοριάς

Τα κάστρα, τα οποία βρίσκονται διάσπαρτα σε ολόκληρο τον Ελλαδικό χώρο έχουν ιδιαίτερη αξία για την ευρύτερη Ευρωπαϊκή ιστορία, και τούτο διότι η ελληνική γη και οι ελληνικές θάλασσες, για δέκα περίπου αιώνες υπήρξαν το θέατρο των συγκρούσεων δύο κόσμων, δύο πολιτισμών, δύο θρησκειών. Του Ευρωπαϊκού Χριστιανικού πολιτισμού με τον αφροασιατικό μουσουλμανικό πολιτισμό.

Είναι, λοιπόν, εύκολο να αντιληφθεί κανείς την αξία αυτών των μνημείων, τα οποία βρίσκονταν για αιώνες στην πρώτη γραμμή των αιματοβαμμένων συγκρούσεων, παρέχοντας στον μελετητή και τον επισκέπτη στοιχεία για την ιστορία και τον πολιτισμό που αναπτύχθηκε στις ευρύτερες περιοχές όπου χτίστηκαν.

Τα φρούρια, μνημεία της δύναμης και του πολέμου, συνήθως χτισμένα σε επιλεγμένες, φυσικά οχυρές θέσεις, στις κορυφές δυσπρόσιτων υψωμάτων γύρω από παραλίες και παραποτάμιες πόλεις ή οικισμούς τους οποίους και προστάτευαν, δημιουργούν στον επισκέπτη καθώς πλησιάζει τα εξωτερικά τους τείχη ένα αίσθημα απειλής και δέους.

Όταν, όμως, περπατάει στους εσωτερικούς χώρους καταλαμβάνεται αντίθετα από ένα συναίσθημα σιγουριάς και ασφάλειας.

Η Ελλάδα, χώρα με παλαιότατο αυτόχθονα πολιτισμό, αλλά και σταυροδρόμι λαών και πολιτισμών, δέχτηκε κατά τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας της αμέτρητες επιδρομές στο έδαφος της. Το γεγονός αυτό οδήγησε επιτιθέμενος και αμυνόμενους να δημιουργήσουν πολυάριθμα οχυρά σε όλο τον ελλαδικό χώρο.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα κάστρα που οικοδομήθηκαν μετά το 12^ο αιώνα και τούτο διότι αφ'ενός μεν τα περισσότερα διασώζονται σε μια ανεκτή κατάσταση, αφ'ετέρου οι αιώνες αυτοί παρουσιάζουν έντονη πολεμική δραστηριότητα στον ελληνικό χώρο, με αποτέλεσμα τα κάστρα που χτίστηκαν στο πέρασμα των χρόνων αυτών να αποτυπώνουν την εξέλιξη της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής αλλά και την πλούσια ιστορία τους.

Χαρακτηριστικό οχυρό οικοδόμημα της περιόδου αυτής αποτελεί και το Κάστρο του Πόρτο Κάγιο ή «Κάστρο της Μάνης», χτισμένο στην νοτιοανατολική πλευρά της Λακωνικής Μάνης, είναι και το αντικείμενο της μελέτης που ακολουθεί.

Το κάστρο αυτό, όπως και τα υπόλοιπα κάστρα, δεν απειλούνται πια από τις πολιορκίες και τις μηχανές του πολέμου. Ο μεγαλύτερος εχθρός τους είναι ο χρόνος καθώς και η ανθρώπινη άγνοια και αδιαφορία. Δεν πρέπει όμως να αφήσουμε τη λήθη να σκεπάσει αυτά τα ιστορικά μνημεία, αντίθετα θα πρέπει να τα περιβάλλουμε με την ιστορική μνημοσύνη και να τα διατηρήσουμε όρθια και αγέρωχα.

2./ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η μελέτη αυτή δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς την συμβολή και την υποστήριξη των κάτωθι προσώπων και φορέων τους οποίους και ευχαριστούμε θερμά:

- Το Τ.Ε.Ι Πειραιά και συγκεκριμένα το τμήμα Πολιτικών Δομικών Έργων για τις γνώσεις που μας προσέφεραν.
- Τη καθηγήτρια Πόπη Π.Θεοδωρακάκου - Βαρελίδου για τις χρήσιμες συμβουλές και την καθοδήγηση της καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνάς.
- Τη φιλόλογο Γεωργία Κακούρου - Χρόνη και την αρχαιολόγο Γιάννα Κατσουγκράκη για τη συλλογή πληροφοριακού υλικού.
- Τον τεχνολόγο - γεωπόνο Γιάννη Καπετανάκη για το χρήσιμο υλικό που προσέφερε.
- Τον Γεώργιο Μπουρδάκο κάτοικο του οικισμού στο κάστρο για την ιστορική ανάδρομη του οικισμού.
- Την 5^η Εφορία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Σπάρτης για τις πληροφορίες και το υλικό που μας προσέφεραν.
- Την πολεοδομία της Σπάρτης και το Ι.Γ.Μ.Ε. για τους τοπογραφικούς και γεωλογικούς χάρτες που μας παραχώρησαν.

3./ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ανάμεσα σε όλες τις ηπειρωτικές περιοχές του Ελλαδικού χώρου, το μικρό και δυσπρόσιτο εκείνο βραχώδες τμήμα γης, η Μάνη¹, ο «Βραχίων της Μάνης» όπως παλιότερα τον αποκαλούσαν παρουσιάζει ακόμα και σήμερα μια ιδιομορφία που προσελκύει από πολύ παλιά το ευρύτερο ενδιαφέρον.

Η Μάνη ορίζει τον γεωγραφικό χώρο που κατέχει η μεσαία από τις τρεις χερσονήσους της Νότιας Πελοποννήσου. Τη χερσόνησο αυτή σχηματίζει η επιμήκης και επιβλητική οροσειρά του Ταΰγετου, η οποία καταλήγει στο νοτιότερο άκρο, γνωστό ως Ταίναρο ή Κάβο Ματαπάς² το οποίο διεισδύει στο θαλάσσιο πέρασμα ανάμεσα στο Ιόνιο και το Αιγαίο, στο ίδιο γεωγραφικό πλάτος (36°, 23') με τη Νότιο Σικελία και το Γιβραλτάρ. Το μήκος της περιοχής είναι 75 χιλιόμετρα (από Β προς Ν), το μέσο πλάτος κυμαίνεται από 10 έως 20 χιλιόμετρα και η έκταση της είναι περίπου 900 τετραγωνικά χιλιόμετρα.

Η οροσειρά του Ταΰγέτου δίνει την ενότητα στη Μάνη, ταυτόχρονα όμως με την κορυφογραμμή της την διαιρεί σε προσηλιακή

---

¹ Το όνομα (με τον παλαιότερο τύπο Μαΐνη) αναφέρεται από τον 9^ο αιώνα. Το αρχαίο όνομα ήταν Λακωνική. Γύρω από την προέλευση και την ετυμολογία του ονόματος Μαΐνη - Μάνη έχουν διατυπωθεί πολλές αλλά όχι οριστικές απόψεις (Δ. Μέξης, Η Μάνη και οι Μανιάτες, Αθήνα 1977, σελ. 199-219). Πιθανότερη φαίνεται η ετυμολογία από το επίθετο μανός -ή, που σημαίνει αρακός, ξερός, άδεντρος. Μανή (γη, χώρα) = χώρα ξερή και άδεντρη. Το πως το «μανή» αλλοιούμενο από τη γλωσσική παράδοση του τόπου κατέληξε σε Μαΐνη εξηγεί ο έγκριτος Δ. Βαγιακάκος, ο οποίος γράφει: «Το επίθετον μανή (γη, χώρα) ουσιαστικοποιηθέν δι' αναβιβασμού του τόνου έδωκε τον τύπον Μάνη (δηλ. χώρα ξηρά και άδενδρος). Βυζαντινός τύπος Μαΐνη προήλθεν εκ του αρχικού Μάνη δι' αναπτύξεως ενός ημιφώνου ι, δηλαδή Μαΐνη και ως λόγιος τύπος Μαΐνη...» (Μάνη Ιστορία Παπύρου, 1971, σελ. 158-159).

(ανατολική) και απόσκιερη (δυτική). Εκτός από τη φυσική αυτή διάκριση η περιοχή διαιρείται σε ορισμένα μεγάλα τμήματα (I-IV) με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (χάρτης 1). Τα τμήματα αυτά υποδιαιρούνται σε μικρότερες τοπικές ενότητες οι οποίες στο Βορρά αντιστοιχούσαν σε προεπαναστατικές κληρονομίες τοπαρχίες - καπετανιές, ενώ στο Νότο σε περιοχές - ζωτικούς χώρους αιματοσυγγενικών πατριών.

Στο νοτιοανατολικό τμήμα της Μάνης, η νότια «προσηλιακή» ή νότιο τμήμα της Κάτω Μάνης, με έκταση 110 τετραγωνικά χιλιόμετρα και με 25 ως 40 οικισμούς κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα, έχει απότομες πλαγιές που πέφτουν στο Λακωνικό κόλπο, ενώ το μικρό οροπέδιο στο μεσημβρινό τμήμα, σχηματίζεται από το μικρό οροπέδιο της Λάγειας με ύψος πάνω από 300 μέτρα.

Στο νότιο τμήμα της Κάτω Μάνης ο ορεινός ασβεστολιθικός όγκος της οροσειράς του Ταυγέτου βυθίζεται στη Μεσόγειο με τη χερσονησίδα Κριτήρι ή Ταίναρο ή Κάβο Ματαπάς όπου στην αρχαιότητα πιστευόταν ότι στο σημείο αυτό βρισκόταν η φοβερή «πύλη» ή «κάθοδος» του Άδη.

Το απότομο και βραχώδες έδαφος, η έλλειψη υδάτινων πόρων, οι ισχυροί άνεμοι, το θερμό καλοκαίρι, η υποτυπώδης χλωρίδα και πανίδα είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της περιοχής.

Για μακραίωνες ιστορικές περιόδους ο άγονος, άνυδρος και πολύμορφος αυτός τόπος με τα απόκρημνα βουνά και τα απροσπέλαστα σε πρώτη όψη παράλια, με τις ελάχιστες στεριανές διόδους επικοινωνίας του προς τον έξω κόσμο, επέδρασε αναπόφευκτα στην ανθρώπινη κοινωνία, σφραγίζοντας ανεξίτηλα το βίο των κατοίκων του, τον χαρακτήρα, την νοοτροπία και τη συμπεριφορά τους.

² Δ. Βαγιακάκος «Ταίναρον, μύθος και ιστορία» Πελοποννησιακή πρωτοχρονιά (1960), σελ.97-110

Για την Μάνη και τους Μανιάτες από νωρίς υπάρχει πλούσιο πληροφοριακό υλικό από διάφορες αναφορές, εκθέσεις, περιγραφές και κάθε είδους διηγήσεις οι οποίες προέρχονται από κατασκόπους, πληροφοριοδότες, επίσημους απεσταλμένους, περαστικούς προς αλλά μέρη ταξιδιώτες, γεωγράφους, εμπόρους και ναυτικούς. Άλλοτε περιγράφουν τον τόπο, την οργάνωση, το χώρο, τις προσβάσεις και τα λιμάνια, αποτυπώνουν κάστρα, πύργους και κατοικίες, άλλοτε δίνουν πληροφορίες για τον πληθυσμό, την πολεμική διάθεση, τη στρατιωτική δύναμη, την πολεμική ικανότητα, τις τοπικές συνθήκες και τον χαρακτήρα του απομονωμένου λαού της Μάνης.

Η αναφορά στον χαρακτήρα και την ψυχοσύνθεση των Μανιατών αποτέλεσε αντικείμενο σχολιασμού όλων όσων έτυχε να έλθουν σε επικοινωνία μαζί τους. Οι περιγραφές είναι συχνά αντιφατικές. Για άλλους οι βαρυφορτωμένοι όπλα «ωσάν σκαντζόχοιροι» Μανιάτες είναι ελευθερόφρονες και ανυπότακτοι θαρραλέοι μαχητές και για άλλους δεν αποτελούν παρά ληστρικές ή πειρατικές συμμορίες που λυμαίνονται την περιοχή.

Οι συνθήκες ανασφάλειας που δημιούργησε η πειρατεία, τα εναλλασσόμενα φαινόμενα εντάσεων και υφέσεων, η προσπάθεια των διαφόρων επίδοξων κατακτητών να επιβάλλουν την κυριαρχία τους, επηρέασε βαθύτατα την αρχιτεκτονική του τόπου δημιουργώντας έναν οικιστικό ιστό από κάστρα και πύργους.

Η μελέτη αυτή έχει σκοπό να παρουσιάσει το κάστρο του Πόρτο Κάγιο³ ή Κάστρο της Μαϊνης.⁴ Δίνονται πληροφορίες για το ιστορικό

³ Η ονομασία της περιοχής, κατά τον Coronelli (delle Quaglia) προήλθε από το πλήθος των ορτυκιών (caille) που σταθμεύουν στον τόπο κατά τη διάρκεια της φθινοπωρινής τους μετανάστευσης προς τις θερμές χώρες και τα οποία παλιότερα οι Μανιάτες τα σκότωναν και τα πάστωναν για να έχουν κρέας το χειμώνα (Π. Κατσαφάδος, Τα Κάστρα της Μαϊνης, Αθήνα 1992, σελ.243). Μια άλλη εκδοχή είναι

του, παρατίθενται αποσπάσματα από ταξιδιώτες και περιηγητές που το επισκέφθηκαν, ενώ επιχειρείται, με βάση τα στοιχεία που αντλήθηκαν από διάφορες πηγές και κάποιες δικές μας εκτιμήσεις για τον τόπο και το χρόνο που οικοδομήθηκε για πρώτη φορά το κάστρο στη συγκεκριμένη περιοχή. Αντλήθηκαν πληροφορίες τόσο από τυπωμένα βιβλία, όσο και από υπηρεσίες που έχουν σχέση με το αντικείμενο της μελέτης (5^η εφορία βυζαντινών αρχαιοτήτων, Πολεοδομία Σπάρτης, Γυθείου κ.α.). Η παρουσίαση ολοκληρώνεται με την παράθεση αντιπροσωπευτικών χαρακτηριστικών και σχολίων πάνω σε αυτά. Τα σχέδια και οι αναπαραστάσεις αποδίδουν τη μορφή που έχει το κάστρο σήμερα. Οι φωτογραφίες απεικονίζουν λεπτομέρειες και χαρακτηριστικές όψεις του μνημείου αυτού, ενώ άλλες αποτυπώνουν τις ατυχείς επεμβάσεις που έχουν αλλοιώσει τον παραδοσιακό χαρακτήρα του κάστρου. Τέλος γίνονται κάποιες προτάσεις ώστε να σταματήσει η καταστροφή του μνημείου αυτού.

το όνομα να προήλθε από τα χαλίκια της ακτής (caillou) (Κάστρα της Πελοποννήσου, Εκδόσεις Αδάμ, Αθήνα 1990, Κείμενα Δρ. Ε. Καρποδίνη - Δημητριάδη)

⁴ Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε στο μεταγενέστερο κάστρο της Μάνης και όχι στο Βυζαντινό ή Φραγκικό κάστρο της Μάνης που αναφέρει το «Χρονικό του Μορέως»

4./ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούμε σε ορισμένα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν την ευρύτερη χρονική περίοδο κατά την οποία δημιουργήθηκαν τα οχυρά στη χερσόνησο της Μάνης.

Αρχίζοντας από τους Μέσους Χρόνους (330-1453 μ.Χ.), οι αναστατώσεις και οι μετασχηματισμοί που συνόδευσαν την παρακμή του αρχαίου κόσμου, πολλοί παραθαλάσσιοι τόποι έγιναν ανασφαλείς και βαθμιαία πέρασαν στην αφάνεια. Ο πληθυσμός της Χερσονήσου ζούσε αποτραβηγμένος στην ενδοχώρα, διασκορπισμένος σε πρωτόγονους γεωκτηνοτροφικούς πυρήνες προσκολλημένος σε παλιές παραδόσεις. Αυτό μαρτυρούν οι ερειπωμένοι μεγαλιθικοί⁵ οικισμοί που διατηρήθηκαν ως σύστημα κατοίκησης μέχρι τους μεσαιωνικούς χρόνους. Στους «σκοτεινούς αιώνες» 7^{ος} και 8^{ος}⁶ οι συχνές πειρατικές επιδρομές των Αράβων και οι εισβολές των Σλάβων απέκοψαν περισσότερο τη Χερσόνησο από τα βυζαντινά κέντρα. Στο νότιο τμήμα της Χερσονήσου πολυάριθμος πληθυσμός ήταν ενταγμένος σε ξεχωριστή διοίκηση με κέντρο το βυζαντινό κάστρο της Μαΐνης.⁷ Από τον 9^ο αιώνα η

⁵ Η μεγαλιθική δόμηση είναι χαρακτηριστική. Τα κτίρια χτίζονται κατευθείαν πάνω σε ασβεστολιθικά στέρεα πετρώματα με ογκολίθους που λατομούνται επιτόπου. Οι λίθοι δομούνται σε επάλληλες στρώσεις χωρίς συνδετικό ασβεστοκοκόνιαμα. Μικρές πέτρες και θραύσματα γεμίζουν, ως αδρανή, τα κενά που μένουν ανάμεσα στις παρειές και συμπληρώνουν τα κενά στις όψεις. Οι διαστάσεις των λίθων κυμαίνονται - ενδεικτικά - από 60x60x70 εκ. ως 30x30x40 εκ., απαντούν όμως και άλλοι, όπως 170x60x70 εκ. ή 140x110x100 εκ. οι οποίοι χρησιμοποιούνται ως αγκωνάρια στις γωνίες. (Γιάννης Σάιτας, Μάνη, Εκδόσεις Μέλισσα, Αθηνά 1992)

⁶ G.L. Huxley, The second dark age of the Peloponnese. Λακωνικά Σπουδαί Γ' (1977), σελ.84-110

⁷ Το κάστρο υπήρξε το κέντρο άσκησης της εξουσίας. Η τοποθεσία του οποίου, σύμφωνα με ευρήματα που ήρθαν στο φως οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η βυζαντινή Μαΐνη βρισκόταν στο ακρωτήριο Τηγάνι στην περιοχή των χωριών Αγ. Κυριακή και Μεζαπό της Μέσα Μάνης, θέση που

Χερσόνησος πήρε το όνομα Μαΐνη ή Μάνη. Στους επόμενους αιώνες (10^ο, 11^ο, 12^ο) η βυζαντινή παρουσία έγινε πιο έντονη.

Προς τα τέλη της περιόδου η Χώρα έμεινε έκθετη στη διείσδυση των Φράγκων.⁸ Ενώ τα πιο πολλά μέρη της Πελοποννήσου έμειναν υποταγμένα στους Φράγκους από το 1204 ως το 1432, η ατίθαση και επισφαλής Μάνη έγινε κτίση τους μόνο για 13 χρόνια (1249 - 1262). Στην προσπάθεια τους οι Φράγκοι να επιβάλλουν την κυριαρχία τους στην περιοχή αναζήτησαν παλιά φρούρια που θα μπορούσαν να τα χρησιμοποιήσουν έπειτα από μικρές επεμβάσεις που θα κόστιζαν λιγότερο. Πράγμα που για τις περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες του νεοπαγούς πριγκιπάτου και τα πενιχρά μέσα της εποχής ήταν κεφαλαιώδους σημασίας. Στην πορεία οι Φράγκοι αντιλαμβανόμενοι ότι οι προγενέστερες οχυρώσεις δεν εξυπηρετούσαν τους στόχους, αποφάσισαν να κατασκευάσουν τα κάστρα του Πασσαβά, του Λεύκτρου και της Μεγάλης Μαΐνης.⁹ Τα κάστρα αυτά χτίστηκαν σε περίοπτες φυσικά οχυρωμένες θέσεις ώστε να προκαλούν το δέος και το φόβο στους ανυπότακτους Μανιάτες. Η οικοδόμηση των κάστρων τοποθετείται γύρω στο 1254 από το βαρόνο Ζαν Ντε Νεϊγύ κατόπιν εντολής του Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου.

Κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο (1263 - 1453) η Μάνη αποτέλεσε τμήμα του δεσποτάτου του Μύστρα (ή Μορέως). Οι δεσπότες

ακόμα και τώρα ονομάζεται «Κάστρο». (Π. Κατσαφάδος, Τα κάστρα της Μαΐνης, Αθήνα 1992, σελ. 14)

⁸ A. Bon, op.cit. 154-175, 180-181

⁹ Η τοποθεσία ακόμα και σήμερα του Φράγκικου κάστρου της Μεγάλης Μαΐνης, αποτελεί αντικείμενο διαφωνιών πολλών σύγχρονων ερευνητών.

και οι ευγενείς του Μοριά κατέχουν μεγάλα τμήματα της Χερσονήσου, ενώ οι λόγιοι της εποχής περιγράφουν με μέλανα χρώματα τους ανυπότακτους Μανιάτες. Στα 1415 ο Στράτος των Παλαιολόγων γκρέμισε¹⁰ τα τοπικά μεσαιωνικά κάστρα για να αποδυναμώσει τις τοπικές εστίες αντίδρασης.¹¹

Η περίοδος από τα μέσα του 15^{ου} ως τις αρχές του 18^{ου} αιώνα βρίσκει τη Μάνη σε ειδικό προνομιακό καθεστώς κυριαρχίας από τους Τούρκους. Με την υποταγή του ελλαδικού χώρου και την πτώση του Μύστρα (1460), η Μάνη πρόβαλλε ισχυρή αντίσταση και δεν υπέκυψε στα τούρκικα στρατεύματα. Αποτέλεσμα ήταν να υπάρξει για τους Μανιάτες ειδική μεταχείριση, που περιλάμβανε εσωτερική αυτονομία, άδεια οπλοφορίας και καταβολή ετησίου φόρου υποτελείας. Οι προνομιακοί όροι που εξασφάλισε η Μάνη αύξησαν σημαντικά τον πληθυσμό της, αφού οι ντόπιοι δεν εγκατέλειψαν τις εστίες τους, ενώ πλήθη φυγάδων από ολόκληρη την Πελοπόννησο αναζήτησαν την ασφάλεια τους στην περιοχή αυτή.

Η Χερσόνησος, στραμμένη προς τις μεγάλες θαλάσσιες οδούς, η στρατηγική της θέση και οι εμπειροπόλεμοι κάτοικοι¹² της, αποτέλεσε επίκεντρο γενικότερου ενδιαφέροντος και έζησε άμεσα τις αντιθέσεις

¹⁰ Σ. Κουγέας, *Περί των Μελιγών του Ταϊγέτου εξ αφορμής ανεκδότου Βυζαντινής επιγραφής εκ Λακωνίας*, Πραγματεία της Ακαδημίας Αθηνών, τομ.15, Αθήνα 1950, σελ.31-32

¹¹ Σπ. Λάμπρος, *Παλαιολόγεια και Πελοποννησιακά*, τομ.3, 1930, σελ.242 Σ. Κουγέας, *op.cit.* 31-32

¹² Οι εμπειροπόλεμοι Μανιάτες ήταν περιζήτητοι από τις δυτικές δυνάμεις, οι οποίες προμηθεύονταν μισθοφόρους «stradioti» από το συγκροτημένο περίφημο «Στρατόπεδο των στρατιωτικών της Μάνης» Δ. Βαγιακάκος, *Βυζαντινά ονόματα και επώνυμα εκ Μάνης*, *Πελοποννησιακά Γ'* (1960), σελ.189 Κ. Μέρτζιος, *Η Μάνη εις τα αρχεία της Βενετίας (1611-1674)*, *Λακωνικά Σπουδαί Α'* (1972), σελ.122

συμφερόντων των δυνάμεων που δρούσαν στη Μεσόγειο και επιδίωκαν να την έχουν στη σφαίρα επιρροής τους.¹³

Στο εσωτερικό, η ανάγκη να οργανωθεί αποτελεσματικά το φυσικό και ανθρώπινο δυναμικό ήταν πειστική. Έτσι, η πολεμική ετοιμότητα επιβλήθηκε ως τρόπος ζωής και οι ένοπλες αιματοσυγγενικές ομάδες (γέννη, οικογενειακοί κλάδοι) επικράτησαν και διατηρήθηκαν ως βασικές μονάδες του κοινωνικοοικονομικού και οικισμένου χώρου. Οι αγροτικές δραστηριότητες, το εμπόριο, η πειρατεία, η λεηλασία των γειτονικών περιοχών στηρίζονταν στη δύναμη των όπλων.

Ζωτική σημασία είχε η εκμετάλλευση των εδαφών, των νερών της χλωρίδας και πανίδας. Στους τομείς αυτούς επενδύθηκε πολύς μόχθος, ιδίως για την κατασκευή των πολυάριθμων σκαλημάτων που συγκρατούσαν το λιγιστό χώμα στις πλαγιές. Ακόμη, για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των επιδρομών από ξηρά και θάλασσα, δημιουργήθηκαν κατάλληλα έργα (πύργοι, οχυρώματα) που ενισχύουν τη φυσική οχύρωση.

Το ανυπότακτο νότιο τμήμα της Χερσονήσου συντηρούσε πυκνό πληθυσμό διασκορπισμένο σε μικρούς οικισμούς σε κατάλληλα σημεία μακριά από τις ακτές. Τα ακραία τμήματα του Κάβο Γρόσσο, της Λαγείας και του Κάβο Ματαπά έζησαν περιπέτειες που τους επιφύλασσε η κρίσιμη θαλασσινή θέση τους. Στα φυσικά λιμάνια του Πόρτο Κάγιο, του Μεζαπού και του Γερολιμένα συχνά πόδιζαν φρεγάτες των Ισπανικών, Γαλλικών, Μαλτέζικων και Τούρκικων στόλων, καθώς και κουρσάρικα που επιδίδονταν σε αρπαγές.

¹³ Δ. Μέξης, Μάνη και Μανιάτες, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1977, σελ.273-274, 283-289, 293

Τη χρονική αυτή περίοδο λάμβαναν χώρα οι Τουρκοβενετικοί πόλεμοι¹⁴ με τους Μανιάτες να μένουν ουσιαστικά αμέτοχοι στη διένεξη αυτή με εξαίρεση κάποιες μικροεξεγέρσεις που αναφέρονται κατά τα έτη 1489, 1499 και 1537.

Πρώτη σοβαρή πολεμική ενέργεια των Μανιατών έγινε το στις 29 Ιουνίου 1570 στην έναρξη του Δ' Τουρκοβενετικού πολέμου (1570-1573) με την εκπόρθηση του κάστρου που είχαν χτίσει οι Τούρκοι στο Πόρτο Κάγιο, μερικό καιρό νωρίτερα (1569). Η αιτία οικοδόμησης του κάστρου την εποχή εκείνη πρέπει να αναζητηθεί στην εργώδη προσπάθεια του σουλτάνου Σελίμ να καταλάβει την Κύπρο. Φαίνεται ότι οι Τούρκοι έκριναν ότι είχαν απόλυτη ανάγκη μιας ναυτικής βάσης κάπου στο θαλάσσιο δρόμο Βενετίας - Ανατολικής Μεσογείου, για να μπορούν να εμποδίσουν τις βενετικές γαλέρες που θα έσπευδαν να ανεφοδιάσουν την Κύπρο (Δ' Τουρκοβενετικός πόλεμος 1570-1573). Σαν τέτοια επέλεξαν το ασφαλές λιμάνι του Πόρτο Κάγιο, στην ανατολική άκρη του Ταινάρου. Το κάστρο αυτό εν τούτοις, (από τα στοιχεία που θα παρατεθούν έπειτα) δεν πρέπει να χτίστηκε από μια «ξαφνική απόβαση» των Τούρκων το 1569, όπως έχει γράφει. Οι Τούρκοι φαίνεται ότι είχαν πρόσβαση στο χώρο, όχι όμως και κατοχή, αφού τα δυσπρόσιτα βουνά ήταν ελεύθερα και γεμάτα ανυπότακτους.

Το οχυρό, αυτό σύμφωνα με διήγηση του Coropelli, προσέλαβε ο βενετός ναύαρχος Querini το 1570 με 24 γαλέρες, ερχόμενος από τα Χανιά το κυρίευσε και απάλλαξε έτσι τους Μανιάτες από τον απεχθή ζυγό. Οι Μανιάτες, όπως αναφέρεται στο κείμενο, επέδειξαν έξοχη πολεμική συμπεριφορά. Το κάστρο αυτό πριν την αναχώρηση του ο

¹⁴ Οι Τουρκοβενετικοί πόλεμοι έγιναν: Α' 1463-1479, Β' 1499-1502, Γ' 1537-1540, Δ' 1570-1573, Ε' 1645-1669, ΣΤ' 1684, Ζ' 1715

Querini το κατεδάφισε για να μην χρησιμοποιηθεί ξανά από τους Τούρκους. Μετά την κατεδάφιση του οχυρού οι Βενετοί προσδοκώντας την συνδρομή των Μανιατών στο νέο πόλεμο τους με τους Τούρκους, τους εξοπλίζουν.¹⁵

Την επόμενη χρονιά συνέβη το σημαντικό πολεμικό γεγονός, η ήττα των Τούρκων στην ναυμαχία της Ναυπάκτου (Οκτώβριος 1571). Τα δύο αυτά σημαντικά γεγονότα έδωσαν νέα ώθηση και ελπίδες για την τελική νίκη επί των Τούρκων.

Μολονότι οι Τούρκοι πραγματοποιούν επιδρομές και καταστροφές και τα επόμενα χρόνια (ιδιαίτερα εκείνες του 1614 και 1615)¹⁶ οι Μανιάτες ξανακατεβαίνουν για εντατικότερη εκμετάλλευση των ευφορότερων τόπων, ίσως και για μονιμότερη εγκατάσταση στα πεδινά.

Ακολουθεί ο Ε΄ Τουρκοβενετικός πόλεμος της Κρήτης (1645-1669) και οι Τούρκοι πετυχαίνουν μεγαλύτερο έλεγχο της Μάνης. Εκμεταλλευόμενοι την όξυνση των τοπικών διαφορών διορίζουν ηγεμόνα «γιαούρ πασά» τον ντόπιο πειρατή Λυμπεράκη Γερακάρη (1667-1670) και αναγκάζουν τους Μανιάτες σε καταβολή φόρου και έλεγχο των λιμανιών¹⁷ για 18 χρόνια.

Τα χρόνια που ακολουθούν, οι επιδεινούμενες συνθήκες από την τουρκική καταπίεση και οι θανάσιμες εμφύλιες διαμάχες, έστρεψαν

¹⁵ Σαθάς, Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας, Ε΄, σελ.38

¹⁶ Κ. Μέρτζιος, Η Μάνη εις τα αρχεία της Βενετίας 1611-1674, Λακωνικά Σπουδαί, Α΄, σελ.183-173

¹⁷ Τότε οι Τούρκοι ξανάχτισαν τα φρούρια της Ζαρνάτας και του Πόρτο Κάγιο και έχτισαν εξαρχής το κάστρο της Κελεφάς (Γ. Σάιτας, Μάνη, Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1992, σελ.22-23, παραπ.63)

πολλούς κατοίκους σε σημαντικές ομαδικές μετοικεσίες προς τα Ιόνια νησιά, στις Ισπανικές και Γενοβέζικες κτήσεις.¹⁸

Στη συνέχεια η Μάνη χωρίζεται από τους Βενετούς σε καπετανιές και ορίζουν τοπικούς άρχοντες τους «καπετάνιους» ή «καπιτάνιου».¹⁹ Στο νότο, οι εξωτερικές επιδράσεις ελάχιστα μετέβαλλαν το μέχρι τότε ισχύον σύστημα, έτσι ο θεσμός των καπετανιών δεν ίσχυσε στην περιοχή.

Στις τελευταίες φάσεις της τουρκοκρατίας (1715-1821), μετά την επικράτηση των Τούρκων επί των Βενετών (1715), οι Μανιάτες συνθηματολόγησαν. Δέχτηκαν να καταβάλλουν ετήσιο φόρο και ανέλαβαν την υποχρέωση να μένουν ουδέτεροι στους πολέμους.

Τα χρόνια αυτά, το διοικητικό σύστημα των καπετανιών διατηρήθηκε. Μόνο στη νότια Μάνη η ανυπαρξία κεντρικού ελέγχου και η έλλειψη πόρων έγιναν αιτία ώστε να ενταθούν οι ταραχές και η πειρατεία.

Μετά τα Ορλωφικά (1770), οι Τούρκοι επιχείρησαν να αυξήσουν την επιρροή τους, αναγορεύοντας τη Μάνη (1776) σε ημιαυτόνομη ηγεμονία (Μπας μπεηλίκι) υπό τον έλεγχο του τούρκικου ναυαρχείου στο Αιγαίο. Τον ίδιο καιρό η Χερσόνησος αποτελούσε «το πολεμικό κέντρο του Μοριά», ενώ το λιμάνι του Πόρτοκαγιου αποτελούσε το ορμητήριο²⁰

¹⁸ Τη δεκαετία 1670-1680, 340 Μανιάτες του Προαστίου εγκαταστάθηκαν στην περιοχή Τάραντα, 1100 κάτοικοι της Οιτύλου (με επικεφαλείς τους Ιατραίους - Μεδιγπούς) στην Τοσκάνη και άλλοι 600 κάτοικοι της Οιτύλου (με επικεφαλείς τους Στεφανόπουλους) στην Κορσική όπου δημιουργήθηκε η μακροβιότερη αποικία (Θ. Παπαδόπουλος, Μανιάτες έποικοι στην Ιταλία τον 17^ο αιώνα, Λακωνικά Σπουδαί Δ' (1979), σελ.396-474 και ΣΤ' σελ.182-258)

¹⁹ Απ. Δασκαλάκης, Η Μάνη και η Οθωμανική Αυτοκρατορία 1453-1821, Αθήνα 1923, σελ.150

²⁰ Κ.Ν. Στάππας, Η Λακωνία κατά την Τουρκοκρατίαν και την Ενετοκρατίαν 1460-1821, Αθήνα 1993, σελ.259-266

του Έλληνα θαλασσομάχου Λάμπρου Κατσώνη και του πατέρα του Οδυσσέα Ανδρούτσου. Από το λιμάνι αυτό οι δυο προαναφερθέντες κήρυξαν την επανάσταση κατά των Τούρκων και κατέστρωσαν τα σχέδια ενός πανελληνίου απελευθερωτικού αγώνα.²¹

Μερικά χρόνια αργότερα στις παραμονές του 1821, έπειτα από παρέμβαση της Φιλικής Εταιρίας, έπαψαν οι έριδες μεταξύ των αρχηγικών οικογενειών και προετοιμάστηκε η συμμετοχή στον Αγώνα. Η κήρυξη της Επανάστασης, στην Αρεόπολη της Μάνης στις 17 Μαρτίου του 1821, οδήγησε και στη σταδιακή απελευθέρωση ολόκληρης της Ελλάδας από τον Τουρκικό ζυγό.

²¹ Απ. Δασκαλάκης, Η προπαρασκευή της ελληνικής επανάστασεως εις την Λακωνίαν, Λακωνικά Σπουδαί Α', Αθήνα 1972, σελ.7

5./ ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ -

ΧΑΡΤΕΣ ΠΟΥ ΑΠΟΙΚΟΝΙΖΟΥΝ ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ

Το αντικείμενο της ενότητας αυτής είναι η καταγραφή των πληροφοριών, που αντλούνται από περιηγητικά κείμενα, χάρτες και χαρακτηριστικά που αφορούν το κάστρο του Πόρτοκαγιου, όπως επίσης και τη σχέση που έχει το συγκεκριμένο κάστρο με το κάστρο της Μεγάλης Μαΐνης.

Από ορισμένους περιηγητές το συγκεκριμένο κάστρο έχει ταυτιστεί με αυτό της Μεγάλης Μαΐνης που οικοδόμησε ο Γουλιέλμος Βιλλαρδουίνος στα 1250 (Χρονικό του Μορέως, ΙΥ, 170)

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι μέχρι και σήμερα επικρατεί ασάφεια σχετικά με την ακριβή τοποθεσία του Φράγκικου κάστρου της Μαΐνης, αφού στο Χρονικό του Μορέως δεν προσδιορίζεται ακριβώς η θέση του κάστρου.

Παρακάτω παραθέτουμε τις απόψεις των περιηγητών που ταυτίζουν το κάστρο του Πόρτοκαγιου με το Φράγκικο κάστρο της Μεγάλης Μαΐνης.

Ο Άγγλος στρατιωτικός W.M Leake περιώνυμος για τις περιηγήσεις και τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του από τον Ελληνικό χώρο, στα χρόνια λίγο πριν και μετά την Επανάσταση, περιόδευσε και τη Μάνη, και στο βιβλίο του «Peloponnesiaca, a supplement to travels in the Morea», London 1846, σελ.142, είναι κατηγορηματικός για την τοποθέτηση του Φράγκικου κάστρου της Μαΐνης στο Πόρτοκαγιο.

Την ίδια θέση υιοθετεί και ο Renell Rodd στο βιβλίο του «The Princes of Achaia and the Chronicles of Morea», London 1907, τομ.Β', σελ.277, τοποθετώντας και αυτός το κάστρο της Μεγάλης Μαΐνης στο Πόρτοκαγιο.

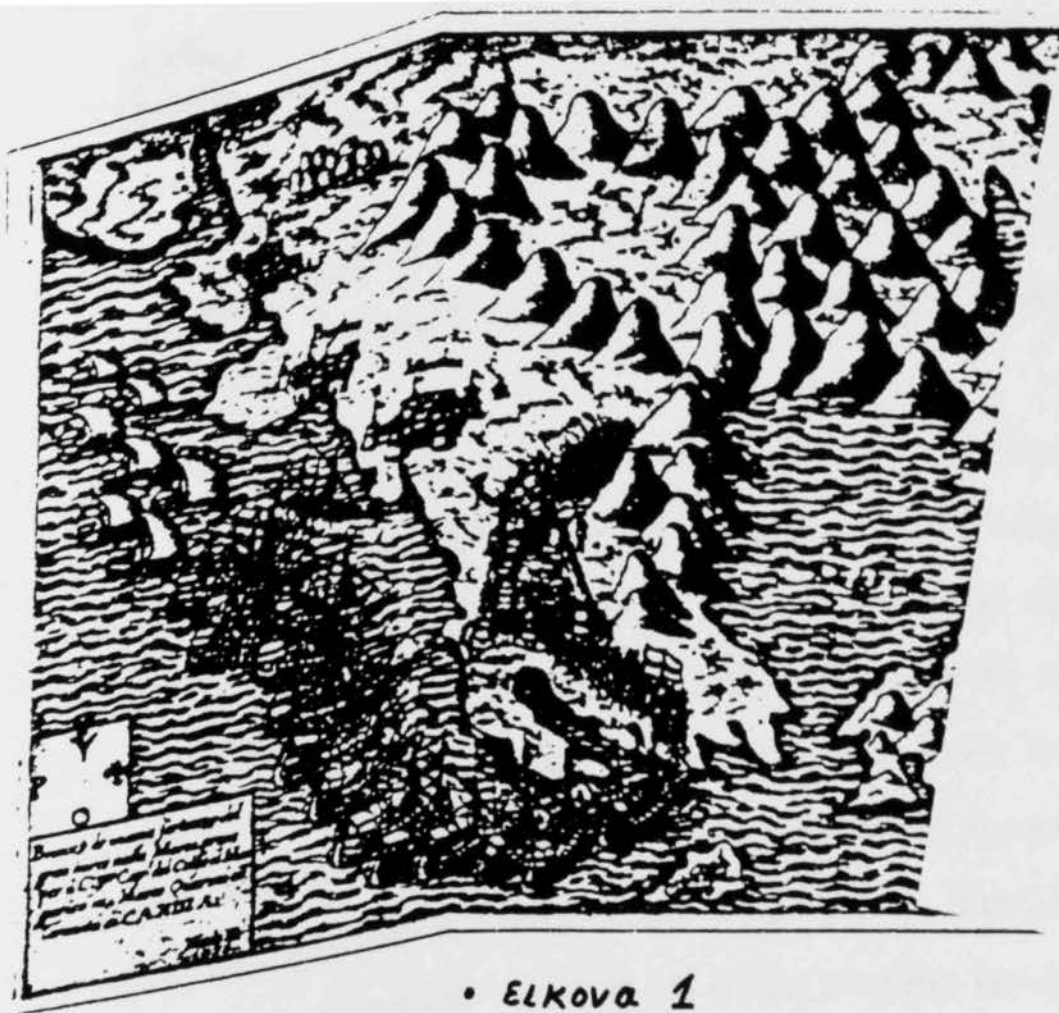

Ο Ramsay Traquair στο Annual XII (1905-6) του British School at Athens, στη μελέτη του «Laconia, Mediaeval Fortresses», δίνει σύντομη περιγραφή του κάστρου του Πόρτοκαγιου και αφού δέχεται ότι τα ερείπια του κάστρου δεν παραπέμπουν σε Φράγκικη τοιχοδομία, ή άλλου παλαιότερου τύπου δόμησης (αν εξαιρέσει κανείς τα «σπασμένα τόξα» στα ανώφλια μερικών ανοιγμάτων, τα οποία θα μπορούσαν να εκληφθούν σαν φράγκικο δείγμα), καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το μεταγενέστερο Τούρκικο κάστρο του οποίου τα ερείπια σώζονται μέχρι σήμερα έχει χτιστεί πάνω στα ερείπια του Φράγκικου.

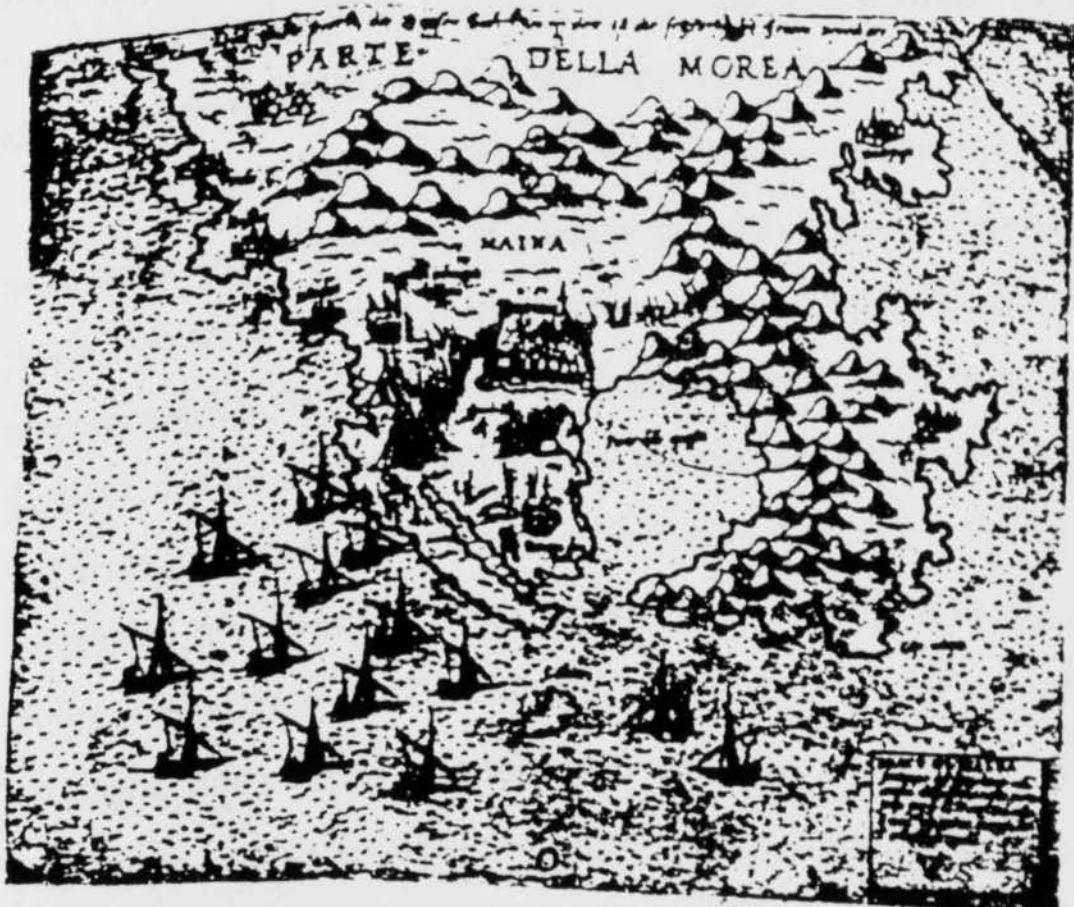
Την ίδια άποψη, ότι δηλαδή οι Φράγκοι έχτισαν τη Μεγάλη Μαϊνη στο Πόρτοκαγιο, έχουν και οι περισσότεροι σύγχρονοι Άγγλοι ιστορικοί και αρχαιολόγοι.

Στοιχεία για το πως ήταν το κάστρο πριν την κατάληψη του από τους Βενετούς μας δίνουν κάποιοι μεμονωμένοι χάρτες της Μάνης. Συνολικά εντοπίστηκαν τέσσερις τέτοιοι χάρτες, οι τρεις από τους οποίους τυπώθηκαν την περίοδο 1570-1575 περίπου και άνηκαν σε μια ασυνήθιστη κατηγορία ιταλικών ειδησεογραφικών χαρτών - news maps - και αναφέρονται στην άλωση του κάστρου της Μάνης (κάστρο του Πόρτοκαγιου) από τους Βενετούς το 1570.

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, το κάστρο αυτό κατασκευάστηκε από τους Τούρκους για να ελέγχουν τα Βενετικά πλοία που έσπευδαν να εφοδιάσουν τους πολιορκούμενους, από τα Τουρκικά στρατεύματα, Βενετούς στην Κύπρο. Το οχυρό αυτό, κατά τον Coronelli (1687), προσέλαβαν οι Βενετοί με 24 γαλέρες ερχόμενοι από τα Χανιά. Επειδή στις πηγές που αναφέρονται στο γεγονός αυτό υπήρχαν κάποιες ασάφειες οδήγησαν ορισμένους, παλιότερους κυρίως, ιστορικούς (Δασκαλάκης 1928, Βακαλόπουλος 1968, Μέξης 1977 αλλά και Κουτσουλιέρης 1993) στην άποψη ότι το καταληφθέν από τους Βενετούς κάστρο ήταν το

• ΕΙΚΟΝΑ 1

• ΕΙΚΟΝΑ 2

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

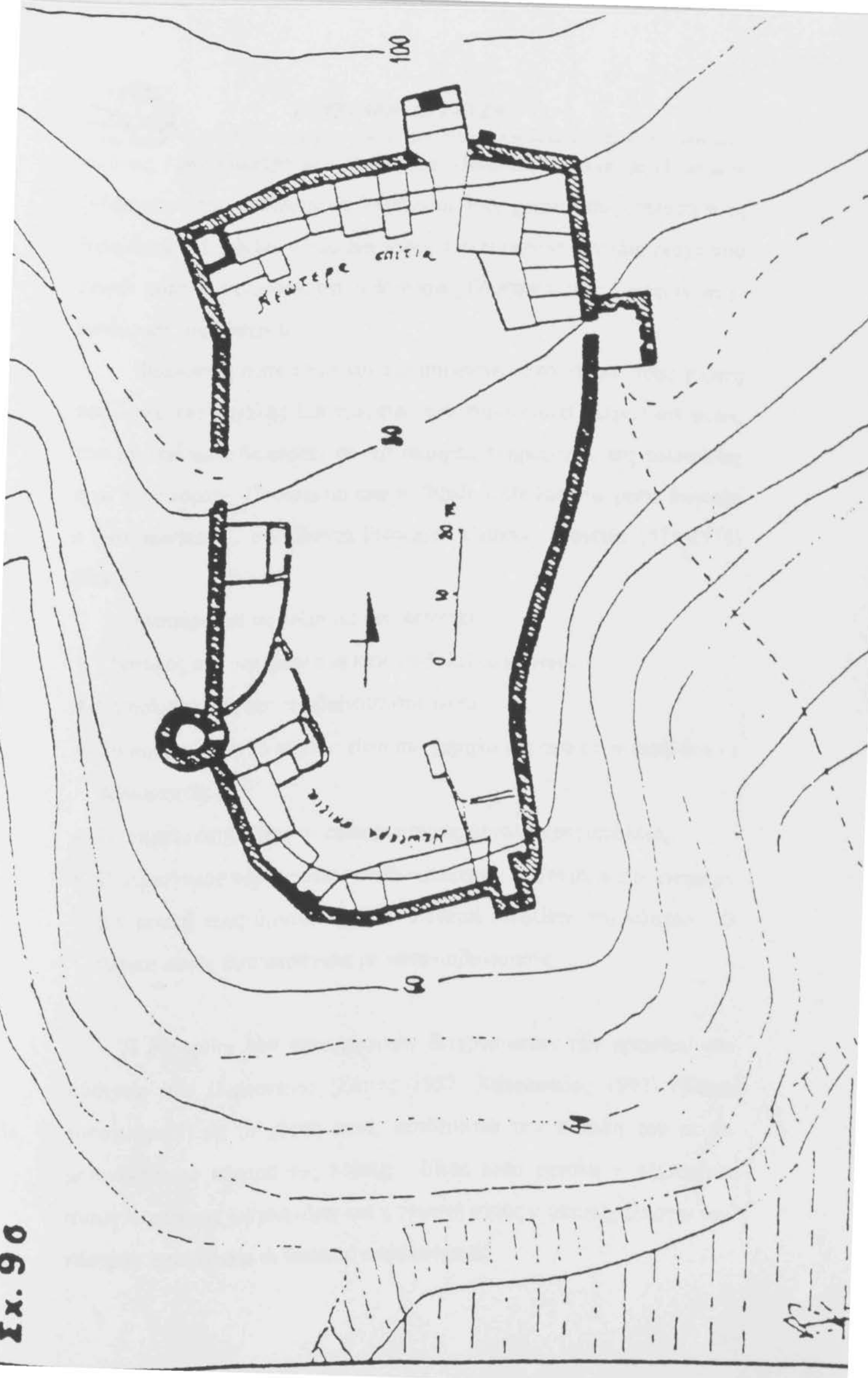

κάστρο στο Λιμένι, δηλαδή ο Κελεφάς, και όχι το κάστρο του Πορτοκάγιου. Ο Κ. Ντόκος (1972) με έγγραφα απέδειξε ότι το καταληφθέν κάστρο ήταν στο Πόρτοκαγιο. Τώρα πια, με την παράθεση των χαρτών που ακολουθεί έχουμε την εικονογραφημένη απόδειξη αυτού του γεγονότος.

Ο πρώτος χάρτης του Nikolo Nelli (1570) (Εικ.1) εμφανίζει το χαρακτηριστικό λάθος των περισσότερων χαρτών του 16^{ου} αιώνα, δηλαδή ο όρμος του Πόρτοκαγιου έχει άνοιγμα προς τα νοτιοδυτικά αντί προς τα νοτιοανατολικά, το δε Οίτυλο εντοπίζεται στην ανατολική πλευρά της Χερσονήσου, αντί στη δυτική. Ο χάρτης περιέχει και λεζάντα στα ιταλικά, η οποία επεξηγεί ότι απεικονίζεται η κατάληψη του κάστρου της Μάνης από τον Querini και την αρμάδα της Κρήτης. Ένας στόλος από γαλέρες (και είναι χαρακτηριστικό ότι αν τις μετρήσει κανείς είναι 24, όσες ακριβώς αναφέρει ο Coronelli) κανονιοβολεί το κάστρο. Συγχρόνως ένας αριθμός από πολιορκητές με τη σημαία του σταυρού, ανεβαίνει στα τείχη και τα καταλαμβάνει. Σε ένα πύργο του κάστρου κυματίζει ακόμη η σημαία με την ημισέληνο αλλά σε σπασμένο κοντάρι.

Ο δεύτερος χάρτης, αγνώστου χαρτογράφου και χαρακτή (Εικ.2), περιγράφει το ίδιο γεγονός. Η λεζάντα του τίτλου είναι γραμμένη στα ιταλικά και αναφέρει ότι «Το κάστρο του μεγάλου Τούρκου καταλήφθηκε από την αρμάδα της Κρήτης υπό τον Marco Querini». Στο επάνω μέρος υπάρχει δυσανάγνωστη λεζάντα στα μεσαιωνικά Γερμανικά που σε Ελληνική μετάφραση λέει τα εξής: «Αυτή είναι η ουρά της Μάνης. Το Turcotolen (=Turcotaglia. Έτσι αναφέρει ο Coronelli ότι ονόμαζαν οι Τούρκοι το κάστρο του Πόρτοκαγιου). Αυτό είναι το Porto delle Qali (=Quaglie Πορτοκάγιο) το οποίο είναι των κυρίων Βενετών (υπό την κυριαρχία των Βενετών, προφανώς γιατί το κατέλαβαν). Στο χάρτη αυτό υπάρχει μία σημαντική λεπτομέρεια. Παρουσιάζει σε κάποιο σημείο της

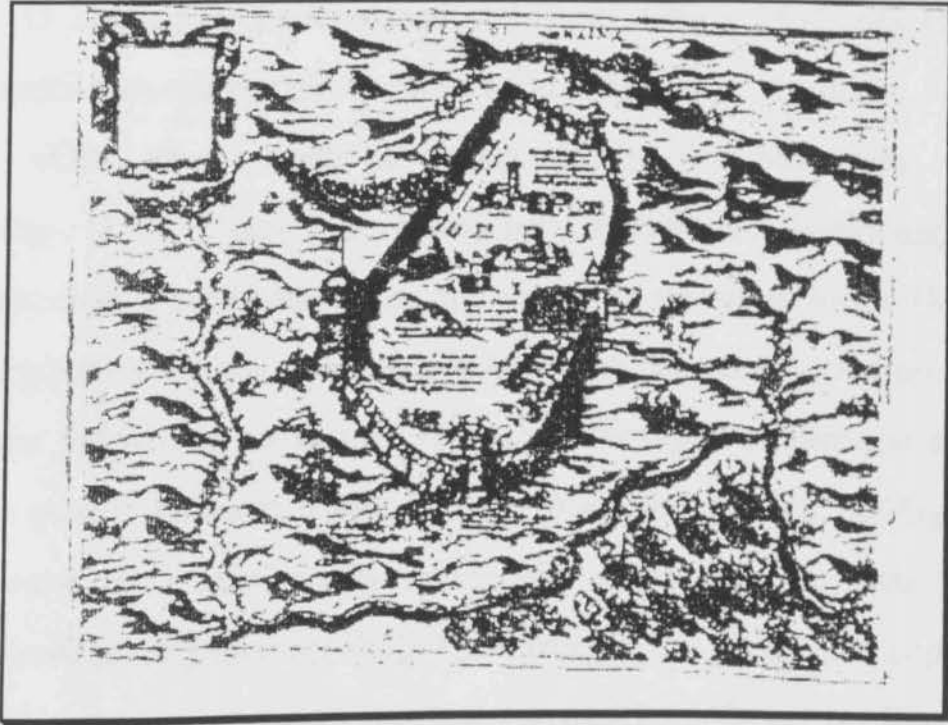
εικόνας, λίγο αριστερά από το κάστρο: «Magnati in fauor de christiani» (=Μανιάτες που σπεύδουν να βοηθήσουν τους χριστιανούς, δηλαδή τους Βενετούς). Μια ένδειξη από ένα χάρτη που τυπώθηκε την ίδια εποχή που έγιναν αυτά τα γεγονότα, ότι οι Μανιάτες βοήθησαν τους Βενετούς στην κατάληψη του κάστρου.

Φτάνοντας στον τρίτο και πιο σημαντικό από αυτούς τους χάρτες που λόγω της μεγάλης λεπτομέρειας που παρουσιάζει δείχνει ότι αυτός που τον σχεδίασε θα έπρεπε να είχε ακριβείς πληροφορίες της πολιορκίας ή να ήταν παρών. Προέρχεται από το βιβλίο *Isole Famose, porti, fortezze e terre maritime...* του Giovan Francesco Camocio (Βενετία 1571-1575) (Εικ.3)

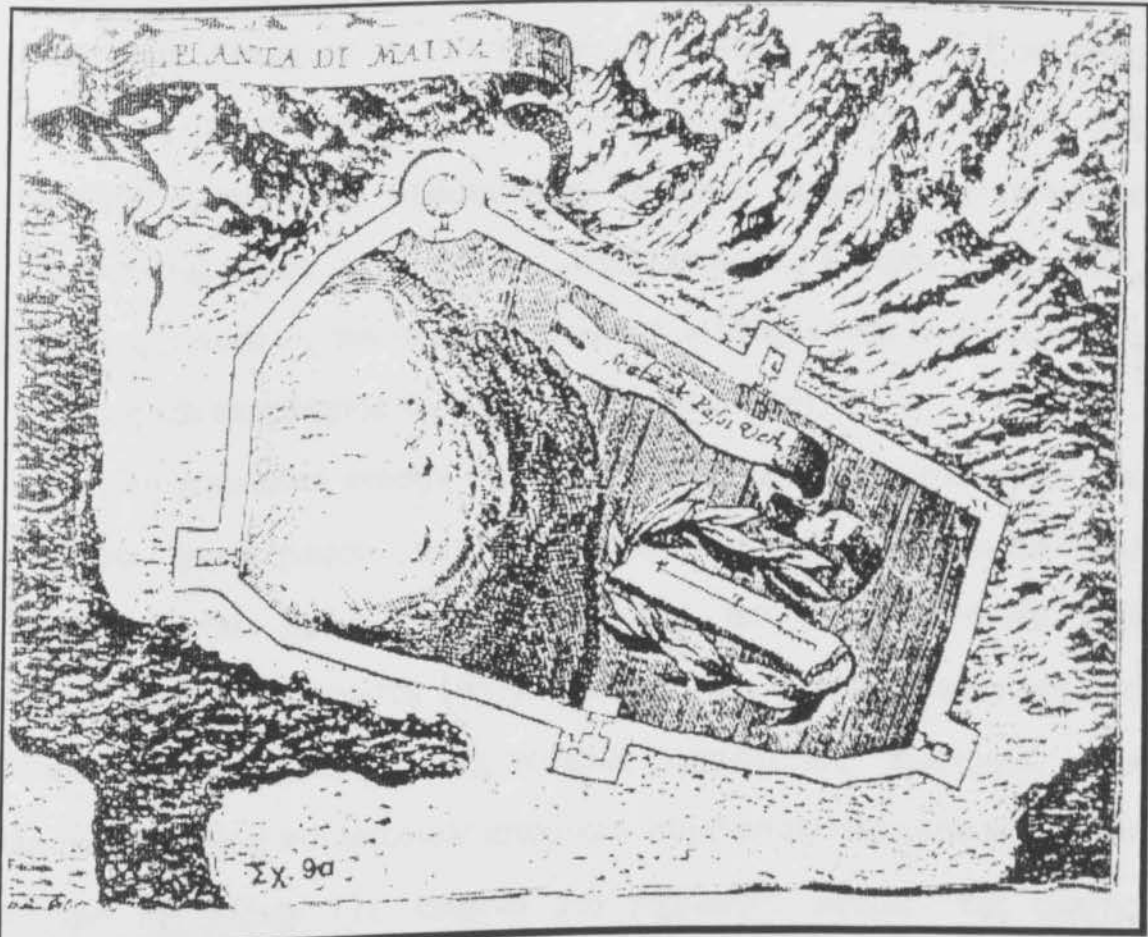
Αναφέρουμε τις λεζάντες που περιέχει:

- Ο στόλος των γαλέρων που κανονιοβολεί το κάστρο.
- Οι πολιορκητές που ανεβαίνουν στα τείχη.
- Το σημείο όπου το κάστρο είναι πιο χαμηλό και από όπου εισήλθαν οι πολιορκητές.
- Το σημείο όπου είχαν οι πολιορκητές τις μεγαλύτερες απώλειες.
- Ο στρογγυλός πύργος στον οποίο κατέφυγαν οι Τούρκοι και ανέταξαν την τελική τους άμυνα, αφού οι Βενετοί εισήλθαν στο κάστρο. Ο πύργος αυτός καταστράφηκε με κανονιοβολισμούς.

Η σύγκριση των τοπογραφικών διαγραμμάτων των ερειπίων του κάστρου στο Πορτοκάγιο (Σάιτας 1987, Κατσαφάδος 1992) (βλέπε τοπογραφικό) με το χάρτη αυτό, αποδεικνύει την ταύτιση του με το μεταγενέστερο κάστρο της Μάνης. Είναι τόσο μεγάλη η αξιοπιστία αυτού του χάρτη, ώστε ακόμη και η γνωστή στους ντόπιους, πλησίον του κάστρου πηγή (Aqua di fontana) απεικονίζεται.

Εικ.3

Εικ.4

Ο Σαθάς (Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, Αθήνα 1869, σελ.156) για την κατάληψη του κάστρου παραθέτει τα εξής από τον Paruta:

«Όθεν συνεννοηθείς (ο Κουερίνι) μετά των Μανιατών, την 29 Ιουνίου (1570) περί τα χαράματα απεβίβασεν αιφνιδίως τους τουφεκισιάς, οίτινες κατέλαβαν του εγγύς τω φρουρίω λόφον (Μάλλον εδώ πρόκειται για τον υπερκείμενο λόφο στα βόρεια του κάστρου, όπου σήμερα βρίσκονται τα ερείπια του μεταγενέστερου μανιάτικου πύργου, βλέπε φωτό). Ούτω δη ο εχθρός ανελπίστως προσβληθείς δια ξηράς και θαλάσσης μετά πεισματώδη αντίστασιν απεσυρθείς εις τινα πύργον (Σύμφωνα με το χάρτη της Εικ.3 πρόκειται για τον στρογγυλό πύργο που βρίσκεται στη νοτιοδυτική γωνία του κάστρου). Οι δε επί τον Κουερίνην εισελθόντες εις το φρούριον εγένοντο κύριοι είκοσι τεσσάρων πυροβόλων, δι'ων ήρχισαν την κατεδάφισιν του πύργου, υποχρεωθέντων ούτω των πολεμίων να παραδοθώσιν. Μετά τούτο ο Κουερίνης θεωρήσας επικίνδυνον το εν Μάνη φρούριον, διότι σκοπός της ανεγέρσεως αυτού ήτο η προφύλαξις Τουρκικών γαλέρων προορισμένων να παρακωλύσωσι τις εξ Ενετίας πεμπομένας εις Κύπρον προμηθείας, ανετίναξεν αυτό εις τον αέρα δι'υπονόμων.» (στην ουσία ανατίναξε τους πύργους και κατεδάφισε το στηθαίο του παραπέτου).

Στη γερμανική έκδοση της ταξιδιωτικής περιγραφής του αξιόλογου Βενετού χαρτογράφου και περιηγητή Coronelli (*Histirische und Topographisxhe aufuhrliche Beschreibung der Reiche Morea und Negroponte*, Φρανκφούρτη 1687), μετά από μια σύντομη ανάδρομη στη μυθολογία της Μάνης, παρατίθεται περιληπτική περιγραφή δύο λιμανιών, καθώς και κάποιων ιστορικών συμβάντων στο επονομαζόμενο κάστρο της Μάνης (Το κείμενο στο γερμανικό ιδίωμα της εποχής παρατίθεται στο τέλος). Επίσης ο Coronelli έχει σχεδιάσει κάτοψη του κάστρου (Εικ.4).

Με βάση τις απόψεις των προαναφερθέντων περιηγητών και ιστορικών αλλά και με κάποιες δικές μας εκτιμήσεις και υποθέσεις, παραθέτουμε αμέσως πιο κάτω το ιστορικό του κάστρου και τις επεμβάσεις που δέχτηκε στη συνέχεια.

6./ ΙΣΤΟΡΙΚΟ - ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ

Αν δεχτούμε την άποψη του Traquair ότι το μεταγενέστερο κάστρο της Μάνης χτίστηκε πάνω στα ερείπια του Φράγκικου κάστρου της Μαΐνης, τότε μπορούμε να πούμε ότι το 1254 ο Γουλιέλμος Βιλλαρδουίνος χτίζει το κάστρο του Πορτοκάγιο. Οχτώ χρόνια αργότερα, το 1262, το κάστρο αυτό καθώς και τα υπόλοιπα κάστρα που ανήκαν στους Φράγκους, περνάνε στα χέρια των Βυζαντινών. Στα επόμενα χρόνια εκτιμούμε, εφόσον δεν υπάρχουν ακριβείς ιστορικές μαρτυρίες, ότι το κάστρο εγκαταλείφθηκε σταδιακά από τους Βυζαντινούς, αφού οι Μανιάτες δεν ήταν αντίπαλοι τους όπως οι Φράγκοι.

Περί τα 1348 στη Μάνη δημιουργούνται αποσχιστικές τάσεις ενώ υπάρχει μια γενικότερη αμφισβήτηση της κεντρικής εξουσίας, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται κάποιες ισχυρές ομάδες-οικογένειες που θέλουν να παίξουν ηγετικό ρόλο στην περιοχή της Μάνης. Έτσι αναζητούν κάποια οχυρά που προϋπήρχαν ή χτίζουν πύργους, ώστε να μπορούν από εκεί με ασφάλεια να ασκούν εξουσία.

Φτάνοντας στις αρχές του 15^{ου} αιώνα, στα 1415, ο βασιλιάς Μανουήλ Η΄ Παλαιολόγος θέλοντας να επιβάλλει την εσωτερική τάξη και ασφάλεια του τόπου διατάσσει την «λύση των φρουρίων» της Λακωνικής. Εκτιμούμε ότι το κάστρο του Πορτοκάγιου καταστράφηκε από τους Βυζαντινούς και στη συνέχεια το καλοκαίρι του 1569 άρχισε να χτίζεται από τους Τούρκους μετά από εντολή του σουλτάνου Σελίμ.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ένα χρόνο αργότερα στις 4 Ιουνίου 1570 το κάστρο περιέρχεται στην κυριαρχία των Βενετών και καταστρέφεται ώστε να μη ξαναχρησιμοποιηθεί από τους Τούρκους. Έναν αιώνα αργότερα μεταξύ του 1667 και του 1670 αναφέρει ο Σάιτας (Μάνη, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1992, σελ.22-23) ότι οι Τούρκοι ξανάχτισαν τα

κάστρο της Ζαρνάτας και του Πορτοκάγιο και έχτισαν εξ αρχής το κάστρο της Κελεφάς - κάτι που δεν καταφέραμε να διασταυρώσουμε από άλλες πηγές. Αν αυτό συνέβη στην πραγματικότητα, πρέπει οι Βενετοί να έκαναν μικρές επισκευές και όχι εκτεταμένες εργασίες όπως π.χ. η ανοικοδόμηση των καταστραφέντων πύργων, ενώ στη συνέχεια μετά την επικράτηση των Τούρκων επί των Βενετών, το κάστρο πρέπει να ξανακαταστράφηκε από το μένος των Μανιατών κατά των Τούρκων κατακτητών. Αργότερα, σύμφωνα με μαρτυρίες των ντόπιων, οι πρώτες κατασκευές (πύργοι, πυργόσπιτα) μέσα στο κάστρο άρχισαν να χτίζονται το 1804.

7./ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

ΓΕΝΙΚΑ

Το κάστρο του Πορτοκάγιου ή Κάστρο της Μάνης βρίσκεται στο βόρειο μυχό του ομώνυμου όρμου που κατά την αρχαιότητα ονομαζόταν Ψαμμαθούς.²²

Στο χώρο του κάστρου φτάνει κανείς ακολουθώντας τον αμαξιτό χωματόδρομο που υπάρχει αριστερά (από Β προς Ν) της κεντρικής οδού που συνδέει τον γνωστό παραδοσιακό οικισμό της Βάθειας με τον οικισμό του Πορτοκάγιου. Διανύοντας απόσταση περίπου 300 μέτρων συναντάμε τα πρώτα σπίτια του οικισμού Αχιλλείου.²³ Ο δρόμος συνεχίζει ανατολικά, και αφού διανύσουμε απόσταση 200 μέτρων βρισκόμαστε στη δυτική πλευρά του κάστρου, το οποίο μαζί με τις οικίες που υπάρχουν μέσα σε αυτό, αποτελεί το υπόλοιπο τμήμα του προαναφερθέντος οικισμού.

Ο χώρος που περιβάλλει το κάστρο αποτελεί μέρος του Μανιάτικου τοπίου. Έδαφος τραχύ με ελάχιστα δέντρα στα σημεία όπου υπάρχουν οι δύο πηγές της περιοχής και λιγοστή θαμνώδη βλάστηση. Στη δυτική πλευρά του βράχου, η οποία είναι αρκετά απότομη, υπάρχουν

²² Η ονομασία αυτή οφείλεται κατά μία γνώμη στα χαλίκια της παραλίας. Κατά την αρχαιότητα υπήρχε στο λιμάνι αυτό οικισμός (Πανσανίας, Λακωνικά, τόμος III, 25, 4-5, σελ.444). Έχει αναφερθεί από ξένους περιηγητές ότι στην περιοχή υπήρχαν αρχαία ευρήματα (Ξένοι περιηγητές στον ελληνικό χώρο. Ταξίδι του Δήμου και Νικολό Στεφανόπουλι στην Ελλάδα. Εκδόσεις Τολιόη. Αθήνα 1974, σελ.164).

²³ Ο οικισμός του Αχιλλείου άρχισε να δημιουργείται γύρω στα 1794 και μετά. Σύμφωνα με τον κύριο Γεώργιο Μπουρδάκο, κάτοικο του οικισμού, στην περιοχή υπήρχε ένα Μοναστήρι το οποίο στη συνέχεια κατακτήθηκε από κάποια ισχυρή οικογένεια Μανιατών. Έτσι δημιουργήθηκε ο πρώτος πυρήνας του οικισμού γύρω από το Μοναστήρι. Αργότερα γύρω στο 1804 χτίστηκαν τα πρώτα πυργόσπιτα μέσα στο χώρο του κάστρου.

πέτρινα αναλήμματα (πεζούλια), τα λεγόμενα χτάρια (Φωτ.1). Οι κάτοικοι της περιοχής ήταν υποχρεωμένοι να εκμεταλλεύονται όλες τις διαθέσιμες εκτάσεις. Έτσι δημιουργώντας αυτά τα βαθμιδωτά επίπεδα διαφύλασσαν το λιγιστό χώμα από τα νερά της βροχής. Στη νότια πλευρά, ο βράχος είναι ουσιαστικά απροσπέλαστος, από την πλευρά αυτή. Αντίθετα η ανατολική πλευρά έχει μικρότερη κλίση και γενικά είναι πιο βατή.

Στην απέναντι πλευρά του όρμου, κοιτάζοντας νότια από το κάστρο, υπάρχει ο παραλιακός οικισμός του Πορτοκάγιου, ενώ ψηλότερα πάνω από την παράλια βρίσκεται ο παραδοσιακός οικισμός της Παλύρου (Φωτ.2).

Νοτιοανατολικά κοιτώντας από το κάστρο, ο επισκέπτης έχει μια πανοραμική άποψη της εισόδου του όρμου (Φωτ.3).

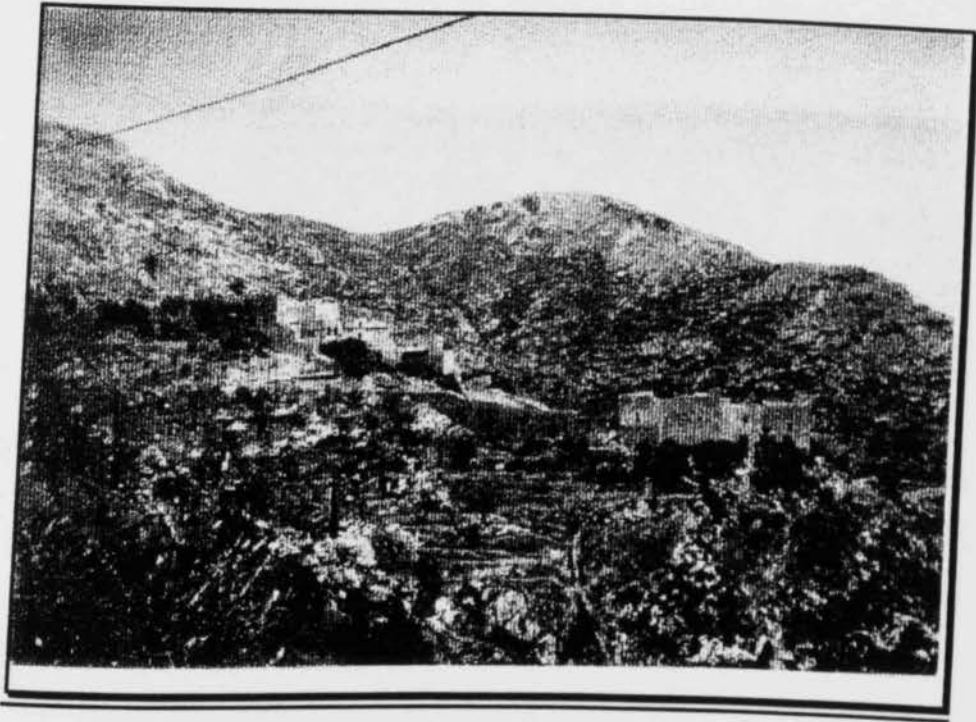
Το φρούριο βρίσκεται χτισμένο σε μια ομαλή κλίση ανάμεσα σε δύο χαράδρες με μέσο υψόμετρο περί τα 80 μέτρα, με ελάχιστο υψόμετρο στο νότιο τμήμα περίπου 65 μέτρα και μέγιστο στο βόρειο τμήμα περίπου 90 μέτρα (βλ. τοπογραφικό). Η υψομετρική διάφορα είναι εμφανής αν κάποιος δει το κάστρο από τον οικισμό της Παλύρου (Φωτ.4-5).

Η κάτοψη του κάστρου παρουσιάζει κλειστό ακανόνιστο σχήμα, περιμέτρου περίπου 325 μέτρων και καλύπτει έκταση περίπου 6,4 στρεμμάτων (βλ. τοπογραφικό).

Αρχικά το κάστρο είχε πέντε πύργους, από τους οποίους οι τέσσερις ήταν ορθογωνικοί και ο ένας κυκλικός, όλοι σήμερα κατεστραμμένοι (βλ. κάτοψη Coronelli). Η πύλη βρισκόταν στην ανατολική πλευρά και προφυλασσόταν από παρακείμενο πύργο.

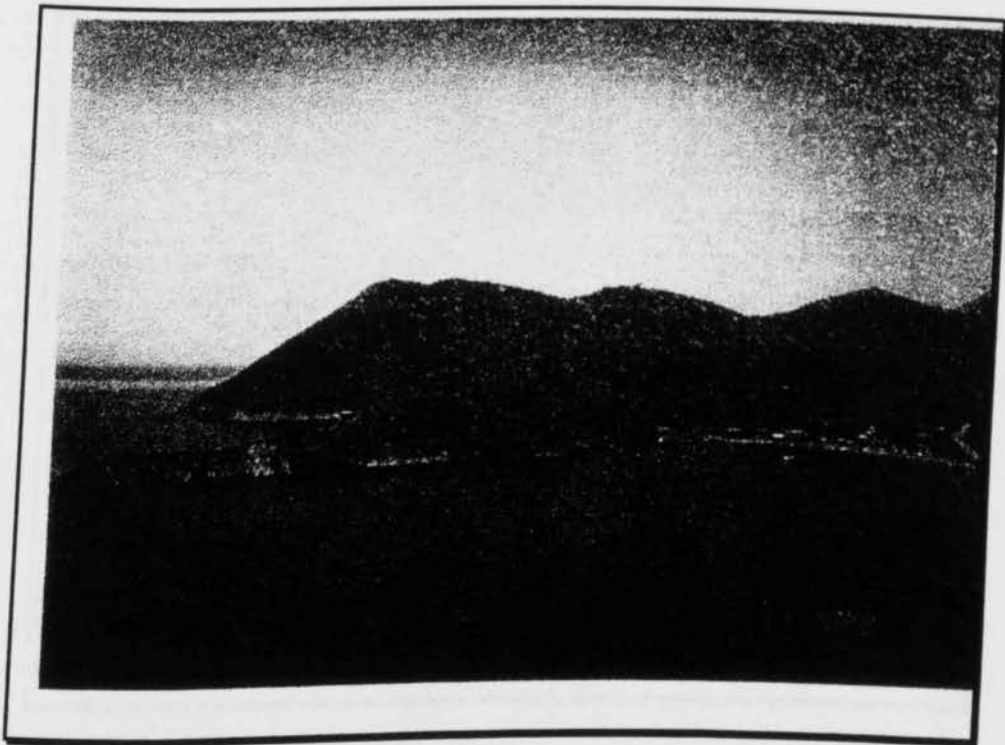
Κύρια αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του κτίσματος είναι το «τετραγωνισμένο» σχεδιάγραμμα και η ανυπαρξία καταφυγίου (reduit).

Φωτ.1

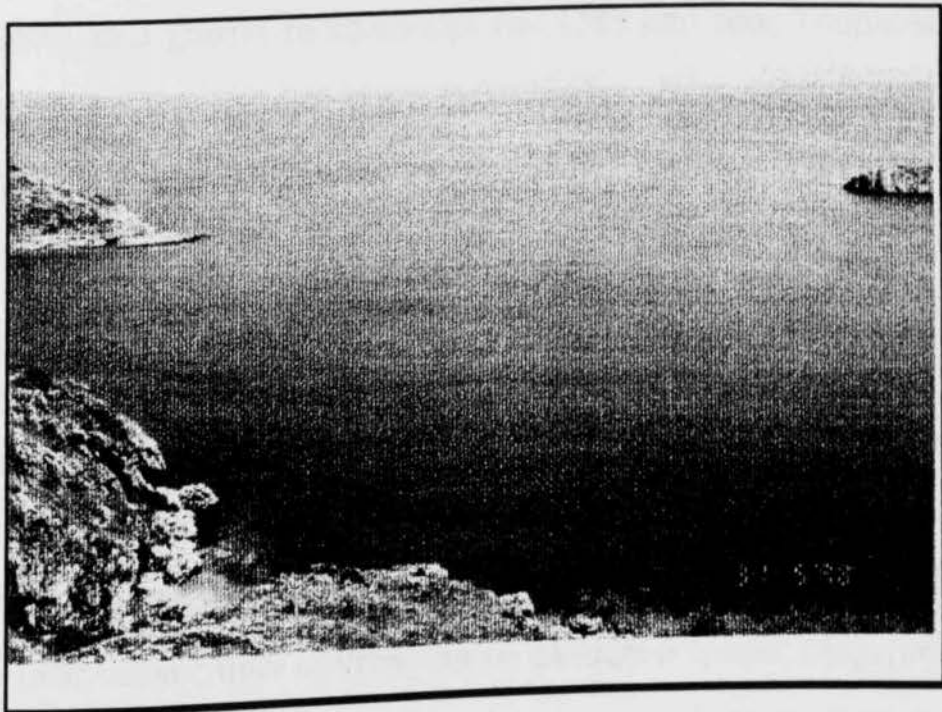
Δυτική όψη του κάστρου. Διακρίνονται τα λίθινα αναλήμματα - χτάρια.

Φωτ.2

Στο ύψωμα διακρίνεται ο παραδοσιακός οικισμός της Παλύρου, ενώ στην παραλία βρίσκεται ο οικισμός του Πορτοκάγιου.

Φωτ.3

Άποψη της εισόδου του όρμου από το κάστρο.

Φωτ.4

Άποψη του κάστρου από τον οικισμό της Παλύρου.

Όπως ήδη έχει αναφερθεί το κάστρο, σύμφωνα με ιστορικές μαρτυρίες, έχει χτιστεί το καλοκαίρι του 1569 από τους Τούρκους. Στα χρόνια αυτά η στρατιωτική τέχνη έχει αλλάξει. Νέες ανακαλύψεις, όπως η χρήση της πυρίτιδας²⁴ και των κανονιών²⁵ έρχονται να μεταβάλλουν ριζικά τις μεθόδους του πόλεμου και της τειχομαχίας.

Σταδιακά μετά το 1300 το στρατιωτικό πλεονέκτημα μεταφέρεται από τον αμυνόμενο στον επιτιθέμενο. Η ασφάλεια που στα προηγούμενα χρόνια παρείχε στον πολιορκούμενο το φρούριο, το οποίο λόγω της μεγαλύτερης εξέλιξης στην αρχιτεκτονική και τεχνική των οχυρώσεων έγινε περισσότερο απόρθητο, με τη χρήση των πυροβόλων οπλών εξέλιπε.

Ένας αιώνας ήταν αρκετός για να αλλάξει ο τρόπος διεξαγωγής του πολέμου. Είναι χαρακτηριστικό αυτό που έχει γράψει ότι ένας ταπεινός χωρικός μπορούσε πια από απόσταση να καταβάλλει με ένα ατομικό

²⁴ Η πυρίτιδα, που πρωτοέκανε την εμφάνισή της το πρώτο μισό του 14^{ου} αιώνα, έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στη δημιουργία ισχυρών κεντρικών κυβερνήσεων-και τηρουμένων των αναλογιών στο μικρό χώρο της Μάνης, τους επόμενους αιώνες, ισχυρών οικογενειών.

²⁵ Στις αρχές του 14^{ου} αιώνα, στα 1326, η Signoria της Φλωρεντίας αναθέτει στον Reynaldo di Villamanga την κατασκευή κανονιού από ορείχαλκο και βλημάτων (μπάλες) από σίδηρο. Το είδος αυτό που το αναγνωρίζουμε στην ονομασία gibauld, ήταν περισσότερο εκτοξευτήρας μικρών μεταλλικών βλημάτων κατά τμημάτων πεζικού, παρά πυροβόλο που σκοπό είχε να προσβάλλει τείχη. Στη βιβλιοθήκη της εκκλησίας του Χριστού στη Οξφόρδη υπάρχει σε μινιατούρα του 1327 το σχέδιο πυροβόλου όπλου, που το σαν βάζο σχήμα του (το ονόμαζαν rot de fer) αντιπροσωπεύει την πιο παλιά μορφή κανονιού που γνωρίζουμε. Στα αρχεία της Ρουέν του έτους 1338 μνημονεύεται αγορά κανονιών, βλημάτων και πυρίτιδας (E.Egg, J.Jobé, H.Lachouque, Storia del artiglieria, 1971, σελ.10). Πυροβόλα σε χρήση από τους Βυζαντινούς και τους Τούρκους από τις αρχές του 15^{ου} αιώνα αναφέρονται από τους Βυζαντινούς συγγραφείς Ι.Αναγνώστη, Κριτόβουλο, Ι.Κανανό, Δούκα και Σφραντζή. Χαρακτηρίζονται σαν βομπάρδοι (από το ιταλικό bombardà), σκευές, ελεβόλεις, χώνες, η δε πυρίτιδα σαν βοτάνη. Από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα το πυροβολικό ήταν το κύριο μέσο πολιορκίας, όπως κύρια όπλα έγιναν από το 16^ο και 17^ο αιώνα το φορητό πυροβόλο ανοιχτού πεδίου και το πυροβόλο όπλο χειρός αντίστοιχα (Π.Κατσαφάδος, Τα κάστρα της Μαΐνης, Αθήνα 1992, σελ.217).

πυροβόλο όπλο και τον πιο λαμπρό σιδερόφρακτο ιππότη. Η απόσταση μεταξύ των αντιπάλων στο πεδίο της μάχης μεγαλώνει.

Τα παλιά κάστρα των βουνών, που σκαρφαλωμένα στους απότομους βράχους εκμεταλλεύονταν τη μεγάλη κλίση για να πετύχουν μεγάλο «ειδικό» ύψος τείχους, κατά κύριο λόγο εκείνα που δεν ήταν φτιαγμένα με περισσή επιμέλεια, οι ξερολιθιές, όντας ιδιαίτερα ευπαθή στα βλήματα, περιέρχονται σιγά σιγά σε ανυπολημία και αχρηστία.

Έτσι κρίνεται απαραίτητη η κατασκευή πιο ανθεκτικών οχυρών, με πιο επιμελημένη τοιχοδομία. Στις γωνίες και στα σημαντικά σημεία του σχετικά χαμηλού και χοντρού τείχους, χτίζονται ογκώδεις πύργοι μικρού ύψους και στις εκτεταμένες πλατφόρμες που δημιουργούνται, πάνω στις θολωτές κάμαρες που τους σκεπάζουν, τοποθετούνται τα κανόνια.

Οι οδοντωτές επάλξεις δεν προσφέρουν πια προστασία στους αμυνόμενους και εγκαταλείπονται. Αντικαθίστανται με τουφεκότρυπες σε συνεχές στηθαίο, οι οποίες θύμιζαν τις σχισμές για βολή με τόξο, τις πολεμότρυπες που υπήρχαν στα παλαιότερα τείχη. Στην τοιχοδομία είναι σαφής η προτίμηση στη σπάταλη χρήση ασβεστοκονίας, που κάνοντας την κρούση του βλήματος πιο πλαστική, δίνει περισσότερη συνοχή στο τείχος.

Το τείχος του κάστρου στο Πορτοκάγιο είναι μια πολύ επιμελημένη κατασκευή πάχους 2,7-2,8 μέτρων, μέσου ύψους περί τα 7 μέτρα με βαθμιδωτό περίπατο διάδρομο και στηθαίο παραπέτου πάχους 60-80 εκατοστών και εκτιμώμενου ύψους περί το 1,5 μέτρο.

Η τειχοδομία είναι από μικρούς κυρίως ακατέργαστους λίθους με αφθονία ασβεστοκονίας.²⁶ Στη λάσπη φαίνονται μικρά θαλασσινά

²⁶ Η ασβεστοκονία για την περιοχή της Μάνης αποτελούσε είδος πολυτελείας. Και αυτό διότι: α) ο ασβέστης ήταν είδος δυσεύρετο. β) η ξυλεία λιγοστή για να θυσιαστεί για το κάψιμο των καμινιών και γ) η ανεπάρκεια του νερού δεν επέτρεπε στους κατοίκους να χρησιμοποιούν το νερό για

βότσαλα και κομμάτια κεραμιδιών.²⁷ Στις γωνίες και στους πύργους υπάρχουν καλά λαξευμένα αγκωνάρια.²⁸ Πλίνθοι βρίσκονται πολύ σπάνια και μόνο για διακόσμηση στις πύλες και στις θυρίδες. Στις δύο πλευρές του (εσωτερική και εξωτερική) το τείχος είναι επιμελημένα επαλειμμένο με σκληρό επίχρισμα²⁹ που διατηρείται ακόμη και σήμερα πολύ καλά (Φωτ.6,7).

οικοδομικούς λόγους μικρής σημασίας. Στην περίπτωση της δημιουργίας του κάστρου στο Πόρτο Κάγιο, το νερό από τις δύο πηγές που υπάρχουν εκεί γύρω αρκούσε για το κάψιμο των καμινιών. Η ξυλεία εξασφαλιζόταν από τους μικρούς θάμνους, τα φρύγανα που υπήρχαν γύρω από τις πηγές. Είναι χαρακτηριστικό αυτό που αναφέρει ο W. Leake (Travels in the Morea, Λονδίνο 1830, σελ.287) ότι καθοδόν προς τα Άλικα συνάντησε φάλαγγα από 200 γαϊδούρια φορτωμένα με φρύγανα από την περιοχή κοντά στο Πόρτο Κάγιο, που προορίζονταν για κάψιμο, το Πάσχα, στα βορινά χωριά (Άνοιξη του 1805). Η μαρτυρία αυτή δείχνει ότι η περιοχή είχε αρκετή ξυλεία, για τα δεδομένα της περιοχής.

²⁷ Τα τεμάχια κεραμιδιών που υπάρχουν στα ανώτερα τμήματα της κατασκευής του κάστρου μάλλον προέρχονται από σπασμένα κεραμίδια στέγης ή θραύσματα αγγείων, αφού έχουν το χαρακτηριστικό καμπύλο σχήμα και πάχος περίπου 1-3 εκατοστά. Η ύπαρξη κεράμων και κεραμιδιών στην τοιχοδομία των κτισμάτων της Μάνης είναι ένδειξη σημαντικότητας του οικοδομήματος. Στην Μάνη η παραγωγή κεράμων ήταν αδύνατη γιατί δεν υπάρχει αργιλόχωμα που χρησιμοποιείται σαν πρώτη ύλη για την κατασκευή τους. Οι κεραμόπλακες που έχουν χρησιμοποιηθεί στην οικοδόμηση του κάστρου πρέπει να μεταφέρθηκαν εκεί με Τούρκικα πλοία από άλλες περιοχές όπου ήταν δυνατή η κατασκευή τους.

²⁸ Τα «αγκωνάρια» ή «αγκουνάρια» είναι ευμεγέθεις λίθοι από ανθεκτικότερο γκρίζο μαρμαρόλιθο που βρίσκεται παντού στην περιοχή και αποτελούν οικοδομικό υλικό, που αν και σχετικά δύσκολο στην κατεργασία του, είναι κατάλληλο για χτίσιμο με ξερολιθιά και μάλιστα δοκιμασμένο σε ποικίλες εφαρμογές με επιτυχία επί πολλούς αιώνες.

²⁹ Το επίχρισμα αυτό είναι το κυριότερο ίσως χαρακτηριστικό της κατασκευής του κάστρου. Πρόκειται για ένα πολύ λεπτόκοκκο υλικό, με τεράστια αντοχή και μεγάλη συνεκτικότητα. Η επιφάνεια του είναι χαρακτηριστικά λεία. Σύμφωνα με τον κύριο Γιώργο Μπουρδάκο κάτοικο του οικισμού που έχει αναπτυχθεί στο κάστρο, το υλικό από το οποίο έχει φτιαχτεί το επίχρισμα ονομάζεται «πορσελίνα» και προέρχεται από την Αίγυπτο.

Φωτ.5

Ερείπια της αψίδας της εισόδου στην ανατολική πλευρά του κάστρου.
Διακρίνονται τα υλικά της τοιχοδομίας.

Φωτ.6

Λεπτομέρεια του πύργου που βρίσκεται στη νοτιοανατολική γωνία του κάστρου. Διακρίνονται τα καλά λαξευμένα αγκωνάρια και ανάμεσα τους οι επίπεδες κεραμόπλακες.

Φωτ.7

Κοντινή άποψη του τείχους στην οποία φαίνεται το υλικό με το οποίο είναι επαλειμμένο. Σύμφωνα με τον κύριο Γεώργιο Μπουρδάκο, ιδιοκτήτη ενός πυργόσπιτου που βρίσκεται μέσα στο κάστρο, το υλικό αυτό ονομάζεται «πορσελίνα» και προέρχεται από την Αίγυπτο.

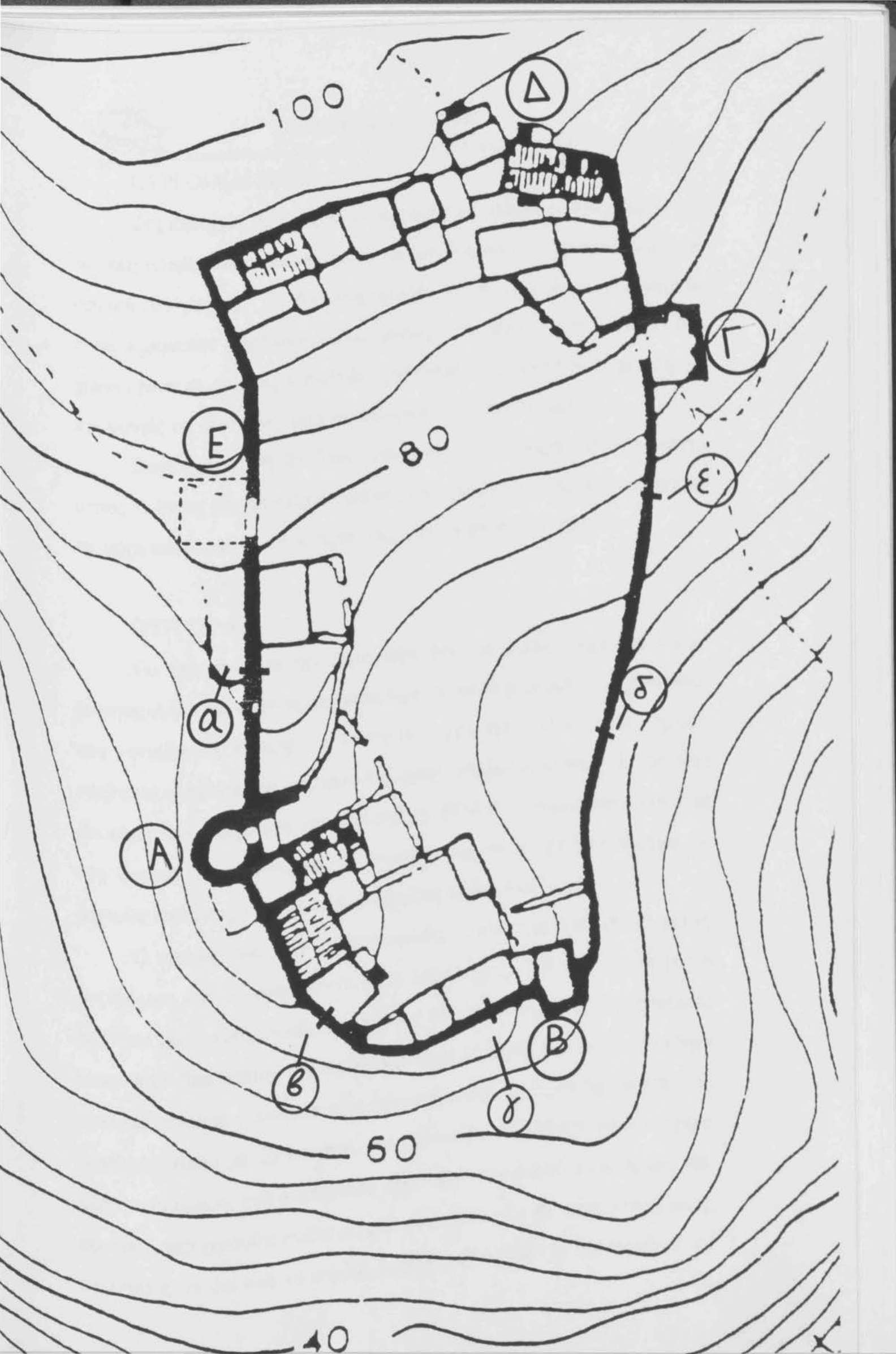
ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο συνολικός δομημένος όγκος των κτισμάτων (τείχους, πύργων και βοηθητικών οικισμάτων) που μπορούν να αποδοθούν στην πρωτογενή φάση, υπολογίζεται σε 7000 κυβικά μέτρα. Από αυτά 4500 περίπου καταλαμβάνουν οι πέτρες και 2500 η λάσπη. Της τελευταίας σημαντικό μέρος (περί τα 800 κυβικά μέτρα) είναι τα μικρά θαλασσινά βότσαλα και το υπόλοιπο είναι ο ασβέστης και η άμμος που εξόρυξαν από τις γειτονικές σπηλιές. Τα 800 αυτά κυβικά χαλίκι ισοδυναμούν με περίπου 1000 φορτία μουλαριών από τις «χαλικιές» που βρίσκονται στην ακτή του παρακείμενου λιμενίσκου.

Για την ολοκλήρωση του οικοδομικού έργου η εργασία που απαιτήθηκε υπολογίζεται σε 40000 ανθρωποημέρες. Σαν παράδειγμα για εργατική δύναμη 350 ατόμων απαιτείται χρονικό διάστημα περίπου τεσσάρων μηνών αδιάκοπης εντατικής εργασίας.

Το ερώτημα που ανακύπτει είναι αν οι εργάτες ήταν ντόπιοι Μανιάτες, που με τη βία υποχρεώθηκαν σε προσωπική εργασία και πρόσφορα των ζώων τους ή ξένοι που μεταφέρθηκαν από τους Τούρκους με πλοία στην περιοχή. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία, πάντως, δεν συνηγορούν για εξολοκλήρου τουρκικής προέλευσης κατασκευή. Ανάμεσα στις δύο αυτές απόψεις πιο πιθανό είναι ότι Μανιάτες και ξένοι που μεταφέρθηκαν με πλοία να αποτέλεσαν την εργατική δύναμη που κατασκεύασε το κάστρο.

Από τα παραπάνω στοιχεία διαφαίνεται ότι η περάτωση του κάστρου δεν υπήρξε μια απλή υπόθεση και το κτίσιμο του δεν ήταν ένα ξαφνικό και βραχύχρονο γεγονός. Απαιτήθηκε αρκετός χρόνος και κάποια στρατιωτική παρουσία των Τούρκων στην περιοχή για αρκετούς μήνες.

ΠΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΤΕΙΧΗ

Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε στην προσπάθεια καταγραφής των υπολειμμάτων του κάστρου ώστε να μπορέσουμε να καθορίσουμε την αρχική του μορφή. Το δυστύχημα είναι ότι τα ίχνη σε κάποια σημεία είναι εξαιρετικά δυσδιάκριτα και ασαφή. Οι συνεχείς επεμβάσεις στο χώρο έχουν σε αρκετές περιπτώσεις αλλοιώσει την πρωτογενή μορφή, με προφανείς τις συνέπειες στην αναγνώριση των υπολειμμάτων.

Στην περιγραφή θα διακρίνουμε και θα αναφερθούμε ξεχωριστά στους πύργους του ανωτέρου επιπέδου του κάστρου. Θα ακολουθήσουν τα τείχη και οι αμυντικές κατασκευές του κατωτέρου επιπέδου.

ΠΥΡΓΟΣ Α

Θα ξεκινήσουμε την περιγραφή από το μεγάλο κυκλικό πύργο (πύργος Α για τις ανάγκες της μελέτης) του οποίου τα ερείπια βρίσκονται στη νοτιοδυτική πλευρά του κάστρου. Από τον πύργο αυτόν σήμερα σώζονται ελάχιστα υπολείμματα και αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι κατά την εκπόρθηση του κάστρου το 1570, οι Τούρκοι υπερασπιστές στο σημείο αυτό ανέταξαν την τελική τους άμυνα με αποτέλεσμα να δεχτούν καταγισμό κανονιοβολισμών από τα Ενετικά πλοία.

Ο πύργος αυτός δεν είναι γωνιακός. Βρίσκεται περίπου 30 μέτρα βορειότερα από το νοτιοδυτικό άκρο του τείχους. Με την πρώτη μάλιστα φαίνεται σαν απλός ενδιάμεσος πύργος πλευρικής υποστήριξης (flanking tower-tour flanquante). Εξετάζοντας όμως τη θέση του στη γενικότερη αμυντική σχεδίαση του κάστρου, διαπιστώνουμε ότι ο ρόλος του ήταν πιο σύνθετος, αφού με τα κανόνια του μπορούσε να ελέγχει το εσωτερικό μέρος του όρμου, ενώ παράλληλα προσέφερε σημαντικά στην άμυνα του κάστρου από χερσαίες επιθέσεις από τα δυτικά. Το πιο σημαντικό, ίσως, στοιχείο ήταν ότι από το σημείο αυτό οι υπερασπιστές του κάστρου να

μπορούσαν με τα κανόνια να προσβάλλουν την παραλία που βρίσκεται δυτικά, στο εσωτερικό του όρμου, η οποία αποτελούσε έναν ιδανικό χώρο για απόβαση (βλ. τοπογραφικό).

Η κατασκευή των κυκλικών πύργων σε σχέση με τετραγωνικούς παρουσιάζει τα εξής πλεονεκτήματα:

- Επιτρέπει την τοποθέτηση των κανονιών κατά τέτοιο τρόπο ώστε να καλύπτουν ένα ευρύτερο τόξο αποφεύγοντας τις «νεκρές» γωνίες που σχηματίζουν οι τετραγωνικές κατασκευές.
- Η πρόσκρουση των βλημάτων γίνεται υπό γωνία και όχι σε κάθετη επιφάνεια όπως συμβαίνει στους τετραγωνικούς πύργους, με αποτέλεσμα η δύναμη που τελικά δέχεται το σημείο της πρόσκρουσης να είναι μικρότερη με άμεσο επακόλουθο η στιβαρή κατασκευή να παθαίνει μικρότερες ζημιές.

Το γεγονός ότι οι Τούρκοι υπερασπιστές του κάστρου αντέταξαν την τελική τους άμυνα στο μοναδικό κυκλικό πύργο του οχυρού, συνηγορεί στην παραπάνω εκτίμηση. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι στα κάστρα της Κελεφάς που χτίστηκε το 1670 από τους Τούρκους και της Ζαρνάτας, στις επίκαιρες θέσεις οικοδομήθηκαν κυκλικοί πύργοι.

Η διάμετρος του μοναδικού κυκλικού πύργου του οχυρού στο Πορτοκάγιο έχει εξωτερική διάμετρο περί τα 10 μέτρα. Το πάχος του κυκλικού τοίχου εκτιμάται ότι είναι το ίδιο με αυτό του κυρίως τείχους του κάστρου δηλαδή 2,7-2,8 μέτρα. Αν δεχτούμε ότι το ύψος του τείχους είναι τα 7 μέτρα (συμπεριλαμβανομένου 1,5 μέτρο το ύψος του παραπέτου με τις επάλξεις) τότε εκτιμούμε ότι το μέγιστο ύψος του πύργου είναι 8,5-9,5 μέτρα, σύμφωνα με τα πρότυπα κατασκευής που ακολουθούσαν οι Τούρκοι την εποχή εκείνη.

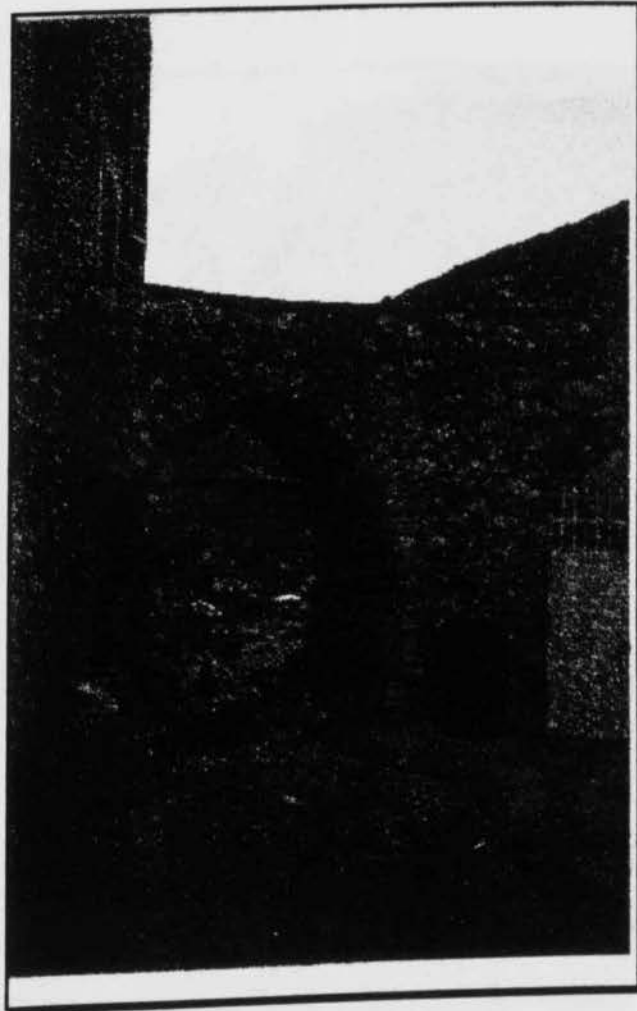

Στην οροφή του πύργου υπήρχε θολωτή καμάρα πάνω στην οποία εδράζονταν ενισχυμένες πλατφόρμες κανονιών. Η είσοδος στο εσωτερικό του πύργου γινόταν από μια αρκετά ευρύχωρη πύλη (Φωτ.8) η οποία σήμερα σώζεται, με διαφορετική όμως μορφή από ότι ήταν αρχικά. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε γιατί:

1. Δεν υπάρχει στο σημείο αυτό το χαρακτηριστικό σκληρό και λείο επίχρισμα που καλύπτει τις επιφάνειες του υπόλοιπου τείχους (Φωτ.9).
2. Δεν υπάρχει η κεραμοδιακόσμηση στο ανώφλι της πύλης όπως παρατηρούμε στην πύλη της κεντρικής εισόδου του κάστρου.

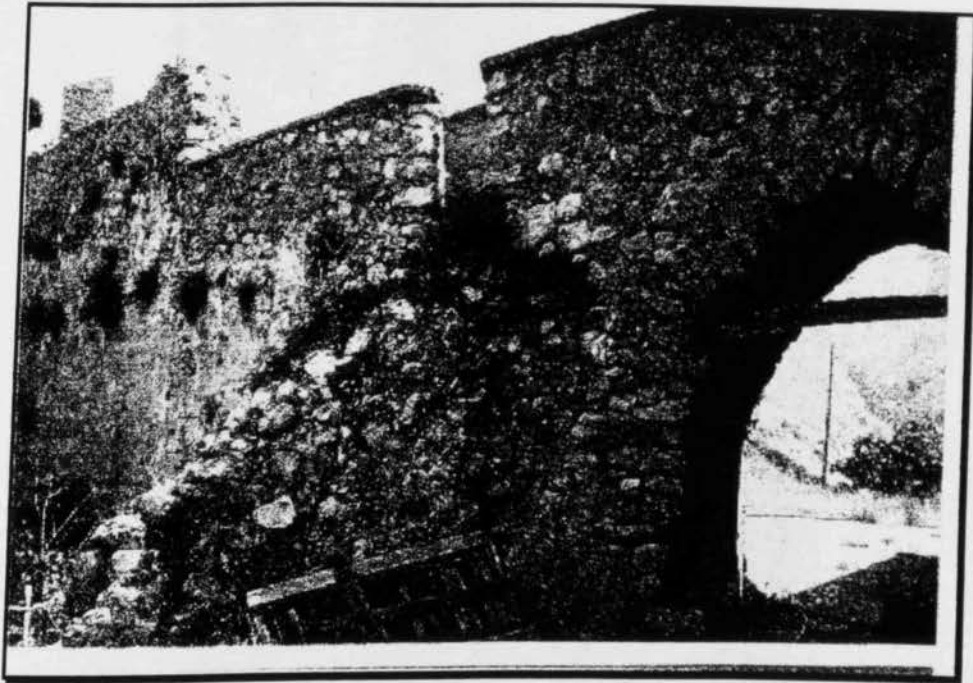
Έτσι οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η κατασκευή αυτή αποτελεί μια απλή κατασκευαστική λύση κάποιων επόμενων χρηστών του κάστρου, πιθανότατα των Ενετών.

Σήμερα στο σημείο αυτό σώζονται υπολείμματα του βορείου σημείου επαφής του πύργου με το τείχος (Φωτ.10,11), η πύλη που όπως αναφέρθηκε πιο πάνω σώζεται με διαφορετική μορφή, ενώ διακρίνονται με δυσκολία κάποια υπολείμματα των κατώτερων τμημάτων του πύργου πάνω στα οποία υπάρχουν ερείπια μεταγενέστερων πρόχειρων κατασκευών από ξερολιθιά (Φωτ.12,13).

Φωτ.8

Άποψη της εισόδου στον κυκλικό πύργο από το εσωτερικό του κάστρου.
Στο δεξί κάτω εσωτερικό μέρος που σχηματίζεται από το άνοιγμα της
πύλης διακρίνεται το επίχρισμα που χαρακτηρίζει την
συγκεκριμένη κατασκευή.

Φωτ.9

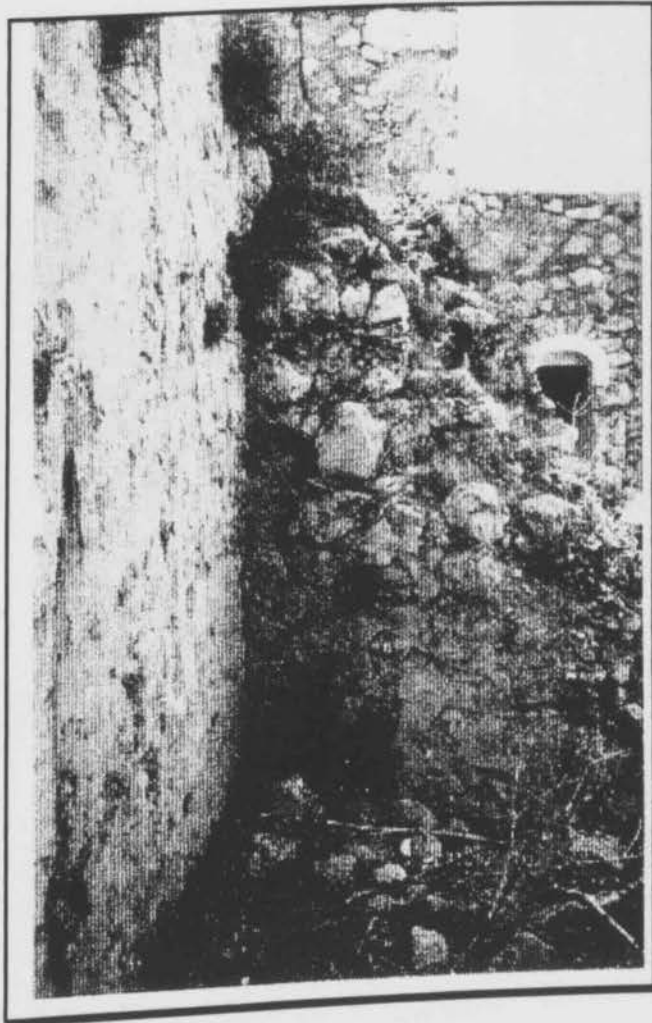
Άποψη της εισόδου και υπολείμματα του κυκλικού πύργου. Στη φωτογραφία αυτή είναι εμφανής η απουσία του σκληρού και λείου επιχρίσματος από την επιφάνεια της πύλης και πάνω από αυτή, κάτι που δεν συμβαίνει στο τμήμα του τείχους στα αριστερά της εικόνας.

Φωτ. 10

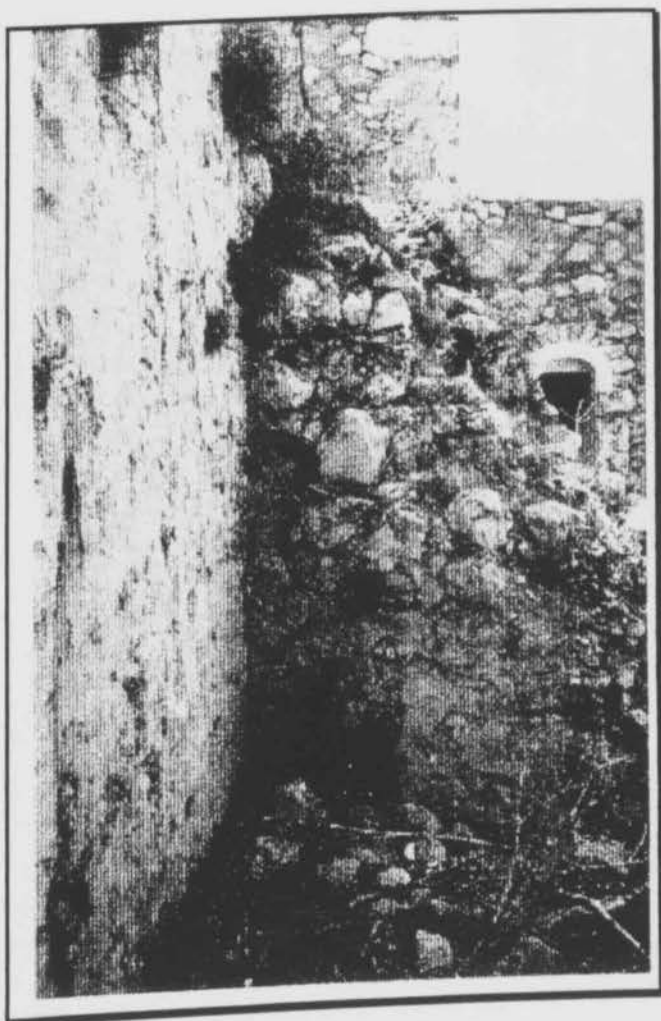
Στη φωτογραφία αυτή φαίνεται το βόρειο σημείο επαφής του κυκλικού πύργου με το τείχος του κάστρου.

Φωτ. 10

Στη φωτογραφία αυτή φαίνεται το βόρειο σημείο επαφής του κυκλικού πύργου με το τείχος του κάστρου.

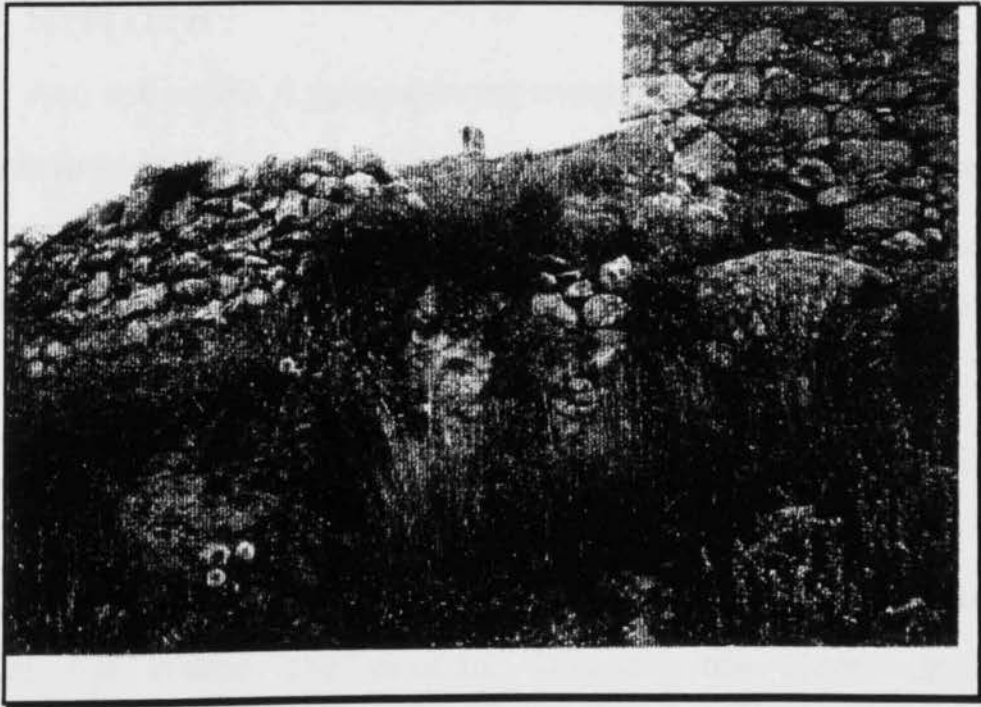
Φωτ. 10

Στη φωτογραφία αυτή φαίνεται το βόρειο σημείο επαφής του κυκλικού πύργου με το τείχος του κάστρου.

Φωτ. 11

Υπολείμματα του κυκλικού πύργου όπου διακρίνονται τα υλικά δόμησης του. Μεσαίοι και μικροί λίθοι αναμεμιγμένοι με μικρά βότσαλα και ασβεστοκονία.

Φωτ.12

Φωτ.13

Στις φωτογραφίες
12,13 διακρίνονται τα
κατώτερα τμήματα του
πύργου και οι
μεταγενέστερες
κατασκευές από
ξερολιθιά πάνω
σε αυτόν.

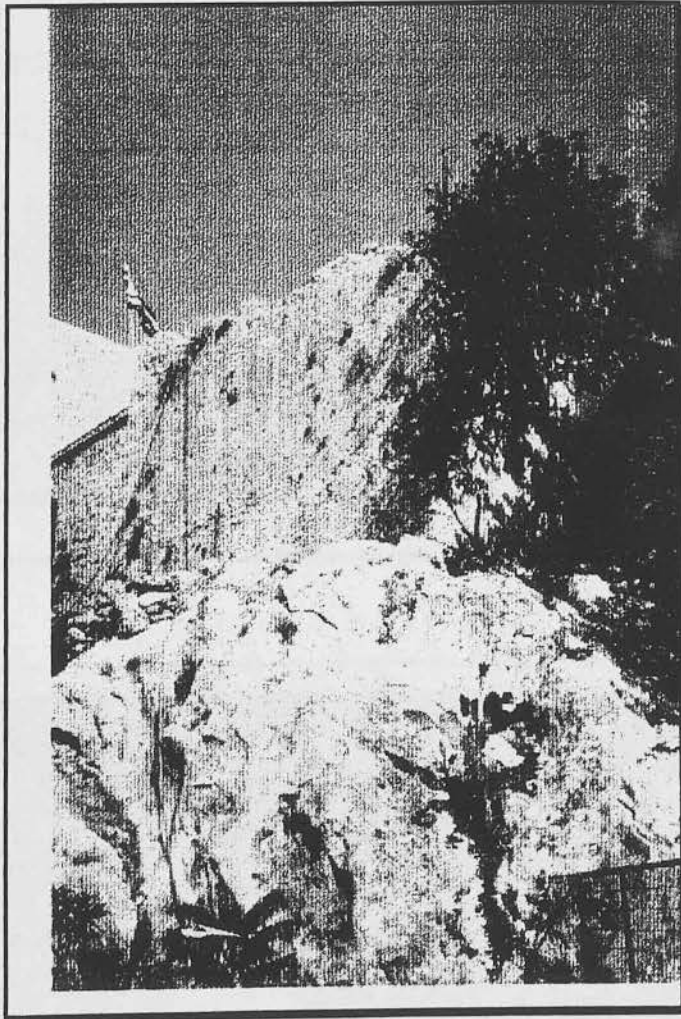
ΠΥΡΓΟΣ Β

Από τον πύργο Α προχωρώντας ανατολικά περιμετρικά του τείχους του κάστρου σε απόσταση περίπου 60 μέτρων βρισκόμαστε μπροστά στον πύργο Β που είναι χτισμένος στο νοτιοδυτικό άκρο του κάστρου (Φωτ.14,15,16). Το σχήμα του είναι ορθογωνικό με πλευρές 5,7x9 μέτρα. Το μεγαλύτερο σωζόμενο ύψος του πάνω από το βράχο στον οποίο έχει χτιστεί είναι 3,5 μέτρα. Ήταν ένας προεξέχοντας γωνιακός πύργος του κάστρου με πολύ μεγάλη σημασία για την άμυνα του, αλλά και γενικότερα για τον έλεγχο του όρμου. Βρίσκεται σε σημείο τέτοιο που ελέγχει την είσοδο του φυσικού λιμανιού του Πορτοκάγιου ενώ συμπληρωματικά συνέβαλλε στην άμυνα από χερσαίες επιθέσεις από τα ανατολικά.

Το πάχος παραμένει το ίδιο με αυτό του τείχους και εκτιμούμε ότι το ύψος του πρέπει να ήταν γύρω στα 7 με 8 μέτρα πάνω από το βράχο. Το εσωτερικό του πύργου σήμερα είναι μπαζωμένο και αποτελεί ιδιωτικό χώρο έτσι δεν στάθηκε δυνατό να συλλέξουμε περισσότερα στοιχεία.

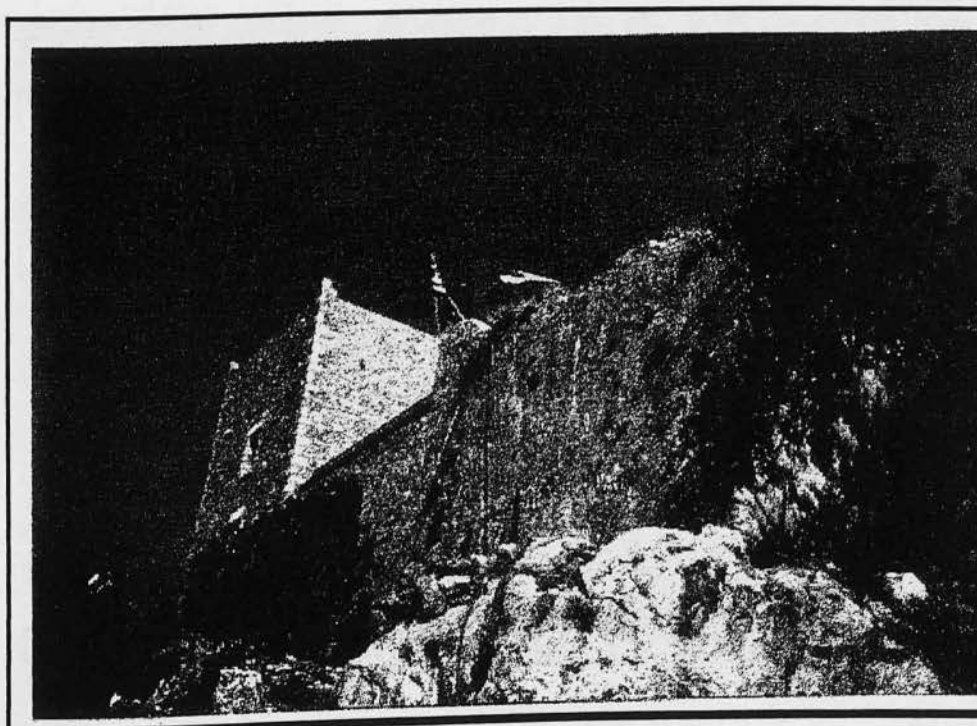
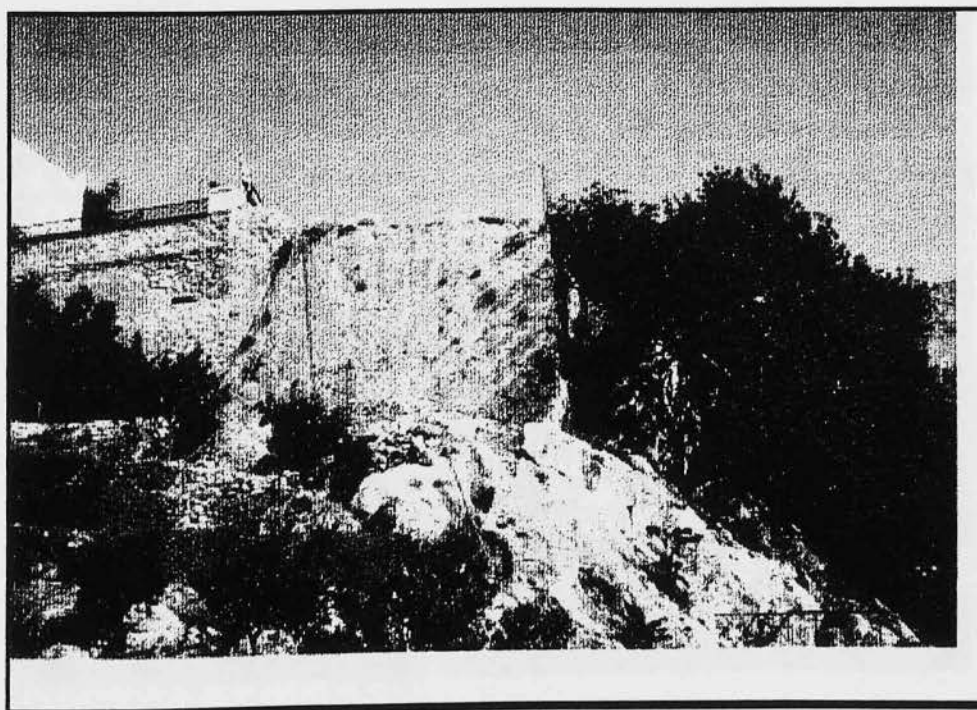
Στην εξωτερική πλευρά του πύργου σώζεται μέχρι σήμερα σε πολύ καλή κατάσταση το ανθεκτικό επίχρισμα, στην νότια εξωτερική πλευρά του πύργου, πάνω στο οποίο έχουν χαραχτεί από την εποχή της κατασκευής του κάστρου δυο επιγραφές (Φωτ.17,18). Στις γωνίες του πύργου υπάρχουν καλά λαξευμένα αγκωνάρια, στα ενδιάμεσα των οποίων καθ' ύψος και σε αποστάσεις 30-40 εκατοστών υπάρχουν κεραμόπλακες πάχους 4 περίπου εκατοστών (Φωτ.6).

Φωτ.14

Άποψη του γωνιακού προεξέχοντα πύργου της νοτιοανατολικής γωνίας του κάστρου, χτισμένου πάνω στο βράχο.

Φωτ.15,16

Άποψη του πύργου Β (νοτιοανατολικού) και των μεταγενέστερων κατασκευών πάνω στο τείχος που βρίσκεται στα δυτικά του πύργου.

Φωτ.17,18

Οι δύο επιγραφές που βρίσκονται χαραγμένες στη νότια πλευρά του πύργου Β στο νοτιοανατολικό άκρο του κάστρου.

Φωτ. 17,18

Οι δύο επιγραφές που βρίσκονται χαραγμένες στη νότια πλευρά του πύργου Β στο νοτιοανατολικό άκρο του κάστρου.

ΠΥΡΓΟΣ Γ

Από το νοτιοανατολικό άκρο του κάστρου διανύοντας απόσταση περίπου 70 μέτρων προς το βορρά, βρισκόμαστε μπροστά στα ερείπια του πύργου που προφύλασσε την κεντρική πύλη του κάστρου (Φωτ.19-26).

Εξετάζοντας τον πύργο διαπιστώνουμε ότι δεν ήταν παρά ένα απλό ορθογωνικό οικοδόμημα εξωτερικών διαστάσεων 8x10 μέτρων με πάχος τοιχωμάτων περί το 1,5 μέτρο. Φαίνεται ότι και αυτός ο πύργος ήταν μονώροφος, όπως και οι υπόλοιποι πύργοι του κάστρου με τις επάλξεις στην οροφή του. Το αρχικό του ύψος πρέπει να εκτιμηθεί γύρω στα 8-9 μέτρα, δηλαδή 2,5-3,5 μέτρα περισσότερο από ότι έχει μείνει σήμερα. Οι τοίχοι του είναι κτισμένοι με τον ίδιο τρόπο όπως και των άλλων πύργων, με αργούς λίθους, βότσαλα και αφθονία ασβεστοκονιάματος. Εδώ αραιά και σποραδικά μικρά κομμάτια λεπτών κεραμιδιών (πάχους 1-1,5 εκατοστών), παρεμβαίνουν μεταξύ των λίθων (Φωτ.5).

Παρατηρώντας το κονίαμα, λεπτόκοκκο και σκληρό, δίνει την εντύπωση ότι κατά το χρόνο της εφαρμογής πρέπει να ήταν αρκετά υδαρές και κολλώδες με υψηλή περιεκτικότητα άσβεστου. Τόσο στην εξωτερική, όσο και στην εσωτερική του επιφάνεια διατηρείται ακόμα σε πολύ καλή κατάσταση το χαρακτηριστικό σκληρό και λείο επίχρισμα που επικαλύπτει όλες τις επιφάνειες του κάστρου. Στο εσωτερικό του, στον ανατολικό και δυτικό τοίχο του πύργου σώζονται δύο εσοχές (Φωτ.20,21) διαστάσεων ικανών να προσφέρουν μια στοιχειώδη προστασία σε κάποιον από τους υπερασπιστές του κάστρου. Χαρακτηριστικό των εσοχών αυτών είναι η αψιδωτή μορφή με τα «σπασμένα τόξα» πάνω από τα ανοίγματα και η κεραμοδιακόσμηση των ανωφλιών τους (Φωτ.20-22).

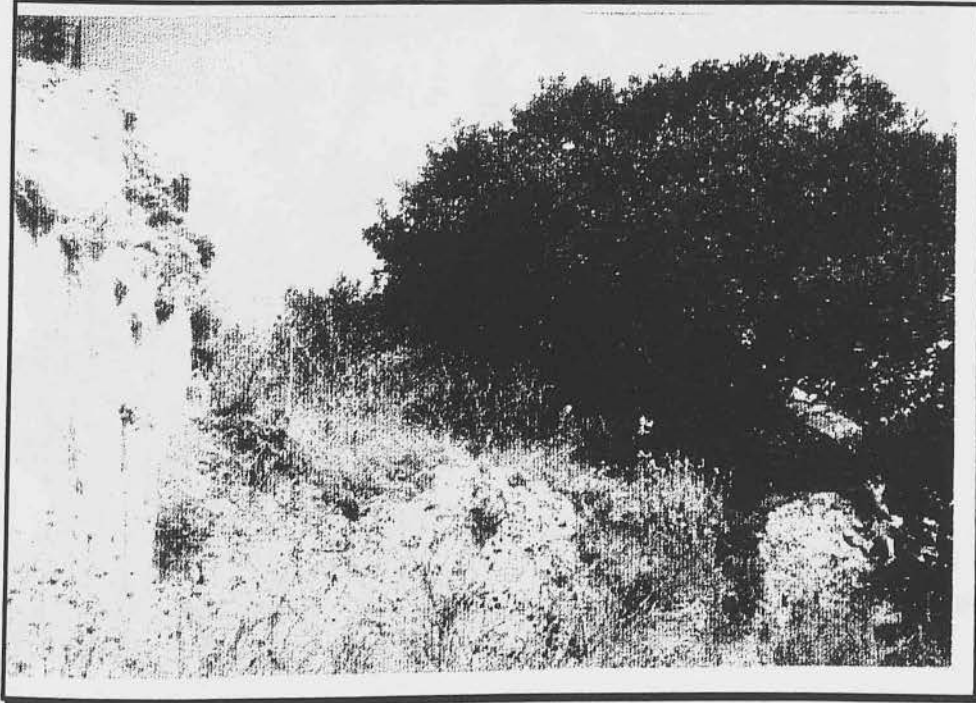
Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάταξη των κατασκευών του πύργου αυτού, στο σημείο που βρίσκεται η κεντρική πύλη του κάστρου (Φωτ.5,23,24). Πρόκειται για πύλη με μεγάλο ύψος, έτσι ώστε να

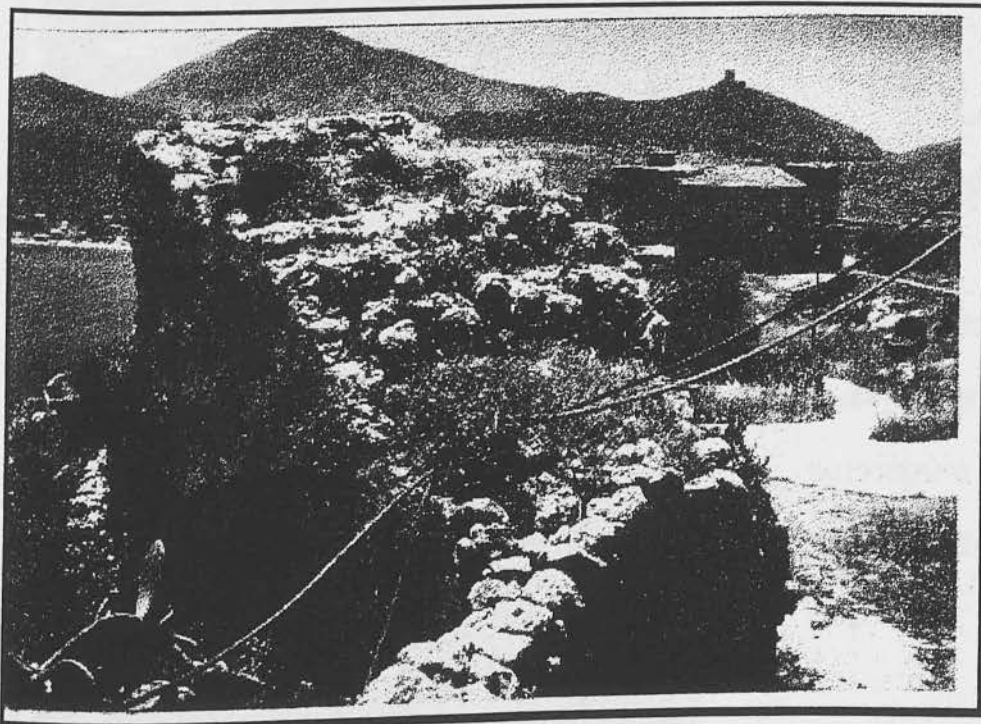
διευκολύνεται η είσοδος έφιππων στρατιωτών, με κεραμοδιακόσμηση στο ανώφλι της. Όπως εκτιμούμε, για να μπει κανείς στο κάστρο εκείνη την εποχή από την ανατολική του πλευρά, έπρεπε να διαβεί μια στενή είσοδο που υπήρχε στη νότια πλευρά του πύργου, να κινηθεί κάνοντας ένα νοητό «Γ» και έπειτα να στρίψει αριστερά ώστε να βρεθεί μπροστά στη μεγάλη πύλη, στο άνοιγμα της οποίας προφανώς θα υπήρχε κάποια εσωτερική καστρόπορτα. Η όλη αρχιτεκτονική διαρρύθμιση υποδηλώνει την προσοχή που δόθηκε στην αύξηση της αποτρεπτικής ικανότητας, δεδομένου ότι το κάστρο στο σημείο αυτό είναι πιο ευάλωτο από οποιοδήποτε άλλο σημείο, λόγω του ανοίγματος που δημιουργεί η πύλη.

Εμφανής σκοπός της διάταξης της παραύλιας κατασκευής αυτής ήταν ο εγκλωβισμός και η εξουδετέρωση των επιτιθέμενων στο στενό χώρο του διαδρόμου μέχρι την καστρόπορτα. Η στενή είσοδος στον πύργο δεν επέτρεπε την μαζική είσοδο των εισβολέων, ενώ οι υπερασπιστές εκμεταλλευόμενοι και την έστω στοιχειώδη ασφάλεια που τους προσέφεραν οι εσοχές στο εσωτερικό των τοίχων του πύργου, μπορούσαν εύκολα να εξουδετερώσουν τον μικρό αριθμό εισβολέων που μπορούσε να εισέλθει στον πύργο.

Φωτ.19

Η νότια πλευρά του πύργου Γ που βρίσκεται στο ανατολικό τείχος του κάστρου και προστάτευε την κεντρική του πύλη.

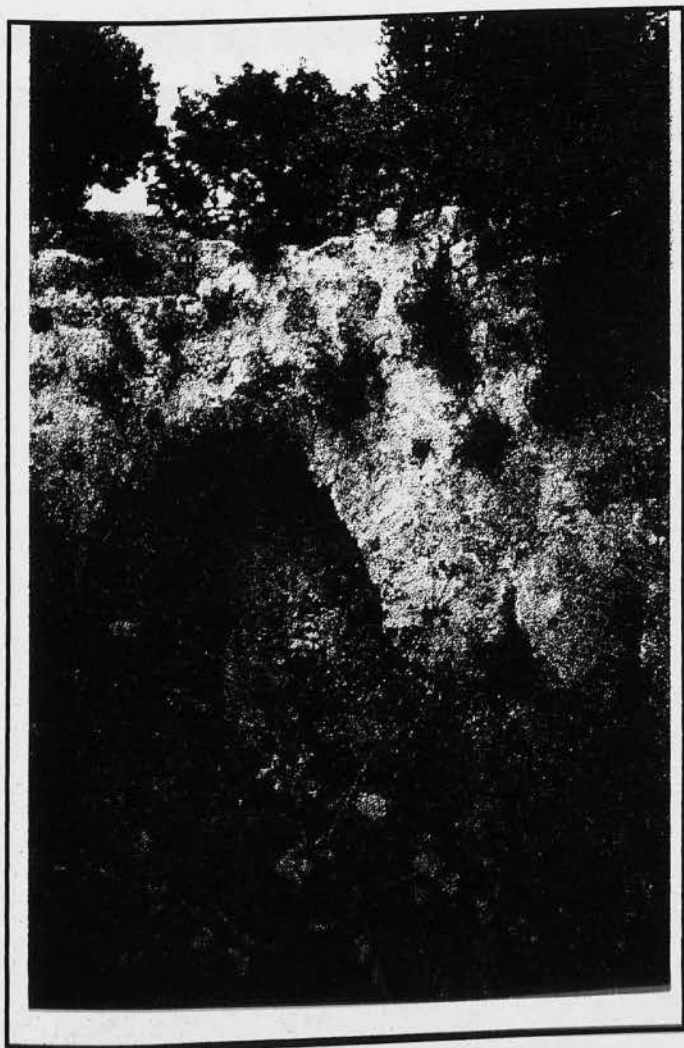

Φωτ.20

Η εσοχή στο δυτικό εσωτερικό μέρος του τείχους του πύργου Γ (Ανατολικά).

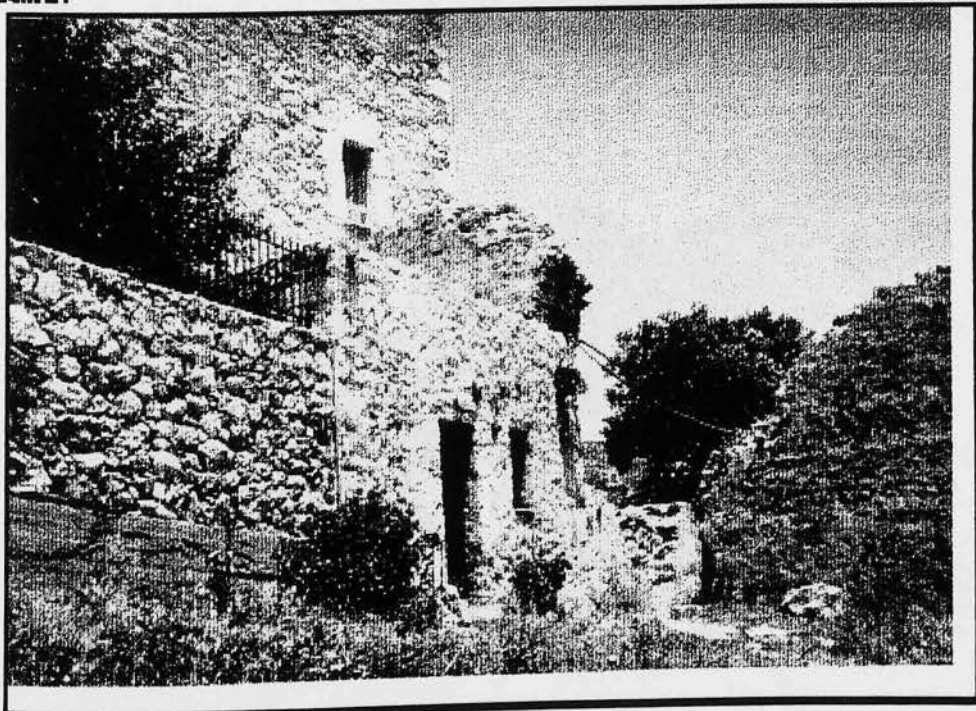

Φωτ.21

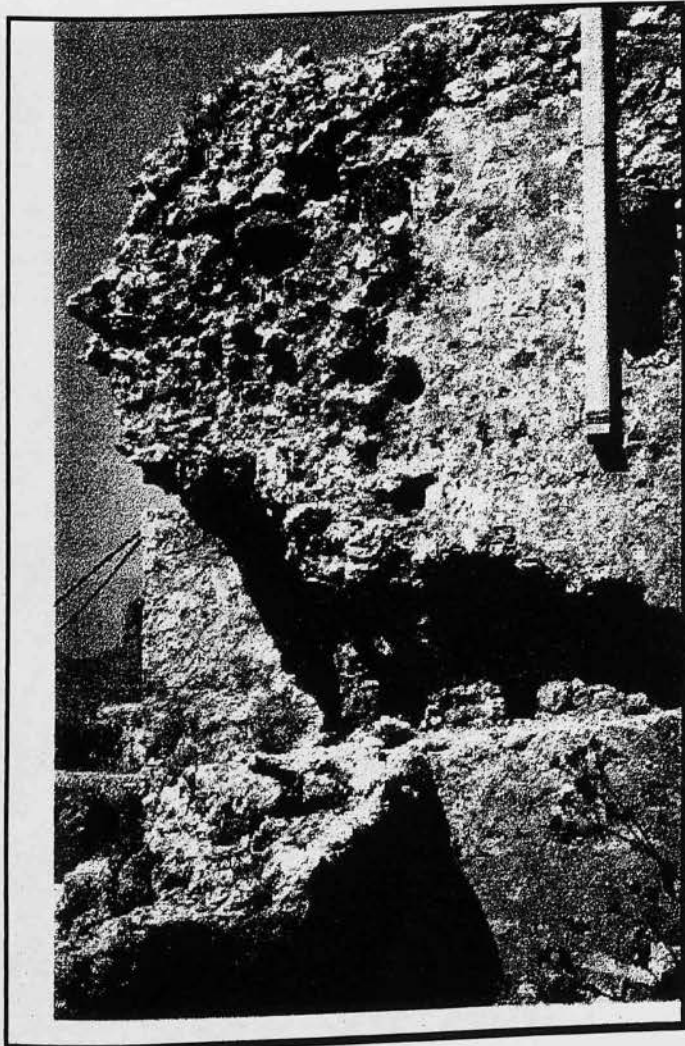
Φωτ.22

Στις φωτογραφίες
21,22
διακρίνεται η εσοχή
στο ανατολικό
εσωτερικό
μέρος του τοίχου του
πύργου Γ.

Φωτ.23

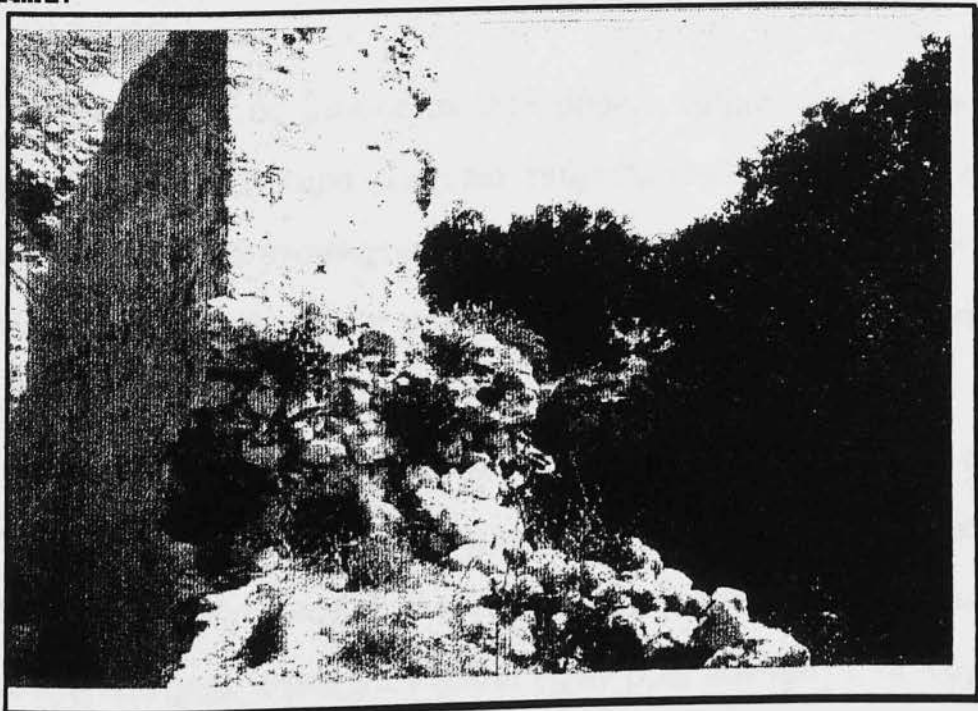
Άποψη της κεντρικής πύλης. Πάνω από το κτίσμα διακρίνονται υπολείμματα της κεραμιδοδιακόσμησης στο ανώφλι της πύλης.

Φωτ.24

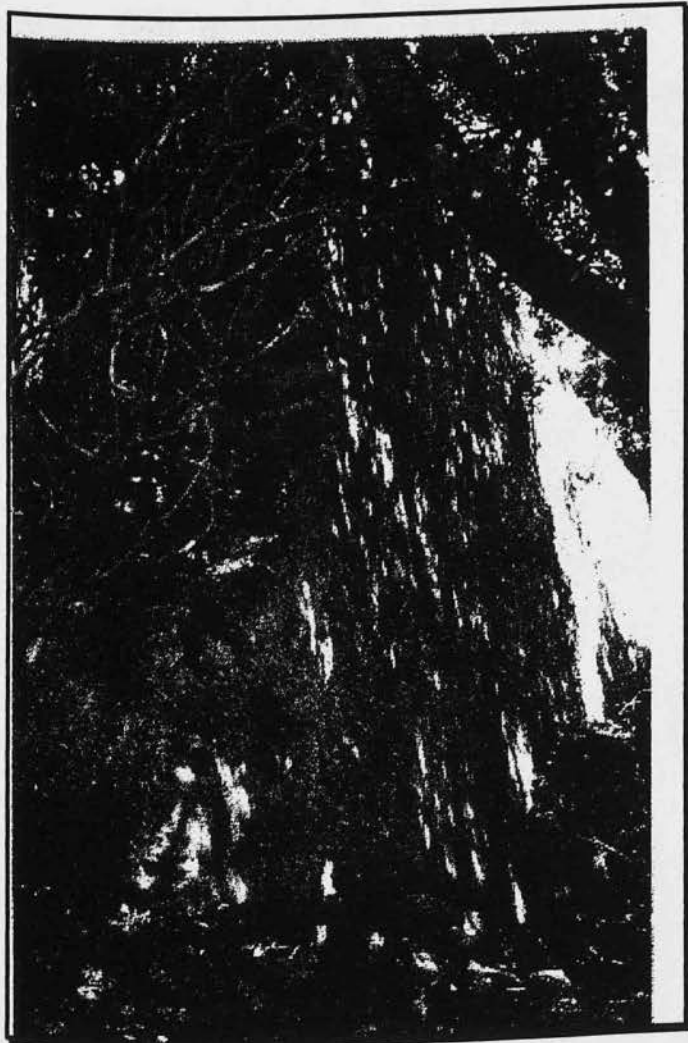
Άποψη τμήματος της αψίδας που σχημάτιζε η κεντρική πύλη του κάστρου.

Φωτ.25

Άποψη των ερειπίων του πύργου Γ (Ανατολική πλευρά του κάστρου)
στο σημείο όπου εφάπτεται με το τείχος.

Φωτ.26

Η ανατολική πλευρά του
πύργου Γ.

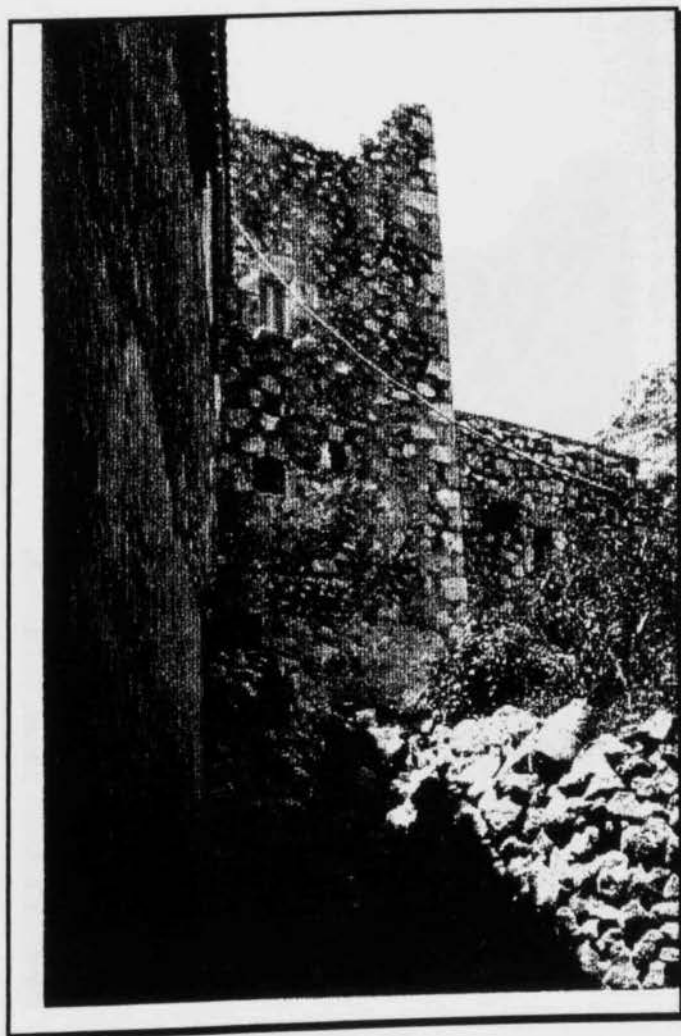

ΠΥΡΓΟΣ Δ

Ο πύργος αυτός βρισκόταν στο βόρειο τμήμα του κάστρου και σήμερα δεν σώζονται παρά ελάχιστα τμήματα από τα κατώτερα σημεία του, πάνω στα οποία έχουν χτιστεί μεταγενέστερες κατασκευές από τους Μανιάτες που δημιούργησαν οικισμό μέσα στο κάστρο γύρω στα 1804 (Φωτ.27,28).

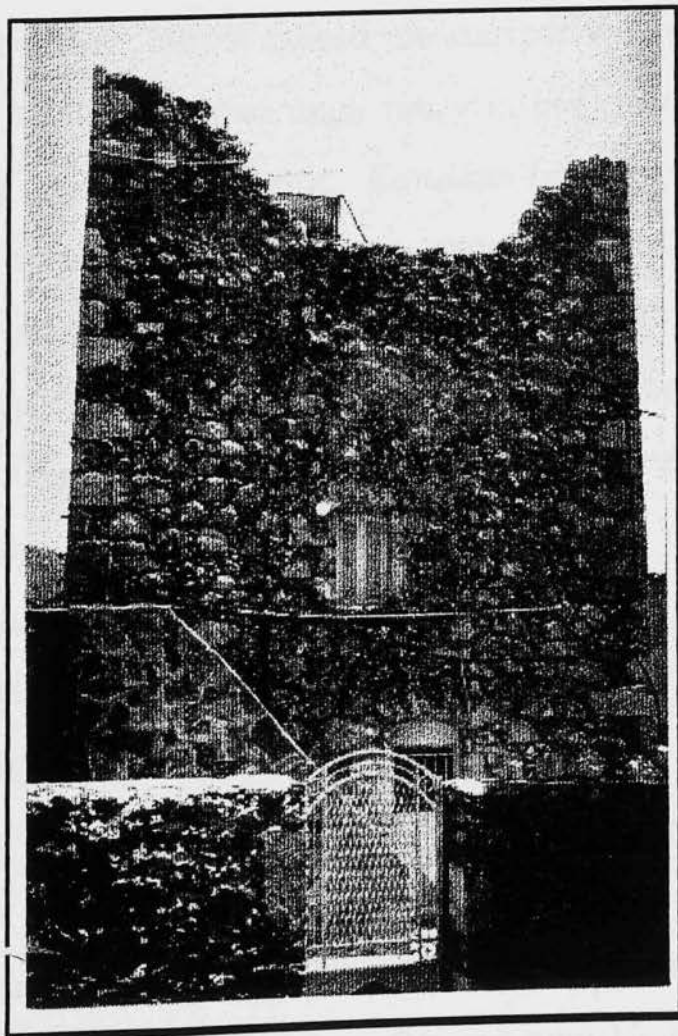
Ο πύργος αυτός παρείχε προστασία από χερσαίες επιθέσεις από το βορρά. Πιθανότατα να κρίθηκε αναγκαία η οικοδόμηση του πύργου αυτού από τους Τούρκους ώστε να ελέγχει τον ορεινό όγκο που υψώνεται βόρεια του κάστρου, πάνω στον οποίο είχαν βρει καταφύγιο οι Μανιάτες και με την πρώτη ευκαιρία θα έσπευδαν να το καταλάβουν.

Από την κάτοψη του κάστρου του Coronelli συμπεραίνουμε ότι πρόκειται για έναν προεξέχοντα ορθογωνικό πύργο όμοιο με αυτούς που έχουν ήδη αναφερθεί. Εκτιμήσεις σε διαστάσεις δεν μπορούμε να κάνουμε με ασφάλεια, αλλά πιστεύουμε ότι ήταν ένα οικοδόμημα μήκους 6 μέτρων περίπου, πλάτους 7 μέτρων και ύψους 7-8 μέτρων περίπου.

Φωτ. 27

Η θέση όπου βρισκόταν ο πύργος Δ που προφύλασσε τη βόρεια πλευρά του κάστρου. Διακρίνονται υπολείμματα των κατωτέρων τμημάτων του πύργου πάνω στα οποία έχει χτιστεί Μανιάτικος πύργος. Στα αριστερά φαίνεται τμήμα του τείχους πάνω στο οποίο έχουν οικοδομηθεί μεταγενέστερες κατασκευές.

Φωτ.28

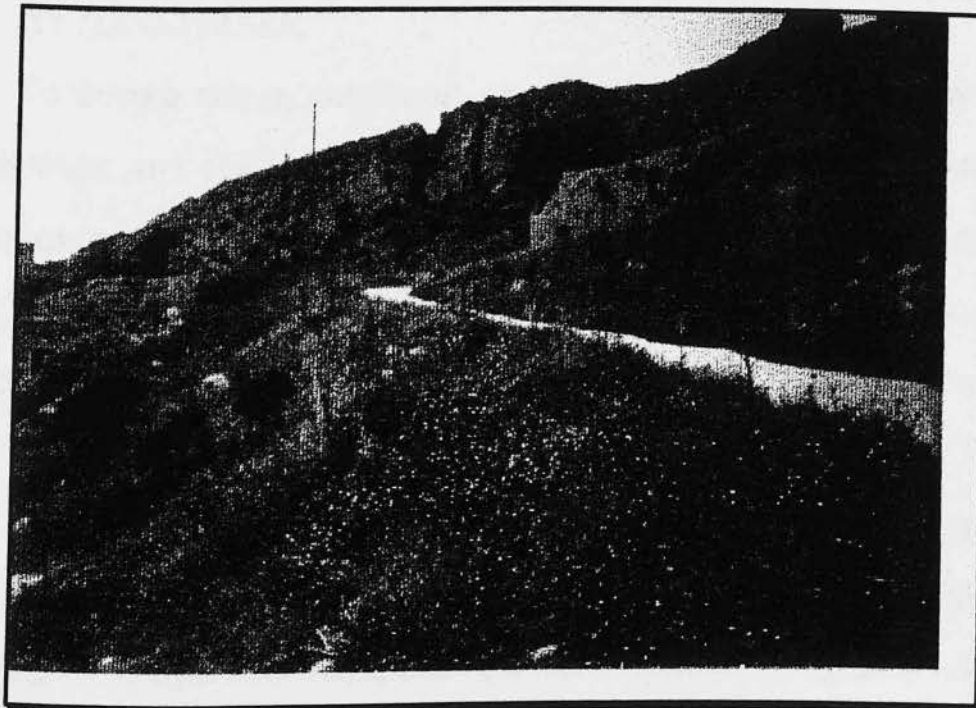
Ο Μανιάτικος πύργος που χτίστηκε τα πρώτα χρόνια του 18^{ου} αιώνα πάνω στα υπολείμματα του πύργου Δ στο βόρειο τείχος του κάστρου.

ΠΥΡΓΟΣ Ε

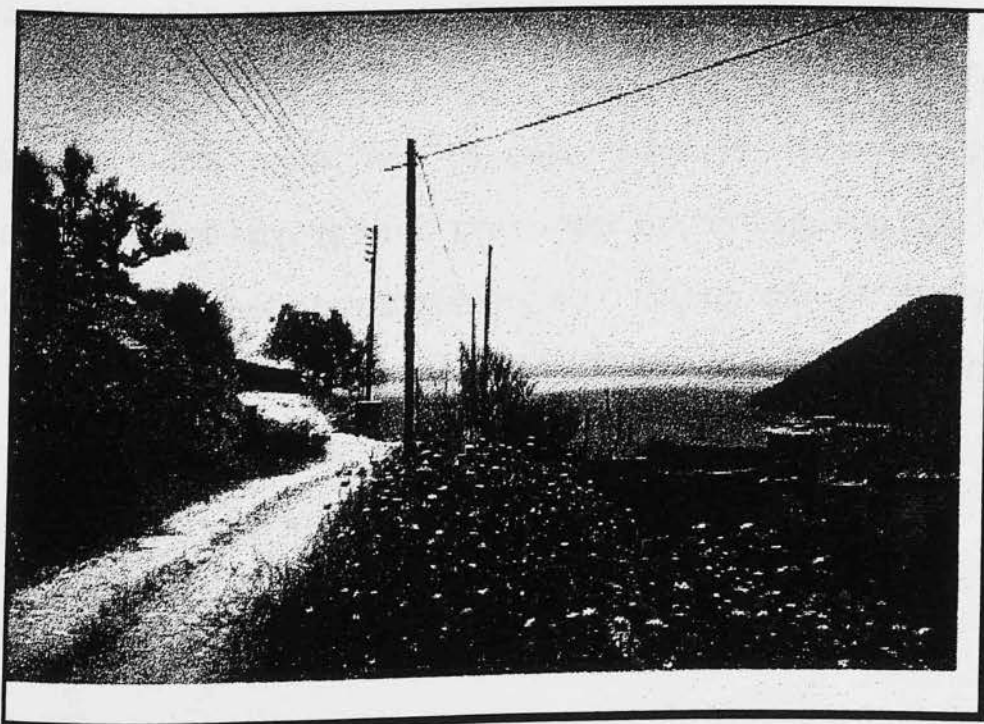
Ερείπια του πύργου αυτού δεν υπάρχουν καθόλου με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να προσδιορίσουμε την ακριβή του θέση. Το βέβαιο είναι ότι βρισκόταν στη δυτική πλευρά του κάστρου και περίπου 30 μέτρα νοτιότερα από το βορειοδυτικό άκρο του, στο οποίο σήμερα υψώνεται μεταγενέστερος Μανιάτικος πύργος. Εκτιμάμε ότι ο πύργος αυτός ήταν χτισμένος στο σημείο όπου σήμερα είναι γκρεμισμένο εντελώς το τείχος και περνάει ο τσιμεντόδρομος που οδηγεί στο εσωτερικό του κάστρου (Φωτ.29). Σύμφωνα πάντα με τη χαλκογραφία του Coronelli (βλ.σελ.22) πρόκειται για πλευρικό προεξέχοντα πύργο (flanking tower), που είχε σαν κύριο σκοπό την απόκρουση επερχόμενων εισβολέων από τη σχετικά βατή βορειοδυτική περιοχή του κάστρου.

Ο πύργος αυτός σύμφωνα με χαλκογραφία αγνώστου, που παρατίθεται στην παρούσα μελέτη (βλ.σελ.18), ήταν το σημείο από το οποίο εισήλθαν στο κάστρο οι Μανιάτες που έσπευσαν σε βοήθεια των Βενετών κατά την πολιορκία του οχυρού το 1570. Η υψομετρική διάφορα στο σημείο αυτό ήταν τέτοια (Φωτ.29,30) που επέβαλλε τη δημιουργία ενός πύργου ώστε να αποτελεί μια ασφαλή συνέχεια μεταξύ του νοτιότερου τμήματος του δυτικού τείχους με το βορειότερο, καθώς η υψομετρική διάφορα στο σημείο αυτό, χωρίς την ύπαρξη πύργου, θα δημιουργούσε μια εύκολη πρόσβαση στους εισβολείς. Πιστεύουμε πως αυτός ήταν και ο κύριος λόγος που οδήγησε τους Μανιάτες να μπουν στο κάστρο από το σημείο εκείνο, εκμεταλλευόμενοι την ελλιπή φύλαξη του σημείου αυτού, εφόσον το κύριο βάρος της άμυνας από τους υπερασπιστές είχε πέσει στο νότιο μέρος του κάστρου όπου οι Βενετοί είχαν επιτεθεί από ξηρά και θάλασσα.

Φωτ.29

Το σημείο του δυτικού τείχους όπως φαίνεται από το εσωτερικό του κάστρου, που πιστεύουμε ότι βρισκόταν ο πύργος Ε. Είναι εμφανής η υψομετρική διάφορα στο σημείο αυτό.

Φωτ.30

Άποψη από την εξωτερική πλευρά του σημείου όπου πιθανότατα βρισκόταν ο πύργος Ε.

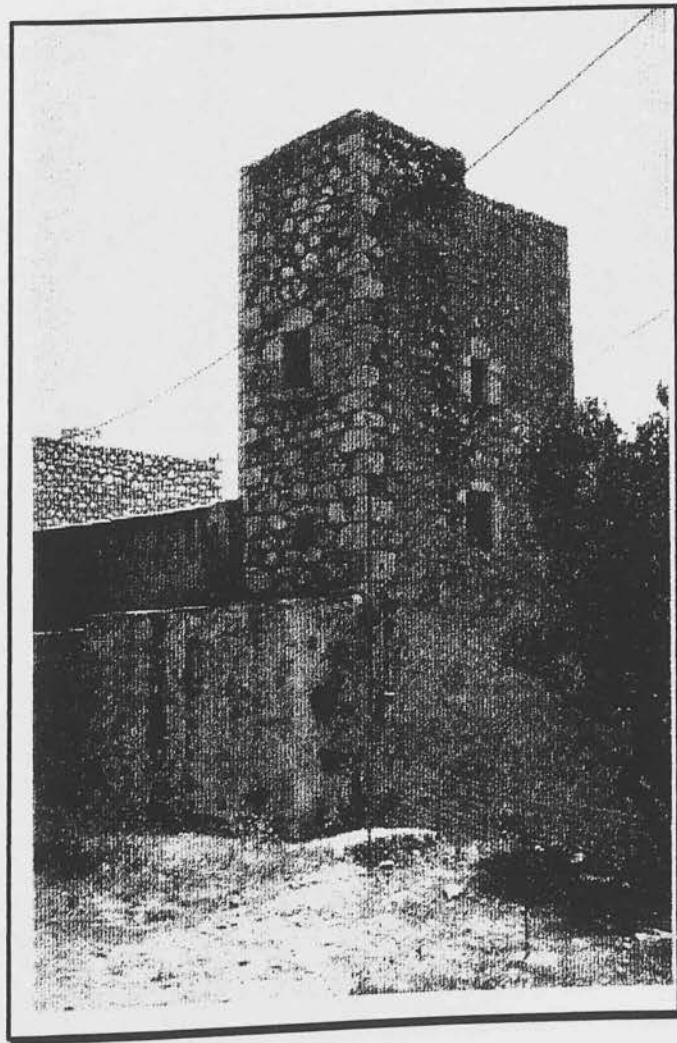

ΔΥΤΙΚΟ ΤΕΙΧΟΣ

Το δυτικό τείχος εκτείνεται σε μήκος περίπου 120 μέτρων. Θα ξεκινήσουμε την εξέταση του από το βόρειο άκρο του, όπου σήμερα βρίσκεται πάνω στα ερείπια του χτισμένος ένας Μανιάτικος πύργος (Φωτ.21), ενώ μερικά μέτρα πιο κάτω έχει διαμορφωθεί είσοδος που διαπερνάει το τείχος και οδηγεί στον προαύλιο χώρο του πυργόσπιτου (Φωτ.32).

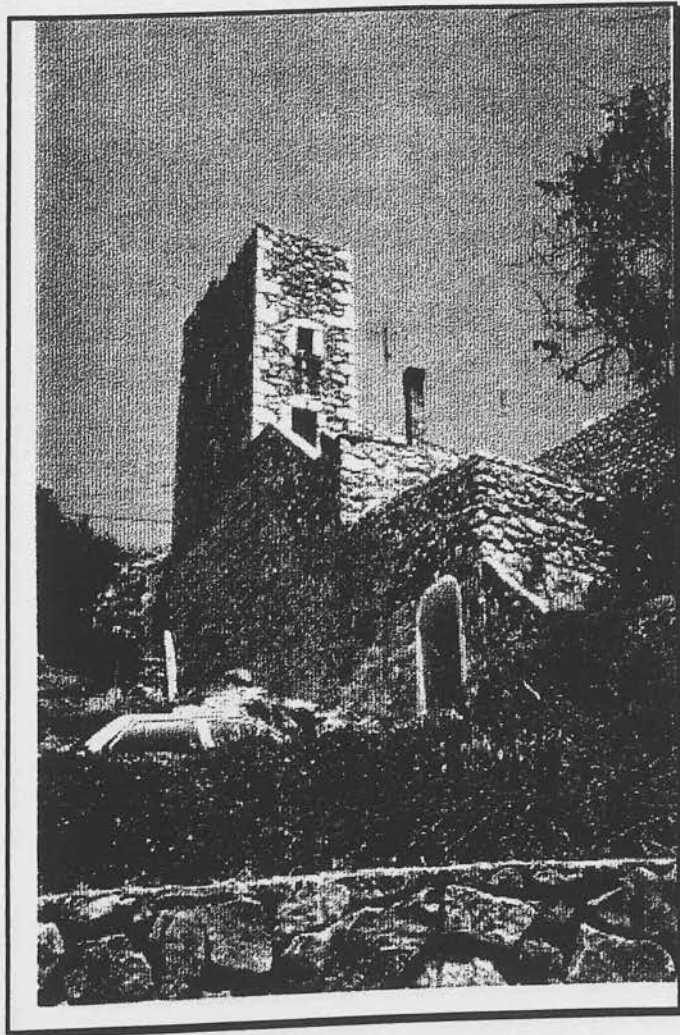
Περίπου 15 μέτρα νοτιότερα βρίσκεται ο δρόμος που οδηγεί στο εσωτερικό του κάστρου. Στο σημείο αυτό υπήρχε πιθανότατα ο πύργος Ε ο οποίος, όπως έχει προαναφερθεί, έχει καταστραφεί ολοσχερώς. Από το σημείο αυτό μέχρι τον κυκλικό πύργο Α, μια απόσταση περίπου 28 μέτρων, τα ερείπια του τείχους (Φωτ.33,34) σώζονται σε μια αρκετά καλή κατάσταση, τέτοια ώστε να μας επιτρέπει να βγάλουμε κάποια ασφαλή συμπεράσματα για το ύψος του τείχους και γενικά για τις αμυντικές διατάξεις που υπήρχαν επάνω στο τείχος.

Στο τμήμα αυτό είναι εμφανής ο βαθμιδωτός περίπατος διάδρομος που διέτρεχε κατά μήκος όλο το τείχος (Φωτ.35,36), καθώς και το στηθαίο παραπέτου πάχους 60-80 εκατοστών και εκτιμώμενου ύψους περί το 1,5 μέτρο. Το ύψος του στηθαίου, που σώζεται σήμερα στο σημείο αυτό, ποικίλει από 20-40 εκατοστά (Φωτ.37,38). Στο επάνω μέρος του παραπέτου αυτού υπήρχαν οδοντωτές επάλξεις που επέτρεπαν στους υπερασπιστές του κάστρου να μάχονται με ασφάλεια.

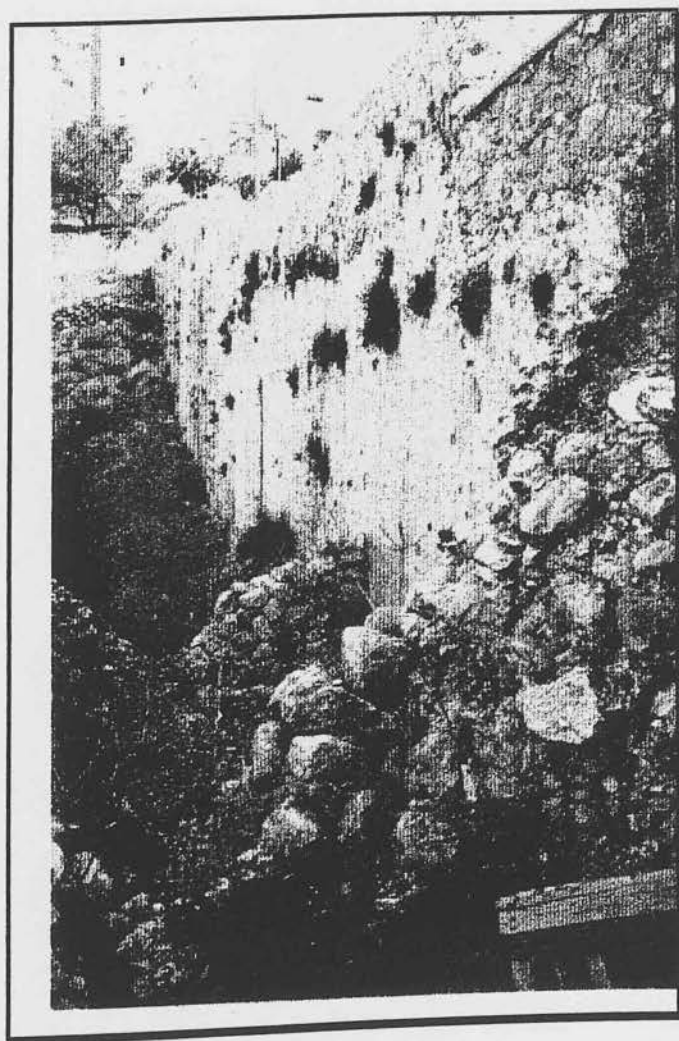
Φωτ.31

Το βορειοδυτικό άκρο του τείχους πάνω στο οποίο είναι χτισμένος
μεταγενέστερος Μανιάτικος πύργος.

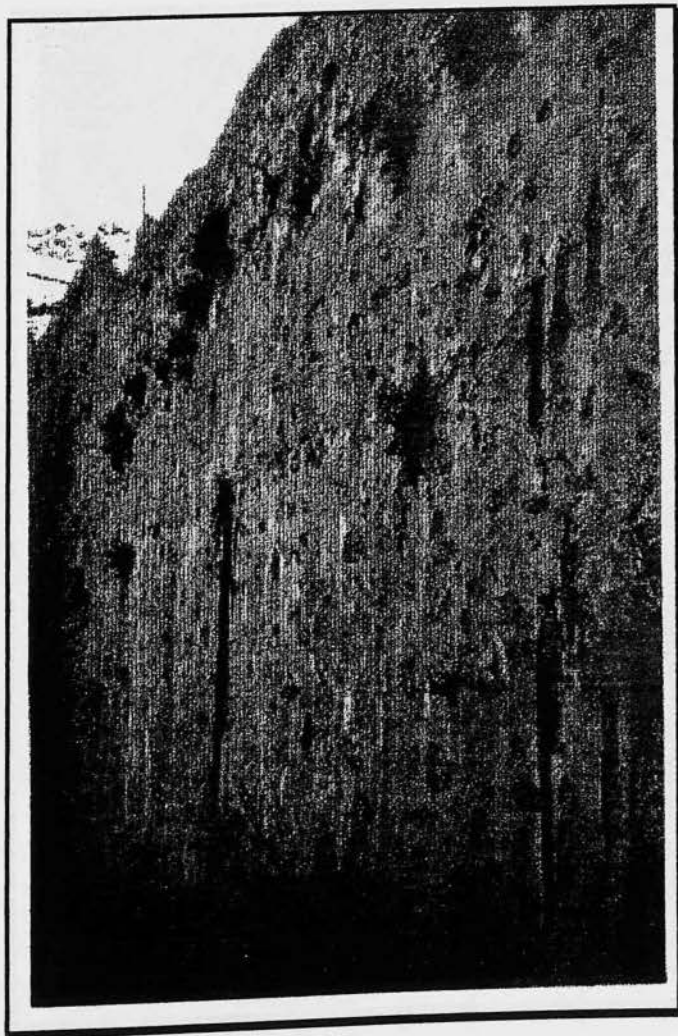
Φωτ.32

Άποψη του βορειοδυτικού άκρου του τείχους με τις μεταγενέστερες παρεμβάσεις.

Φωτ.33

Το τείχος όπως σώζεται σήμερα μεταξύ των πύργων Ε και Α που βρίσκονταν στη δυτική πλευρά.

Φωτ.34

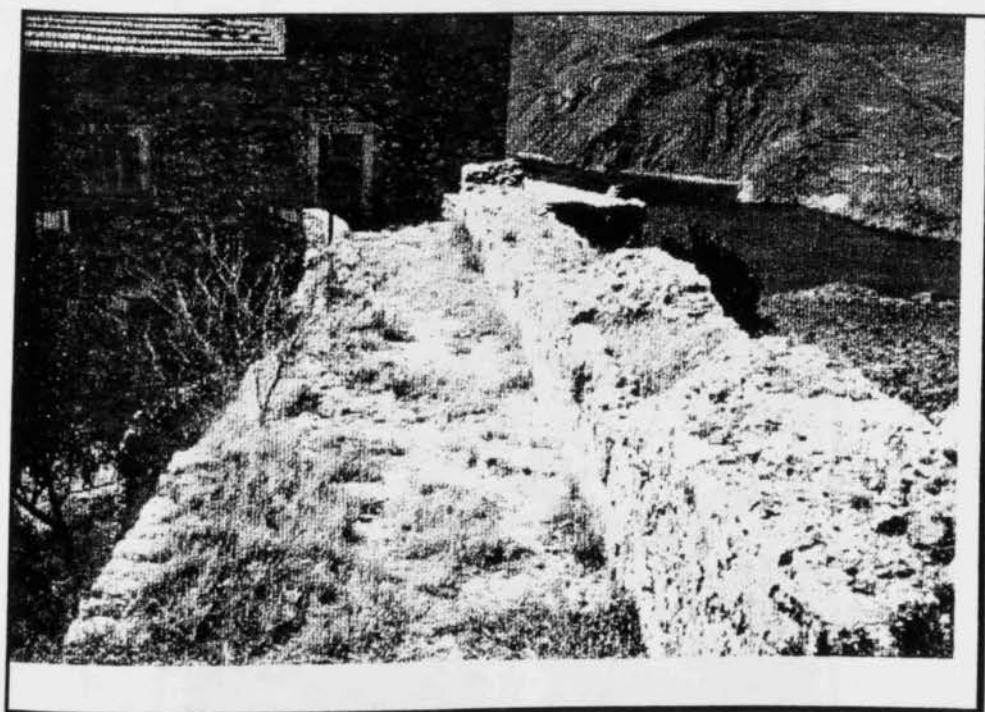
Κοντινή άποψη του τείχους στη δυτική πλευρά του κάστρου.

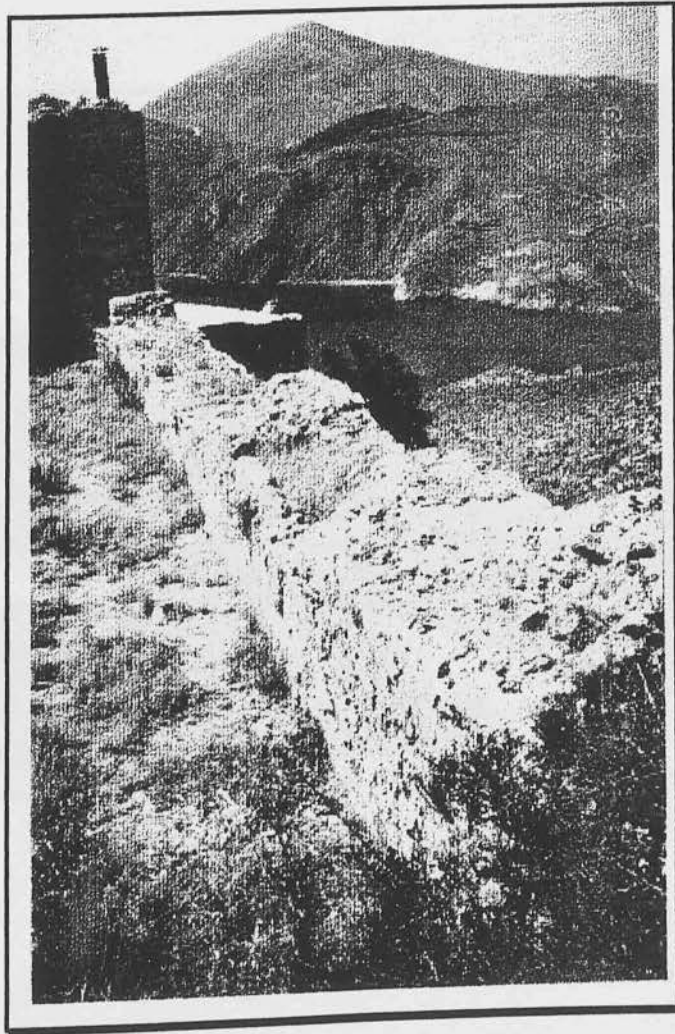
Φωτ.35

Άποψη του τείχους από πάνω. Διακρίνεται το μεγάλο του πάχος όπως ο περίπατος διάδρομος και υπολείμματα του στηθαίου παραπέτου.

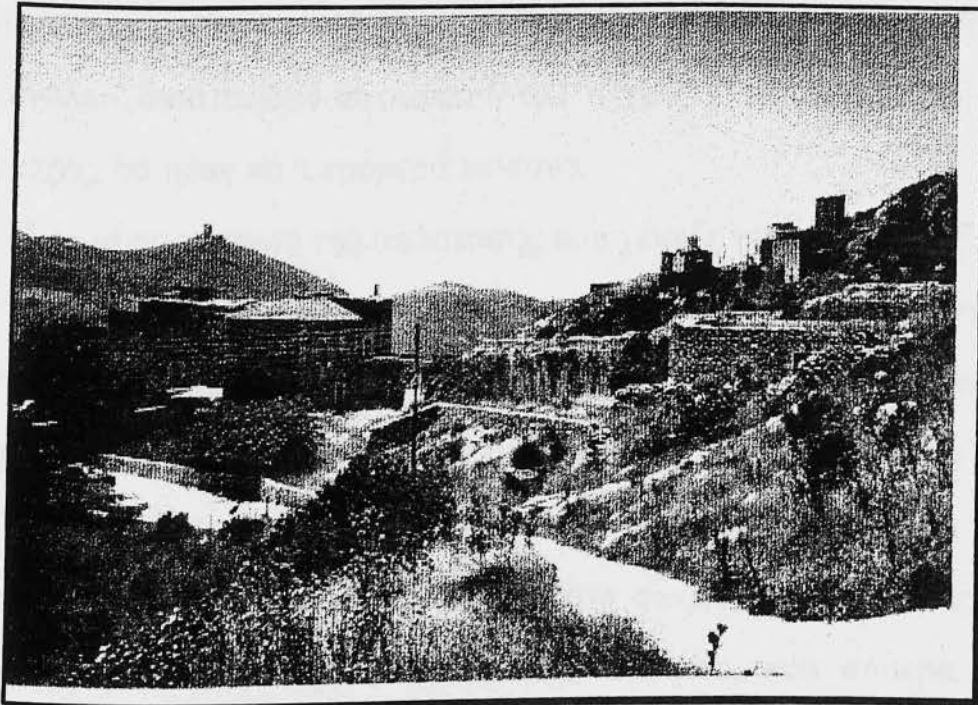
Φωτ.36

Το τείχος, ο βαθμιδωτός περίπατος διάδρομος και το στηθαίο παραπέτο
σε πρώτο πλάνο.

Φωτ.37

Λεπτομέρεια του ανώτερου τμήματος του τείχους όπως σώζεται σήμερα.

Φωτ.38

Άποψη του δυτικού τείχους από το εσωτερικό του κάστρου.

Πρέπει να παρατηρήσουμε εδώ ότι οι αμυντικές διατάξεις στα ανώτερα τμήματα του τείχους σώζονται πράγμα που οφείλεται σε βίαιη πολεμική ενέργεια. Κατά την εκπόρθηση του κάστρου το 1570 φαίνεται ότι καταστράφηκαν μόνο οι κατασκευές μεγάλης σημασίας, όπως οι πύργοι και οι επάλξεις, καθώς για να γκρεμιστεί ολοσχερώς η ανθεκτική και μεγάλων διαστάσεων κατασκευή του τείχους με τα διατιθέμενα μέσα της εποχής, θα ήταν κάτι τρομερά επίπονο.

Στο μέσο περίπου της απόστασης που χώριζε τους πύργους Ε και Α από την εξωτερική μεριά του τείχους, μπορεί κανείς να παρατηρήσει ένα άνοιγμα το οποίο έχει κτιστεί ως ένα ύψος με ξερολιθιά (Φωτ.39). Ανοίγματα σαν και αυτό πιστεύουμε ότι υπήρχαν αρκετά και κατά μήκος του τείχους. Λόγω όμως των επεμβάσεων που έχει υποστεί το τείχος κατά καιρούς, αυτό ήταν το μοναδικό που σώζεται με την πρωτογενή μορφή του. Σε δύο σημεία ακόμα του κάστρου, που σήμερα έχουν διαμορφωθεί σε εισοδοί, εντοπίσαμε στοιχεία που συνηγορούν στο γεγονός ότι εκεί υπήρχαν παρόμοια ανοίγματα, τα οποία σημειώνονται με τα γράμματα α,β,γ στο τοπογραφικό σκαρίφημα.

Το κάτω μέρος του ανοίγματος α βρίσκεται στο ίδιο ύψος με την σημερινή στάθμη του εδάφους (η μέτρηση στην εσωτερική πλευρά) και περί τα 2,5 με 3 μέτρα πάνω από την εξωτερική βάση του τείχους. Εξετάζοντας το άνοιγμα α από την εσωτερική μεριά του τείχους παρατηρούμε ότι πρόκειται για μια εσοχή σε σχήμα κάμαρας διαστάσεων 2x1,8 μέτρων (Φωτ.40). Στο ανώφλι της εισόδου στο μικρό χώρο, όπως και στις εσοχές του πύργου Γ της ανατολικής πλευράς του κάστρου υπάρχει κεραμιδοδιακόσμηση. Το άνοιγμα στο τείχος έχει διαστάσεις 40x80 εκατοστά. Δίπλα στο άνοιγμα υπάρχουν καλά λαξευμένες ευμεγέθεις πέτρες (αγκωνάρια) τοποθετημένες κατακόρυφα η μια πάνω στην άλλη, ενώ πάνω από το άνοιγμα υπάρχουν τμήματα κεραμοπλακών

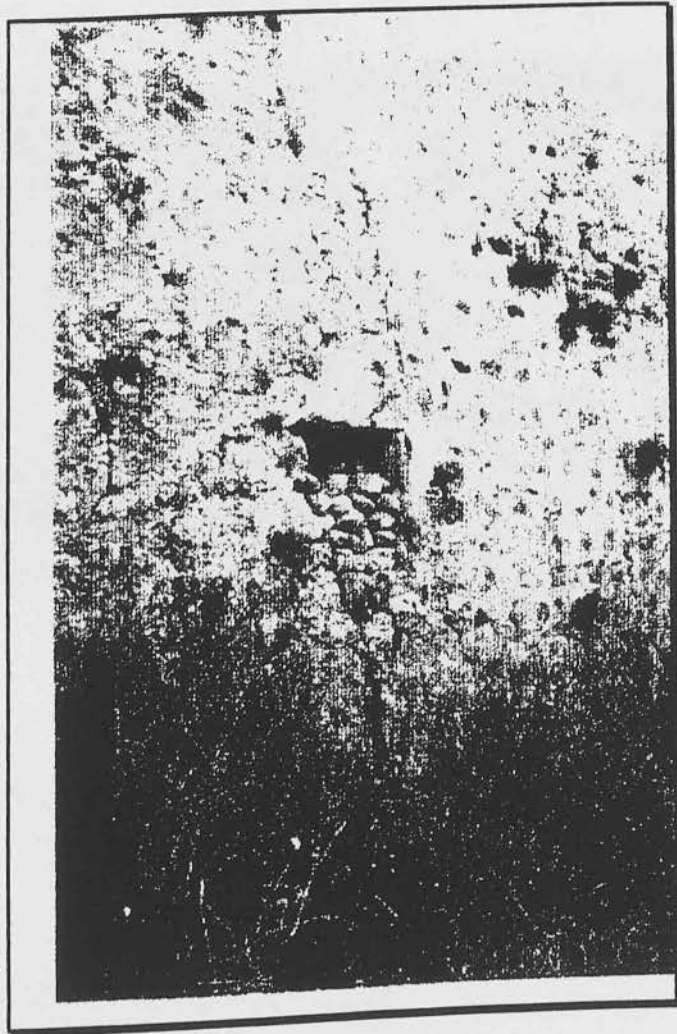

οι οποίες συνδέονται με μικρότερους με αφθονία ασβεστοκονιάματος (Φωτ.41). Οι επιφάνειες του μικρού χώρου που υπάρχουν πίσω από το άνοιγμα έχουν επιχρισθεί με το ανθεκτικό αυτό υλικό που υπάρχει σε κάθε επιφάνεια του κάστρου (Φωτ.42).

Το ερώτημα με το οποίο βρίσκεται αντιμέτωπος ένας παρατηρητικός επισκέπτης είναι ποια ήταν η χρήση των ανοιγμάτων αυτών και των κοιλοτήτων που υπήρχαν εσωτερικά του τείχους πίσω από αυτά.

- Η ύπαρξη των ανοιγμάτων αυτών στο ύψος του εδάφους (από την εσωτερική πλευρά του τείχους) είναι ένα στοιχείο που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για θέση πυροβόλου όπλου. Κατά την εκτίμηση μας, αν το άνοιγμα βρισκόταν σε μεγαλύτερο ύψος από το έδαφος δε θα ήταν δυνατό να γίνει χειρισμός ούτε να αποσβεσθεί η απόκρουση ενός ογκώδους πυροβόλου της εποχής εκείνης.
- Η επιπεδότητα του δαπέδου είναι τέτοια που θα μπορούσε να χρησιμεύσει σαν επιφάνεια εδράσεις κιλλίβαντα ενός, έστω και πρωτόγονου κανονιού.
- Το πλάτος του ανοίγματος είναι αρκετό ώστε να χωρέσει την κάνη ενός κανονιού ενώ το ύψος επιτρέπει την ανύψωση του κανονιού, έστω και για μερικές μοίρες ώστε να επιτύχει μεγαλύτερο ή μικρότερο βεληνεκές ανάλογα με την απόσταση που βρίσκονται οι επιτιθέμενοι.
- Ο χώρος που υπάρχει γύρω από το άνοιγμα επιτρέπει το χειρισμό και όλες τις διαδικασίες (γέμιση-οπισθοδρόμηση λόγω ανάκρουσης-επαναγέμιση) για τη βολή ενός πυροβόλου όπλου της εποχής.

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία μπορούμε να πούμε με ασφάλεια ότι οι κατασκευές αυτές αποτελούσαν θέσεις πυροβόλων οπλών.

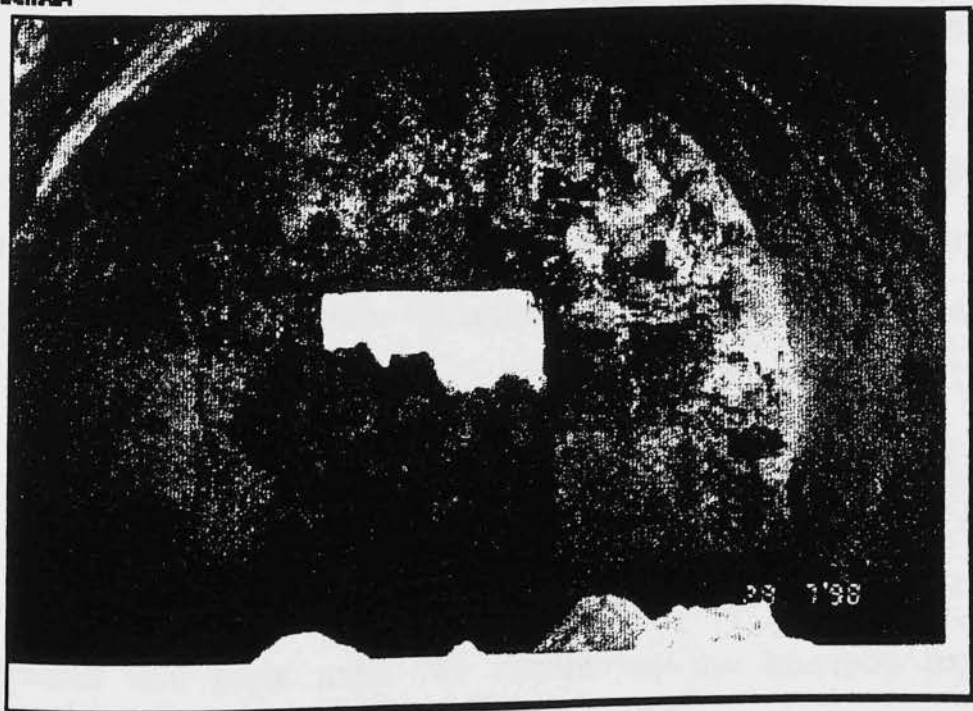
Φωτ. 39

Άνοιγμα α στο δυτικό τείχος.

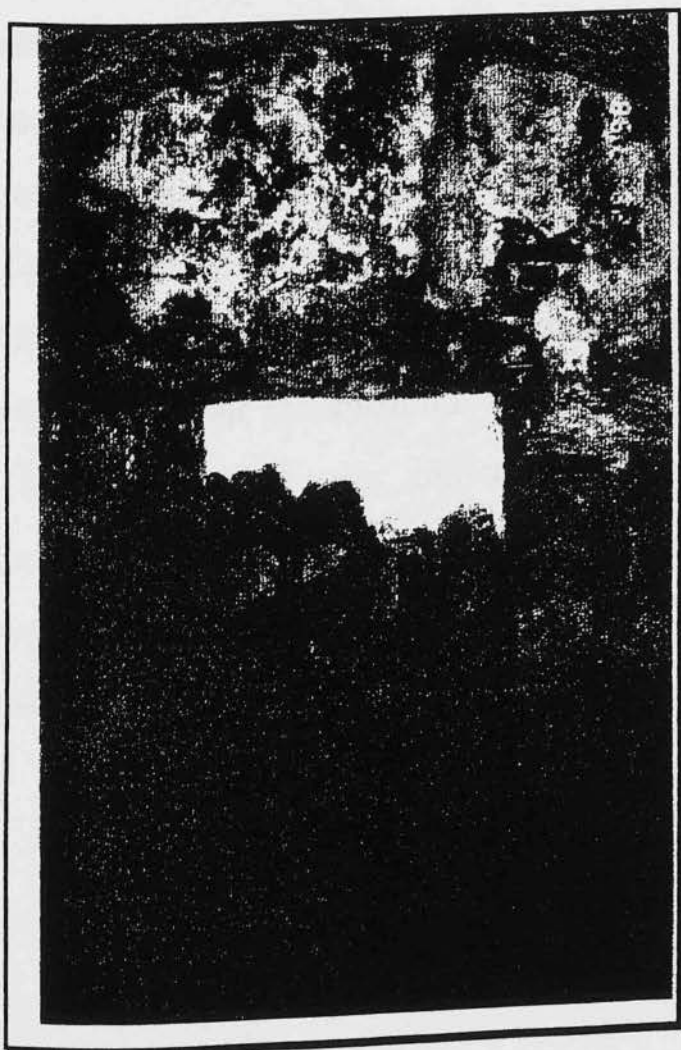

Φωτ.40

Ο χώρος πίσω από το άνοιγμα α από την εσωτερική πλευρά του τείχους.

Φωτ.41

Φωτ.42

Λεπτομέρειες από
το εσωτερικό του
ανοίγματος α.

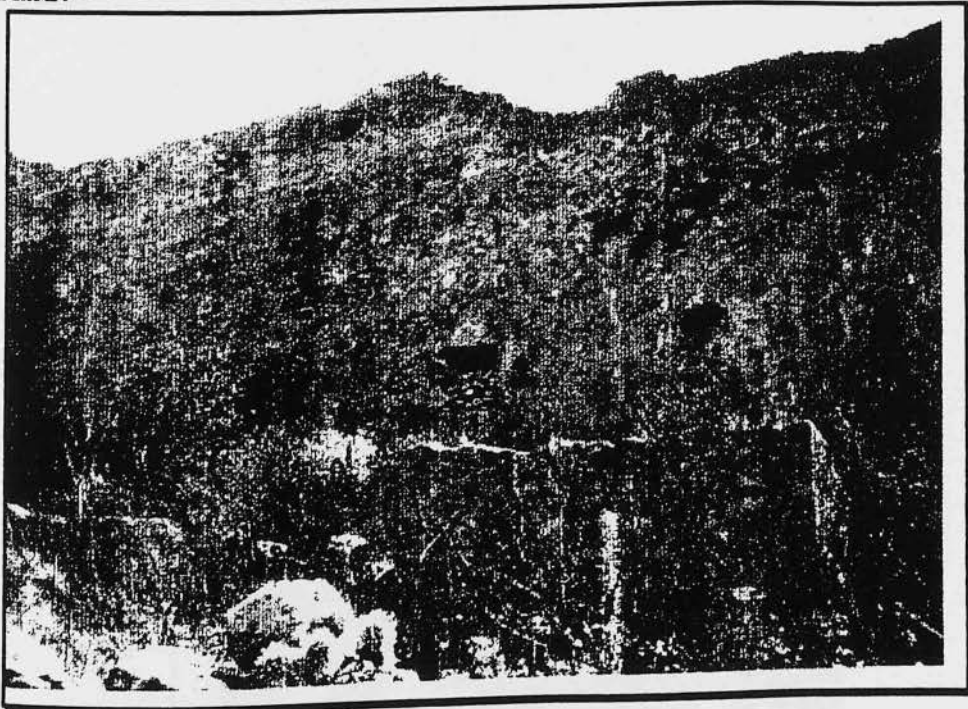
Ακριβώς μπροστά από το άνοιγμα α, στην εξωτερική πλευρά του τείχους, υπάρχουν ερείπια κτίσματος μεταγενέστερης κατασκευής (Φωτ.43). Εκτιμούμε ότι αποτελούσε ένα οικοδόμημα μικρής αμυντικής σημασίας, αφού στα ερείπια του διακρίνει κανείς έναν υποτυπώδη διάδρομο με ίχνη στηθαίου παραπέτου σε πολύ μικρό ύψος από την επιφάνεια του εδάφους (Φωτ.44).

Περίπου 12 μέτρα νότια από το σημείο α, στην εσωτερική πλευρά του τείχους, υπάρχει μια σκάλα που οδηγεί στο άνω μέρος του τείχους, στον περίπατο διάδρομο (Φωτ.45,46). Εκτιμούμε ότι πρόκειται για μια κατασκευή που έγινε μετά την εκπόρθηση του κάστρου από τους Βενετούς και δεν είναι έργο των Τούρκων.

Είναι μια όχι και τόσο επιμελημένη κατασκευή από μικρούς λίθους συνδεδεμένους με άφθονο ασβεστοκονίαμα, ενώ στα σκαλοπάτια έχουν χρησιμοποιηθεί επίπεδες ασβεστολιθικές πλάκες. Από την κατασκευή αυτή απουσιάζει εντελώς το χαρακτηριστικό επίχρισμα στις επιφάνειες της. Στο τόξο που σχηματίζεται κάτω από τα σκαλοπάτια, δεν υπάρχει η γνωστή κεραμοδιακόσμηση που συναντάται σε ανάλογες κατασκευές της πρωτογενούς μορφής του κάστρου.

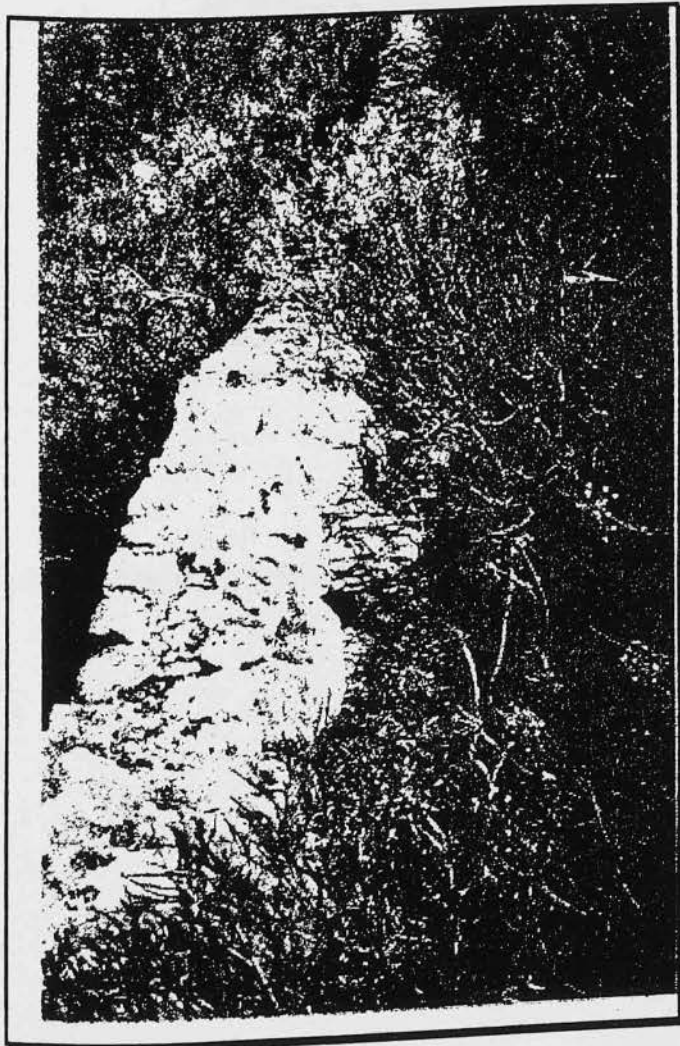
Πιθανότατα, κρίνοντας από τον τρόπο κατασκευής, μπορούμε να εντάξουμε την δημιουργία της κλίμακας αυτής στην ίδια περίοδο που χτίστηκε το οικοδόμημα που απεικονίζεται στις φωτ.43,44 και η πύλη που οδηγούσε στον πύργο Α (Φωτ.8).

Φωτ. 43

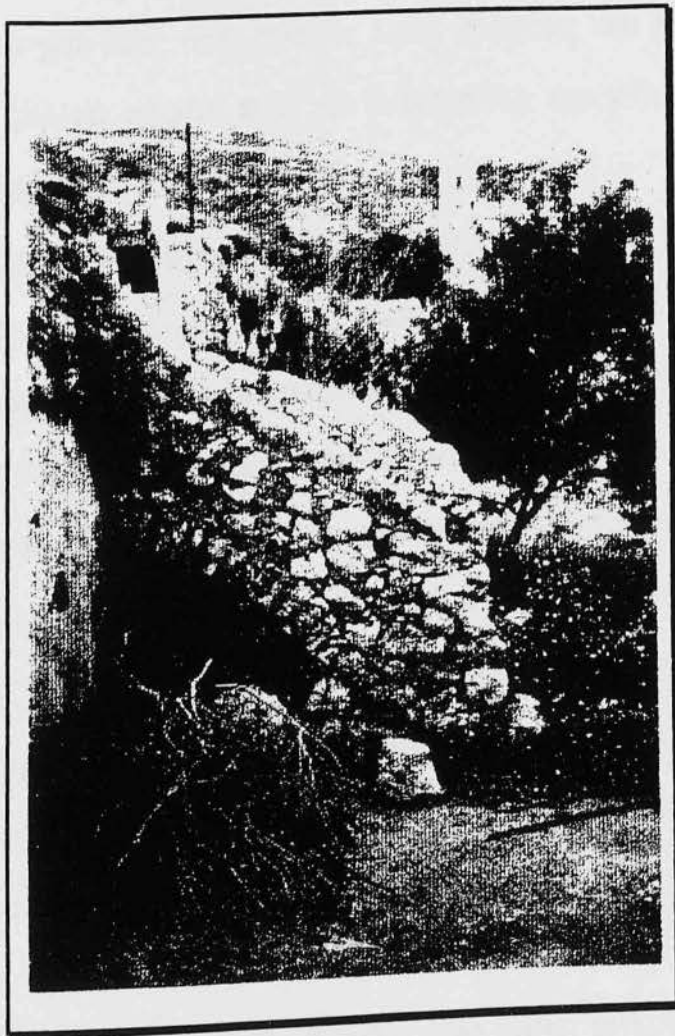
Κτίσμα που βρίσκεται μπροστά από το άνοιγμα α.

Φωτ. 44

Λεπτομέρεια του
κτίσματος που
βρίσκεται στην
εξωτερική πλευρά του
τείχους στη θέση α.

Φωτ. 46

Πλάγια όψη της σκάλας στο εσωτερικό του δυτικού τείχους.

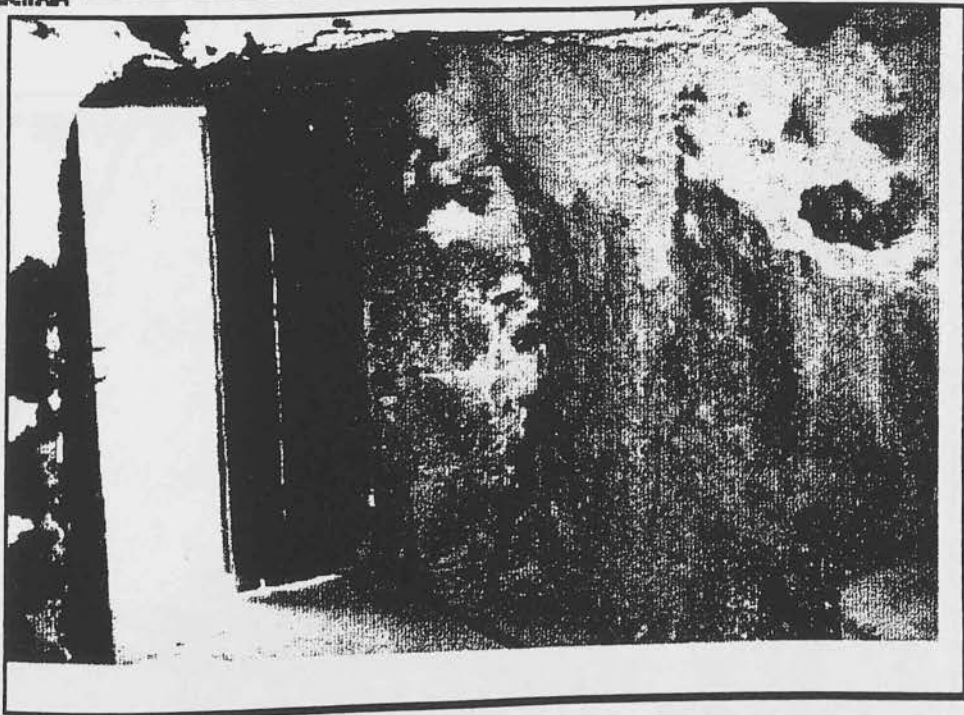
Προχωρώντας στην εξέταση του τείχους, έχοντας φτάσει στο νοτιοδυτικό τμήμα του, παρατηρούμε ότι πάνω στα ερείπια του κάστρου έχουν και εδώ υψωθεί μεταγενέστεροι Μανιάτικοι πύργοι. Στο χαμηλότερο τμήμα ενός από αυτούς τους πύργους και επάνω στο τείχος, υπάρχει μια ξύλινη πόρτα που το διαπερνάει και οδηγεί στον ισόγειο χώρο του πυργόσπιτου (Φωτ.47,48).

Στο σημείο αυτό βρισκόταν μια ακριβώς ίδια εσοχή όπως στη θέση α και ήταν μια θέση πυροβόλου όπλου, προτού διαμορφωθεί από τους κάτοικους του οικισμού που αναπτύχθηκε μέσα στο κάστρο σε είσοδο (Η θέση αυτή στο τοπογραφικό σκαρίφημα δίνεται με το γράμμα β).

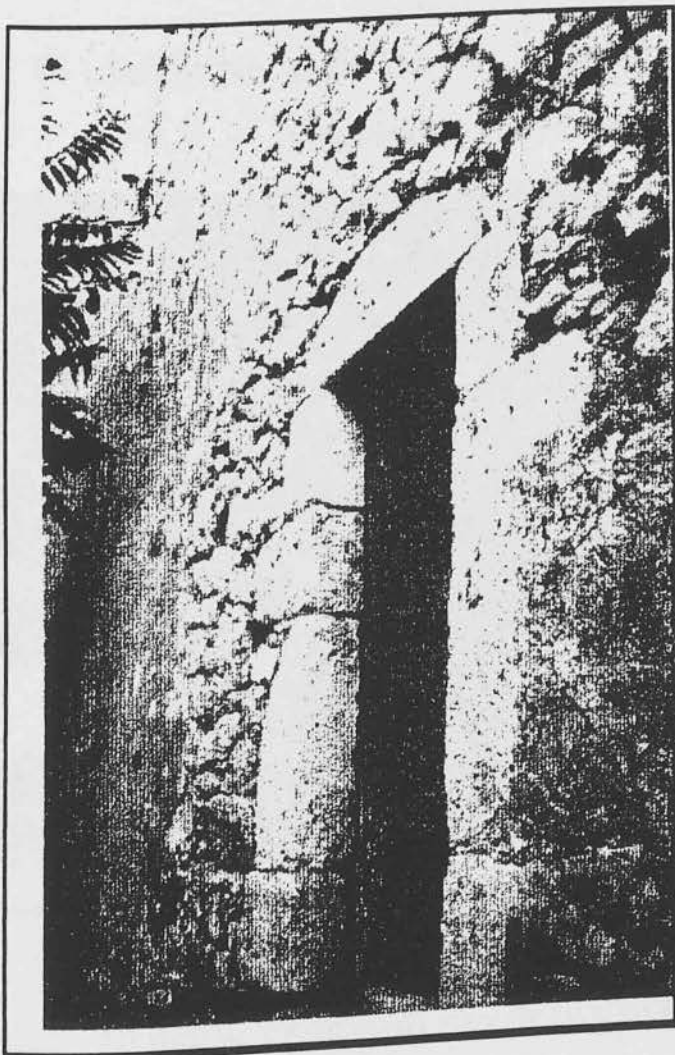
Από τη φωτογραφία 47 μπορούμε να παρατηρήσουμε όλα εκείνα τα στοιχεία που μας επιτρέπουν να τεκμηριώσουμε την πιο πάνω άποψη. Είναι εμφανής η καμαρωτή κατασκευή, αν και στο επάνω μέρος της έχει αλλοιωθεί η αρχική μορφή της, το χαρακτηριστικό επίχρισμα στο δεξιό τοίχο και τα αγκωνάρια και οι κεραμόπλακες που βρίσκονται δίπλα από το δεξιό τμήμα της ξύλινης πόρτας, όλα συνηγορούν στην παραπάνω άποψη.

Ακριβώς στο νοτιοανατολικό άκρο του τείχους και σε ύψος περίπου 2 μέτρων επάνω στο σκληρό επίχρισμα, βρίσκονται χαραγμένες δύο πεντάλφες (Φωτ.50). Στο τέλος της παρούσας μελέτης υπάρχουν αποτυπωμένες σε κλίμακα 1:1.

Φωτ. 47

Φωτ. 48

Στις φωτογραφίες

47,48

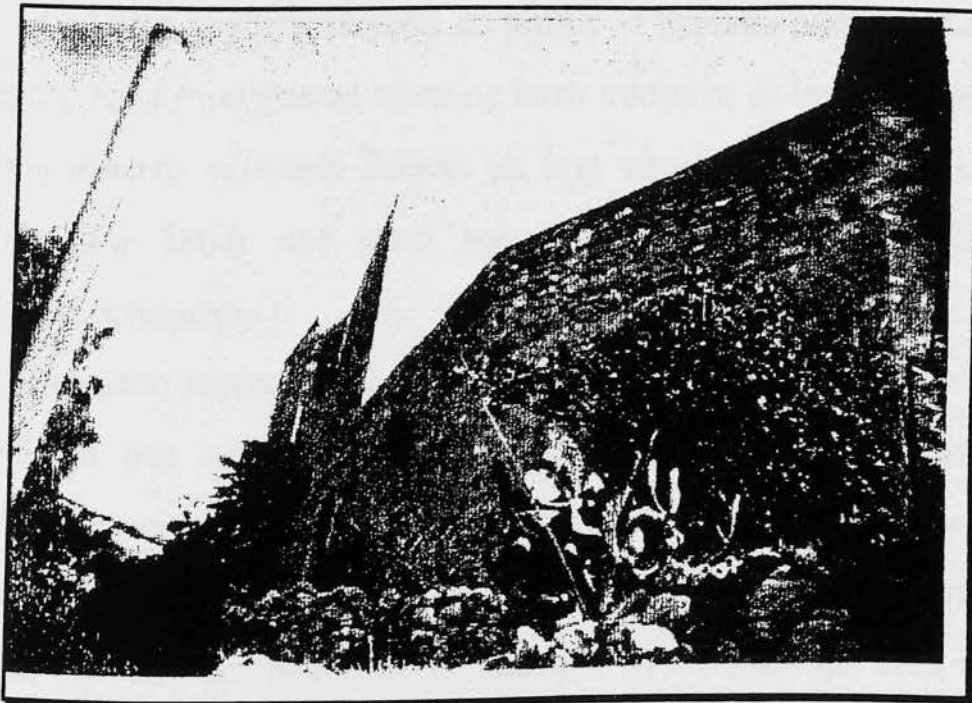
διακρίνουμε

λεπτομέρειες

της θέσης β.

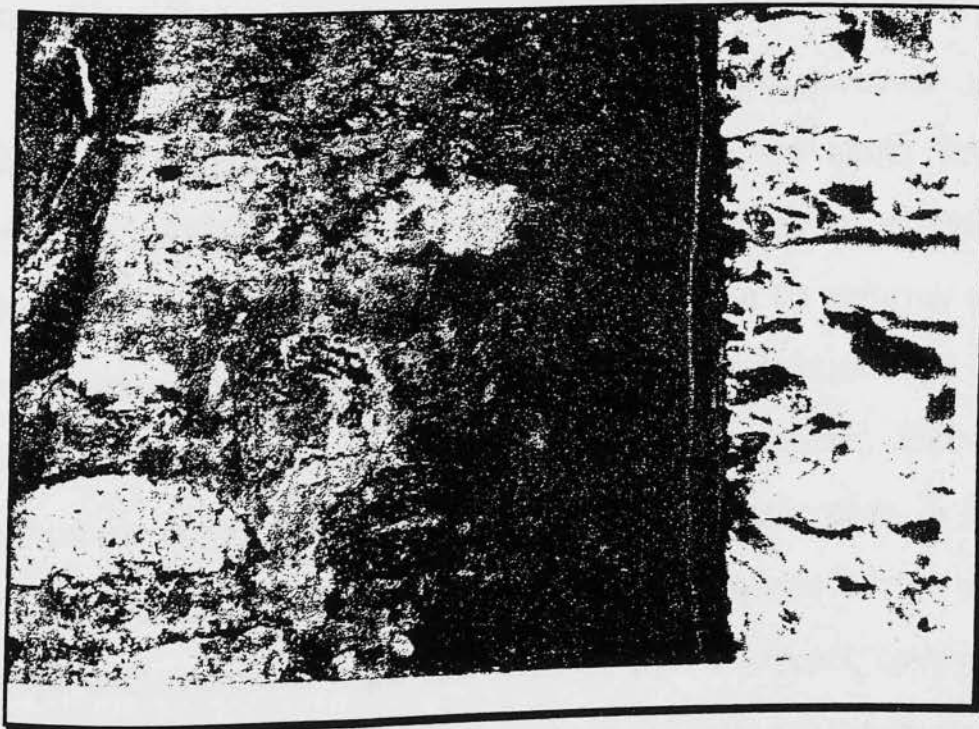
(βλ. τοπογραφικό)

Φωτ. 49

Το νοτιοδυτικό τμήμα του τείχους με τις μεταγενέστερες υπερκείμενες κατασκευές.

Φωτ. 50

Το σημείο όπου είναι χαραγμένες οι πεντάλφες.

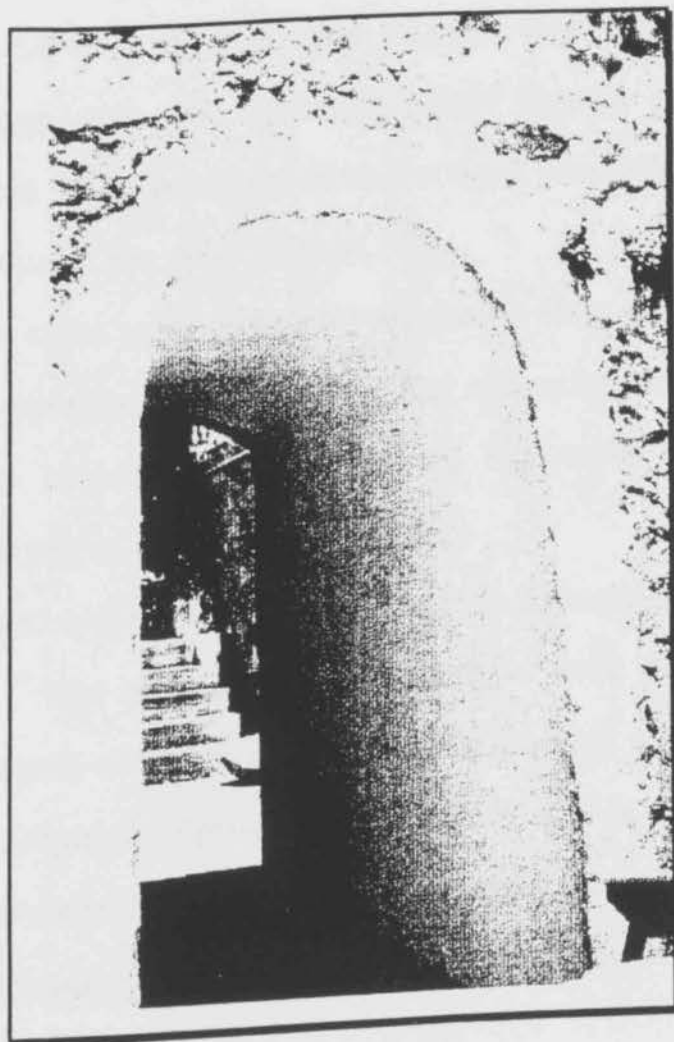

ΝΟΤΙΟ ΤΕΙΧΟΣ

Το νότιο τείχος εκτείνεται σε μήκος 35 περίπου μέτρων. Καθ' όλο το μήκος του έχουν χτιστεί πάνω σε αυτό κτίσματα άλλων εποχών, όπως ένα πυργόσπιτο το οποίο δείχνει να έχει κατασκευαστεί τα τελευταία χρόνια, ενώ δίπλα από αυτό εφαπτόμενα με το τείχος υπάρχουν βοηθητικά κτίσματα.

Στο μέσο περίπου του τείχους υπάρχει μια είσοδος που το διαπερνά και οδηγεί στο εσωτερικό του κάστρου (Φωτ.51). Πιθανότατα στο σημείο αυτό να υπήρχε μία ακόμη θέση πυροβόλου όπλου όπως και στα σημεία α και β (Η θέση αυτή στο τοπογραφικό διάγραμμα δίνεται με το γράμμα γ). Δεν μπορούμε με βεβαιότητα να υποθέσουμε κάτι τέτοιο, γιατί όπως φαίνεται στη φωτογραφία 51 η τσιμεντοκονία έχει καλύψει την πρωτογενή μορφή της εσοχής που πιθανόν να υπήρχε στο σημείο αυτό.

Παρατηρώντας κάποιος στο τοπογραφικό διάγραμμα τα σημεία που βρίσκονταν οι θέσεις των πυροβόλων οπλών, συμπεραίνει ότι η εκλογή των σημείων αυτών έγινε με σκοπό να συμπληρώνονται και να καλύπτονται κάποια νέκρα σημεία του ορίζοντα, τα οποία δεν ήταν δυνατόν να καλυφθούν με τα κανόνια που υπήρχαν στους πύργους. Βέβαιο είναι ότι ανάλογες θέσεις για πυροβόλα όπλα θα υπήρχαν και στο ανατολικό τείχος, κάτι που δε στάθηκε δυνατό να επιβεβαιώσουμε αφού η καταστροφή του ανατολικού τείχους είναι πολύ εκτεταμένη. Θέσεις που εκτιμούμε ότι υπήρχαν πυροβόλα στο ανατολικό τείχος είναι οι δ και ε του τοπογραφικού. Οκληρώνοντας την περιγραφή του νότιου τείχους φτάνουμε στο ανατολικό άκρο του όπου υπάρχει ο ισχυρός ορθογωνικός προεξέχοντας πύργος Β για τον οποίο έχει γίνει λόγος στα προηγούμενα.

Φωτ.51

Λεπτομέρεια του νότιου τείχους. Σημείο που πιθανολογούμε ότι υπήρχε πυροβόλο όπλο (θέση γ).

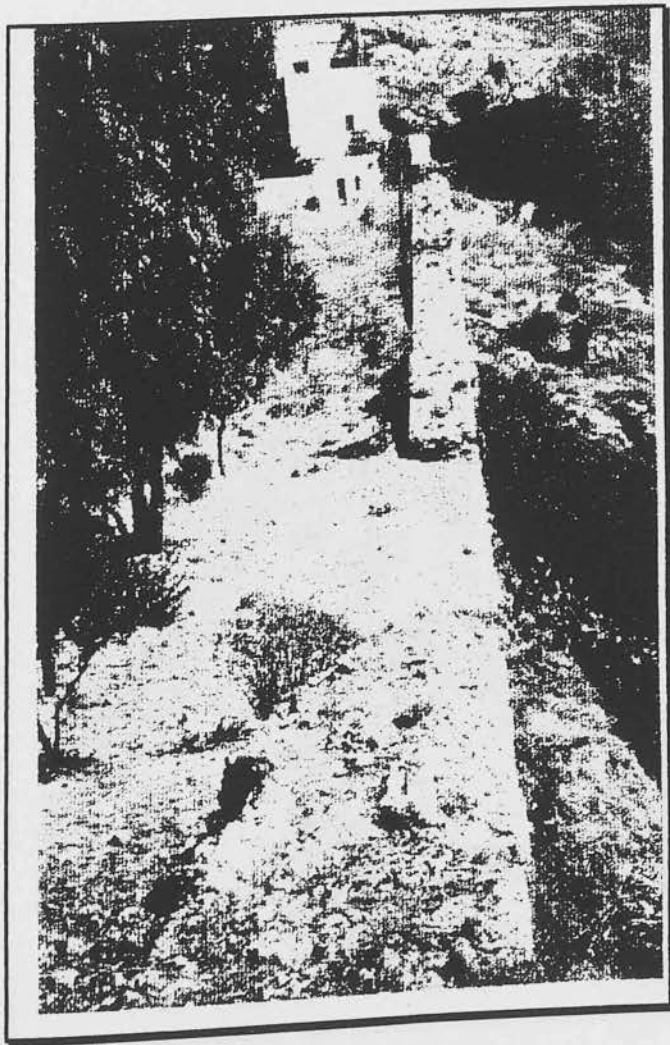

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΒΟΡΕΙΟ ΤΕΙΧΟΣ

Το ανατολικό τείχος εκτείνεται σε μήκος περίπου 110 μέτρων (Φωτ.52,53). Το σωζόμενο ύψος του τείχους ποικίλει από 2,5 ως 4,5 μέτρα, μετρημένο από την εξωτερική πλευρά του. Είναι θεμελιωμένο πάνω στο βράχο, ενώ στο κατώτερο τμήμα του το πάχος του είναι μεγαλύτερο κατά 30 περίπου εκατοστά έτσι ώστε να εδράζονται καλύτερα τα ανώτερα τμήματα του τείχους (Φωτ.54).

Τα υλικά και ο τρόπος κατασκευής είναι ο ίδιος με αυτά που έχουν αναφερθεί στα προηγούμενα (Φωτ.55). Και εδώ υπάρχουν ίχνη στηθαίου παραπέτου στο επάνω μέρος του τείχους και περίπατος βαθμιδωτός διάδρομος κατά μήκος του τείχους (Φωτ.56).

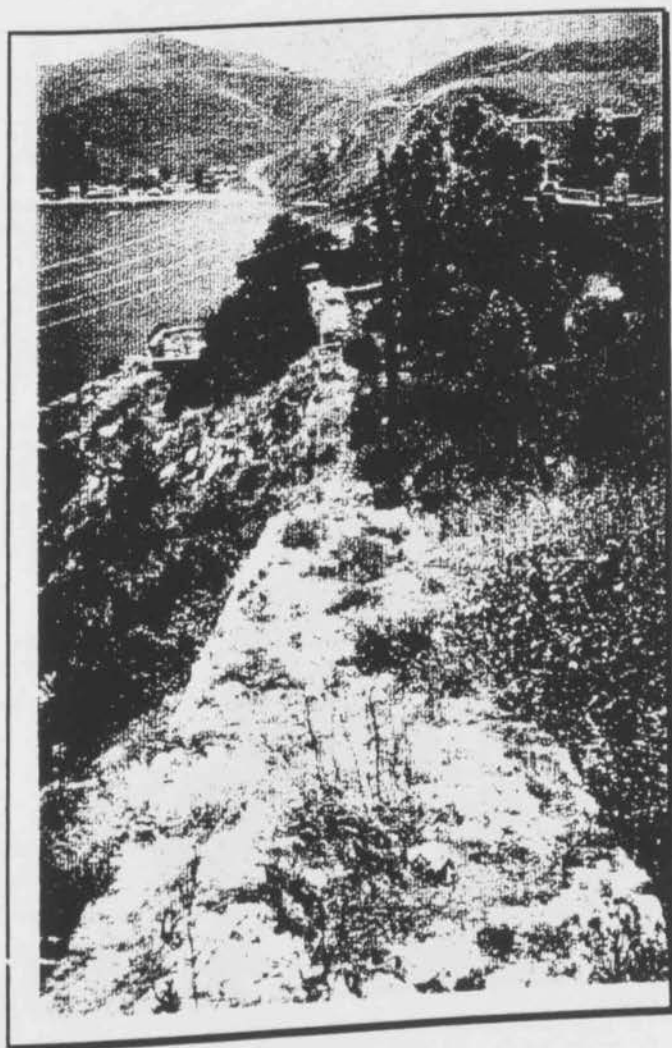
Στο βόρειο τμήμα του τείχους (Φωτ.57) υπάρχει η κεντρική πύλη με τον πύργο Γ που προφύλασσε το ευαίσθητο αυτό σημείο. Αμέσως μετά από το σημείο αυτό στα ερείπια του τείχους και καθ'όλο το μήκος του βόρειου τμήματος, έχουν χτιστεί από τους Μανιάτες κατοίκους πύργοι και πυργόσπιτα με αποτέλεσμα να είναι αδύνατο να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα για την μορφή που είχε το τείχος όταν χτίστηκε, το 1570 (Φωτ.58).

Φωτ. 52

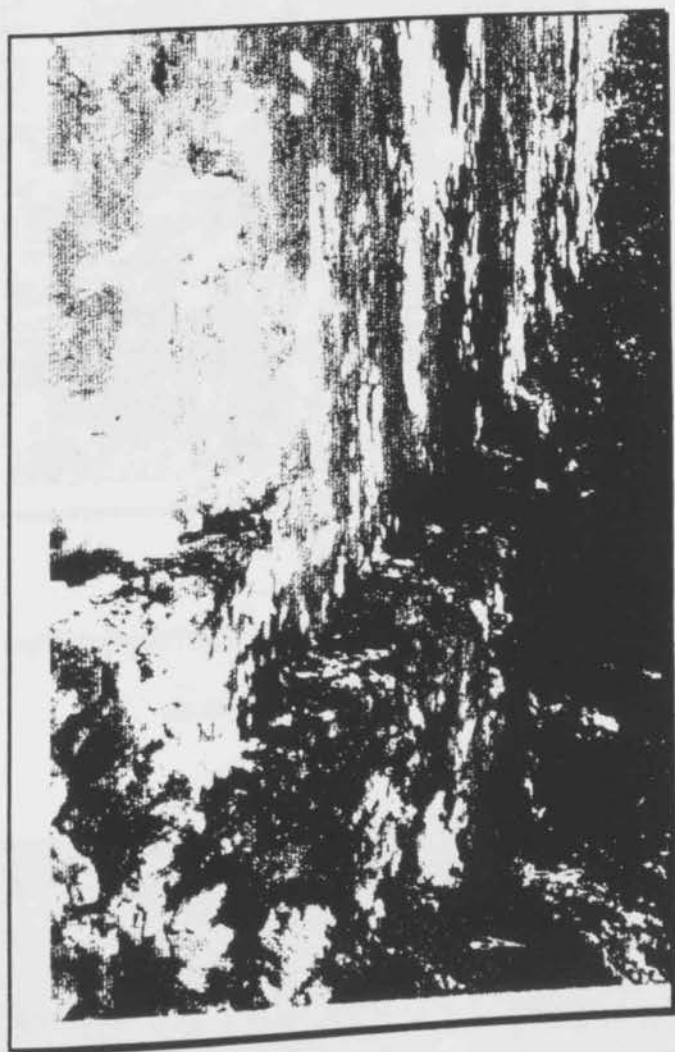
Άποψη του ανατολικού τείχους από νότο προς βορρά.

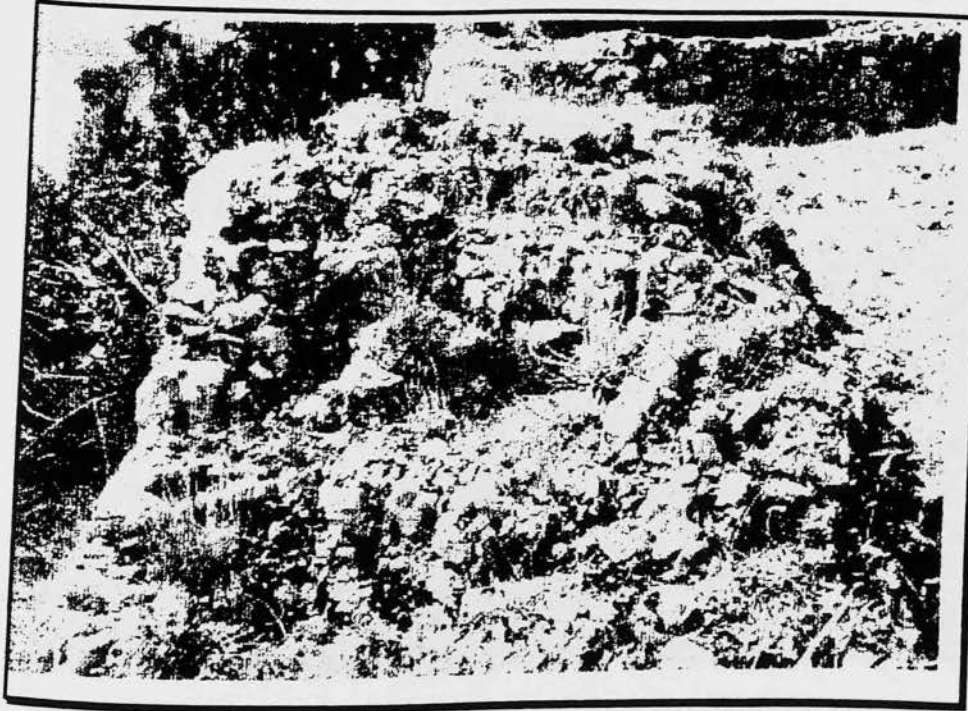
Φωτ. 53

Άποψη του ανατολικού τείχους από βορρά προς νότο.

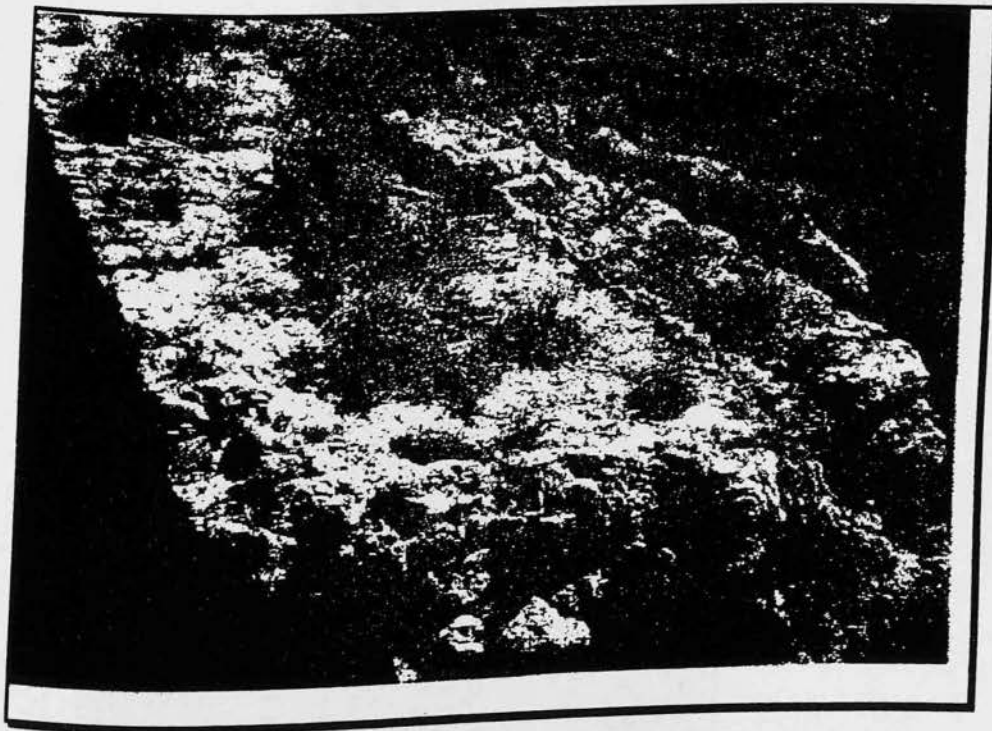
Φωτ. 54

Λεπτομέρεια του κατώτερου τμήματος του ανατολικού τείχους.

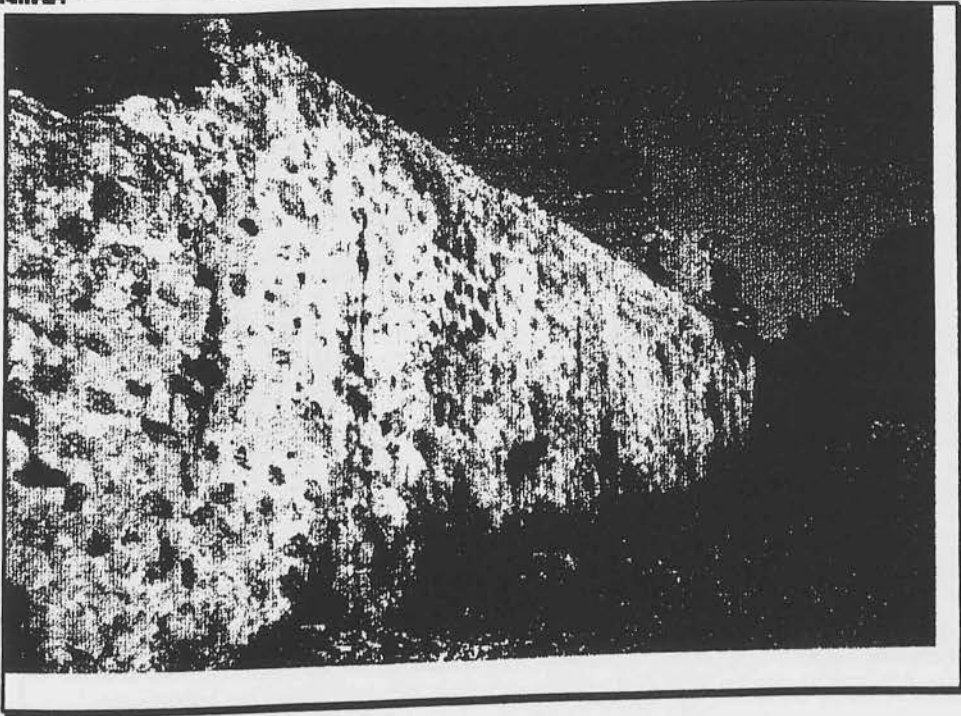
Φωτ. 55

Κοντινή άποψη τμήματος του ανατολικού τείχους όπου διακρίνονται τα υλικά κατασκευής του.

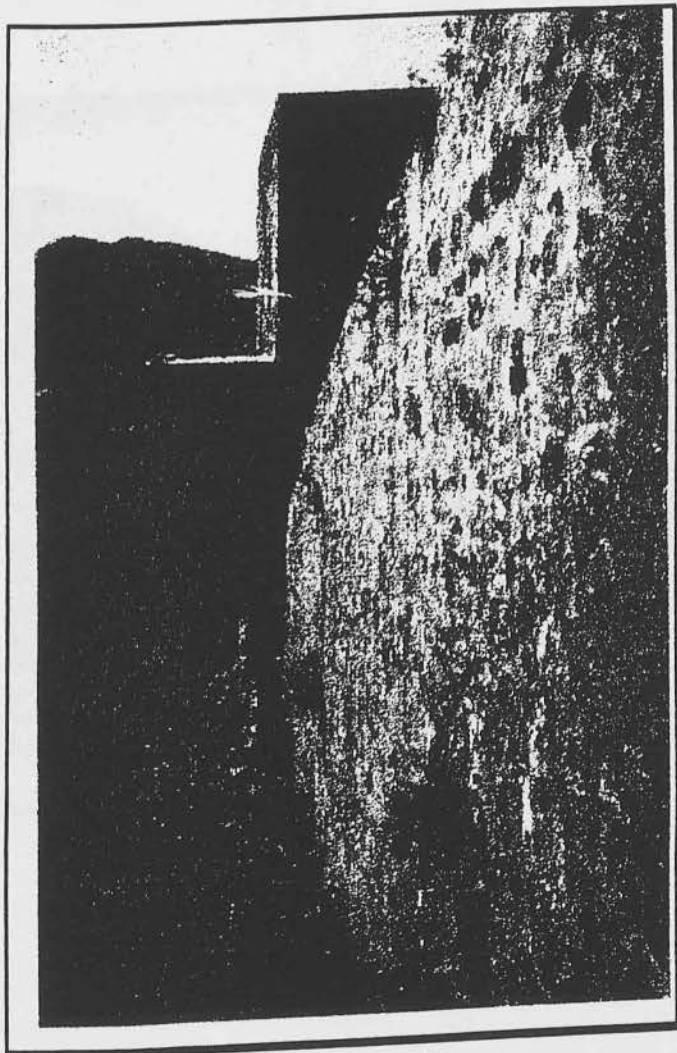
Φωτ. 56

Τμήμα της ανώτερης κατασκευής του ανατολικού τείχους. Διακρίνεται ο διάδρομος και τα ίχνη του στηθαίου παραπέτου.

Φωτ.57

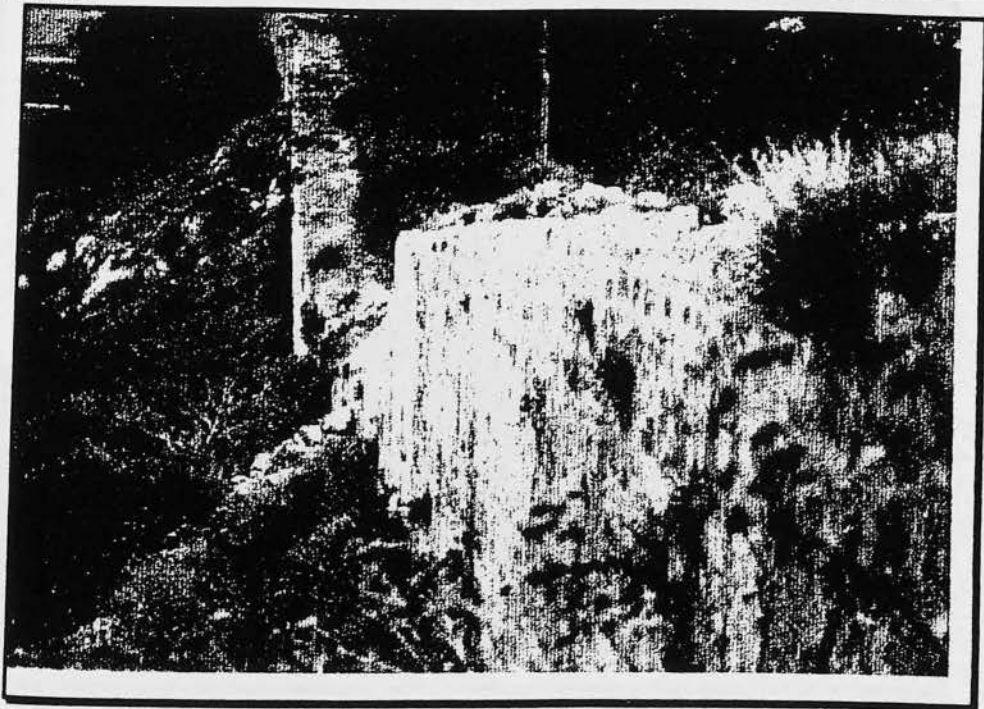
Άποψη του τείχους από την εξωτερική πλευρά - ερείπια του πύργου Γ.

Φωτ.58

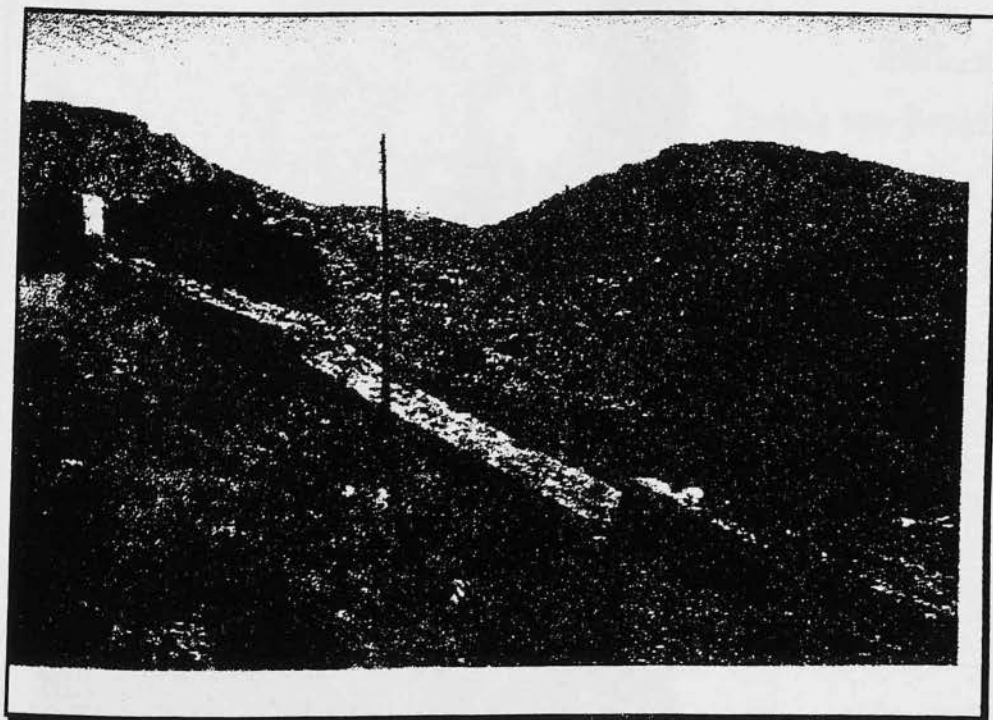
Το βόρειο τμήμα του ανατολικού τείχους όπου έχουν χτιστεί νεότερες κατασκευές.

Φωτ.59

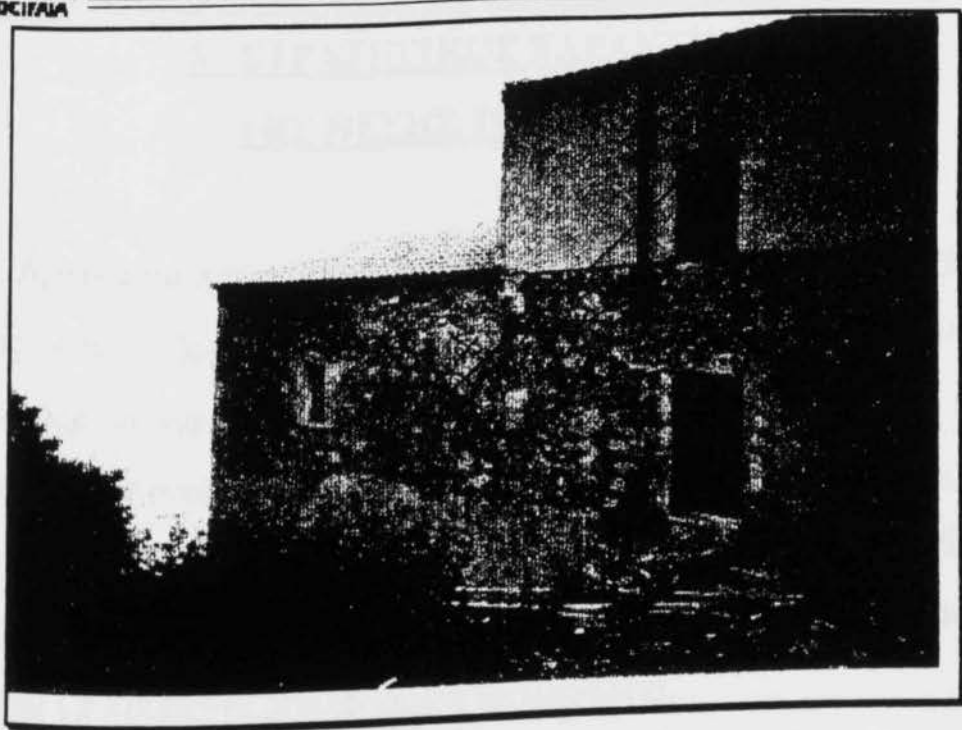
Εξωτερική άποψη του ανατολικού τείχους.

Φωτ.60

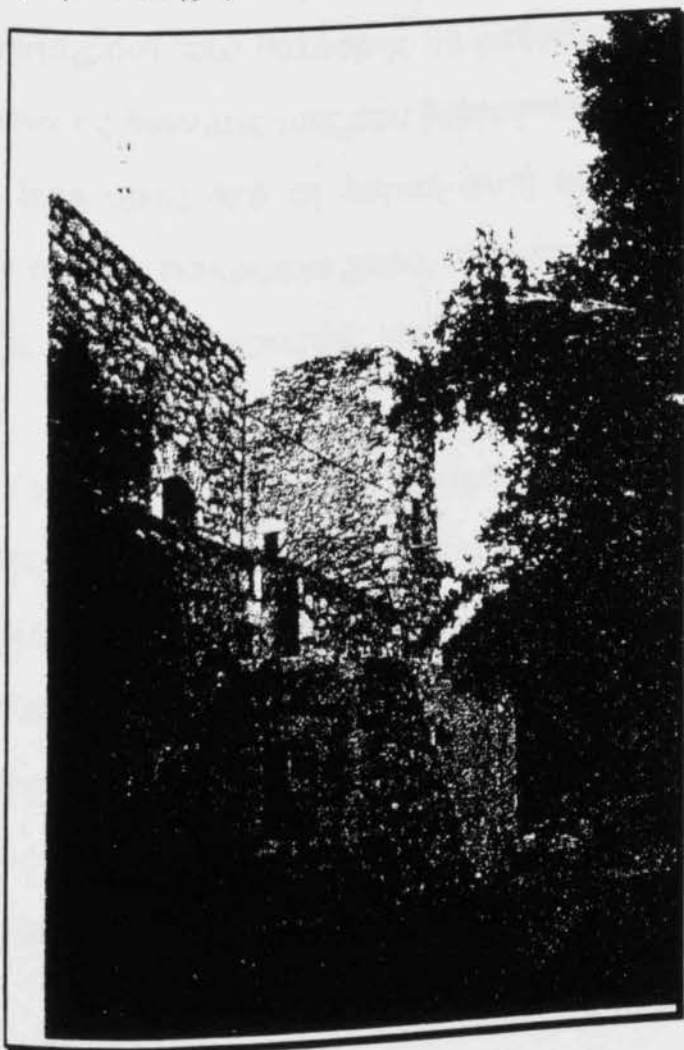
Εσωτερική άποψη του ανατολικού τείχους.
Στα αριστερά διακρίνεται τμήμα του πύργου Γ.

Φωτ.61

Το βόρειο τείχος πάνω στο οποίο έχουν χτιστεί νεότερα κτίσματα.

Φωτ.62

Τμήμα του βόρειου
τείχους.

8./ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ
ΤΗΣ ΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Αρχικά θα πρέπει να πούμε, βλέποντας το χάρτη της περιοχής της Μάνης, ότι ο όρμος του Πορτοκάγιου αποτελούσε το ασφαλέστερο φυσικό λιμάνι για τα παραπλέοντα πλοία που αντιμετώπιζαν τις συχνές δυσμενείς καιρικές συνθήκες που επικρατούσαν στην περιοχή του Ταινάρου. Το γεγονός αυτό ώθησε τους κατά καιρούς επίδοξους κατακτητές της περιοχής να δημιουργήσουν συνθήκες τέτοιες ώστε να μπορούν να προσεγγίζουν το λιμάνι με ασφάλεια.

Τις συνθήκες αυτές θα εξασφάλιζε η οικοδόμηση ενός οχυρού που θα αποθάρρυνε τους Μανιάτες να επιτεθούν στα πλοία των κατακτητών, ενώ ταυτόχρονα από θαλάσσης θα μπορούσαν να ανεφοδιάζουν και να ενισχύουν τις δυνάμεις τους που βρίσκονταν στην περιοχή.

Πέρα όμως από τη λογική αυτή εξήγηση της δημιουργίας ενός οχυρού στον συγκεκριμένο χώρο, ανάλογα με τις χρονικές περιόδους της ιστορίας και τους χρηστές του κάστρου, εξυπηρετούνταν και άλλοι σκοποί.

Υιοθετώντας την άποψη όλων αυτών που υποστηρίζουν ότι οι Φράγκοι έχτισαν το κάστρο της Μεγάλης Μαΐνης στο Πορτοκάγιο, μπορούμε να πούμε ότι εκτός του ότι έλεγχαν ένα λιμάνι για τη ναυσιπλοΐα τους, θα μπορούσαν να επιτηρούν τους ανήσυχους κατοίκους της Μάνης - κάτι που για τους Φράγκους ήταν κεφαλαιώδους σημασίας και τους οδήγησε στη δημιουργία του κάστρου του Πασσαβά και του Λεύκτρου, εκτός από αυτό της Μεγάλης Μαΐνης.

Το 1262 που τα κάστρα αυτά πέρασαν στην κυριαρχία των Βυζαντινών, αυτό της Μεγάλης Μαΐνης, αν πραγματικά βρισκόταν στον όρμο του Πορτοκάγιου, ίσως να χρησίμευσε για να αποκρουσθούν οι πειρατικές επιδρομές που εκείνη την εποχή ήταν πολύ συχνές.

Αργότερα, την εποχή των Τουρκοβενετικών πολέμων, οι Τούρκοι με τη δημιουργία ενός ισχυρού κάστρου στο σημείο αυτό θα εξασφάλιζαν:

1. Την προστασία του σπουδαιότερου την εποχή εκείνη φυσικού λιμανιού. Αυτό σήμαινε ότι τα πλοία των Τούρκων μπορούσαν να προσεγγίζουν με ασφάλεια για ανεφοδιασμό, ενώ αντίθετα τα Βενετικά πλοία θα στερούνταν ενός σημαντικότερου ενδιάμεσου σταθμού για την Κρήτη και την Κύπρο.
2. Οι Τούρκοι μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν το οχυρωμένο πλέον λιμάνι σαν ορμητήριο ώστε να ανακόπτουν τις θαλάσσιες γραμμές ανεφοδιασμού των Βενετών προς την Κρήτη.

Με την κατάληψη του κάστρου από τους Βενετούς και την καταστροφή του, έχοντας εξασφαλισμένη και την συμμαχία των Μανιατών, αφού του εξόπλισαν (Σαθάς, Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας, Ε', σελ.38), μπορούσαν πλέον να χρησιμοποιούν το λιμάνι με ασφάλεια ανεφοδιάζοντας τις δυνάμεις τους στην Κρήτη.

9./ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Από τη χαλκογραφία του Βενετού περιηγητή Coronelli (Planta di Maina, Venezia 1686, βλέπε σελ.22), παρατηρούμε ότι δίνει πληροφορίες για τα τείχη και τους πύργους του κάστρου, χωρίς όμως να δείχνει στο χάρτη του το παραμικρό για ύπαρξη στρατιωτικών κτισμάτων στο εσωτερικό του κάστρου.

Αυτό μπορεί να οφείλεται στα εξής:

1. Στο ενδεχόμενο ότι μετά την κατάληψη του κάστρου από τους Μανιάτες και τους Βενετούς, το 1570, τα κτίσματα που υπήρχαν στο εσωτερικό του να καταστράφηκαν ολοσχερώς και τα υλικά που προήλθαν από την κατεδάφιση τους να χρησιμοποιήθηκαν από τους Μανιάτες για άλλους οικοδομικούς σκοπούς με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν ίχνη κτισμάτων την εποχή που επισκέφτηκε ο Coronelli το κάστρο, δηλαδή το 1686.
2. Σύμφωνα με κάποιες προφορικές μαρτυρίες που μας μετέφερε ο κύριος Γ. Μπουρδάκος, κάτοικος του κάστρου, οι Τούρκοι ξεκίνησαν να χτίζουν το κάστρο ρίχνοντας το κύριο βάρος της κατασκευής στα τείχη και στους πύργους και όταν ένα χρόνο αργότερα από την έναρξη οικοδόμησής του, το 1569, οι Βενετοί το κατέλαβαν μαζί με τους Μανιάτες, δεν είχαν προλάβει να χτίσουν μέσα σε αυτό τα απαραίτητα στρατιωτικά κτίρια. Ίσως αυτός είναι ο λόγος που στη χαλκογραφία του Coronelli δεν υπάρχουν κτίσματα.

Αντιθέτως ο χάρτης με τίτλο «Fortezza di Maina» (Isole famose porti fortezze e ferre maritime....., Giovan Francesco Camocio, Βενετία 1571-1575, βλέπε σελ.18) αγνώστου χαρτογράφου δείχνει καθαρά την ύπαρξη τριών συγκροτημάτων κτισμάτων στο κέντρο του κάστρου.

Στο πρώτο συγκρότημα που βρίσκεται βορειότερα υπάρχει ένας ψηλός πύργος και δίπλα του μικρότερα οικήματα. Προφανώς εκεί θα ήταν το αρχηγείο του Σουλτάνου με την οικία του, ενώ τα δίπλα κτίσματα θα ήταν χώροι στρατωνισμού της φρουράς του. Τα αλλά δύο συγκροτήματα που βρίσκονται νοτιότερα μάλλον θα εξυπηρετούσαν παρεμφερείς σκοπούς στρατιωτικού χαρακτήρα.

Όπως έχει προαναφερθεί, η αξιοπιστία αυτού του χάρτη είναι πολύ μεγάλη, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πιθανότατα οι Τούρκοι είχαν προλάβει να ολοκληρώσουν έστω και κάποιο μέρος του συνόλου των κτισμάτων μέσα στο κάστρο τα οποία στη συνέχεια, μετά την κατάληψη του οχυρού από τους Βενετούς και την εκπόρθηση του, καταστράφηκαν ολοσχερώς. Οι επόμενοι χρήστες του κάστρου, δηλαδή οι Βενετοί και αργότερα πάλι οι Τούρκοι, δε θεώρησαν σκόπιμο να ξαναχτίσουν μέσα σε αυτό στρατιωτικά κτίρια, παρά μόνο να ενισχύσουν τα υπάρχοντα τείχη. Φτάνοντας στα 1804, στο εσωτερικό του κάστρου χτίζονται τα πρώτα σπίτια από τους Μανιάτες, αναφορά στα οποία πρόκειται να γίνει παρακάτω, δημιουργώντας έτσι τον οικισμό του Αχιλλείου.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΙΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ ΚΑΙ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Η μορφή του εσωτερικού του κάστρου δεν έμεινε η ίδια κατά την πάροδο των αιώνων αλλά αποδιοργανωνόταν και επαναδημιουργούνταν ανάλογα με τους χρήστες του. Οι εκτιμήσεις που κάνουμε σε αυτή την ενότητα στηρίζονται σε κείμενα που κάνουν νύξεις για το εσωτερικό του κάστρου, σε χαλκογραφίες που απεικονίζουν το κάστρο, καθώς και στις προσωπικές μας απόψεις.

Με βάση λοιπόν μια σύντομη ιστορική ανάδρομη μπορεί να στοιχειοθετηθεί η μορφή του κάστρου σε διαφορετικές χρονικές περιόδους.

Συγκεκριμένα, το κάστρο χτίζεται το 1254 από το Γουλιέλμο Βιλλαρδουίνο και «λύεται» το 1415 από τον Μανουήλ Η', με το εσωτερικό του να μένει σχεδόν ανέγγιχτο.

Κατόπιν το 1569 ανέρχεται στην κυριαρχία των Τούρκων όποτε ξαναχτίζονται τα γύρω τείχη και οι πύργοι, ενώ γίνονται μετατροπές και επιδιορθώσεις στα εσωτερικά κτίσματα, για να καταστραφεί ολοσχερώς ένα χρόνο μετά, το 1570, από τους Βενετούς.

Έναν αιώνα μετά, την περίοδο 1667-1670, επανέρχεται στην κυριαρχία των Τούρκων οι οποίοι το ξαναχτίζουν εξαρχής, ενώ αργότερα το 1794 ξανακαταστρέφεται οριστικά από το μένος των Μανιατών εναντίον των Τούρκων, σημάδι εκκίνησης της ελληνικής επανάστασης.

Τη σημερινή του μορφή αρχίζει να παίρνει το 1804 οπότε αρχίζουν να χτίζονται οι πρώτες κατοικίες.

Με βάση λοιπόν την ιστορική αυτή αναδρομή μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις βασικές μορφές του κάστρου κατά την περίοδο των αιώνων: Η πρώτη του μορφή ως φράγκικο κάστρο, η δεύτερη ως τούρκικο στα ερείπια του φράγκικου, η τρίτη πάλι ως τούρκικο σε

μορφή παρόμοια με του προηγούμενου και τέλος η τέταρτη που είναι και η σημερινή του μορφή.

Αναλυτικότερα:

I. Για την αρχική του μορφή ως φράγκικο κάστρο δεν έχουμε πληροφορίες, αλλά με βάση αλλά φράγκικα κάστρα της ίδιας περιόδου μπορούμε να πούμε ότι πρέπει να περιείχε δεξαμενή ύδατος, απαραίτητη σε ένα κάστρο με τόσους κατοίκους και αποθήκη τροφίμων και ενδυμάτων, κτίσματα τα οποία πρέπει να ήταν προσιτά λόγω της χρησιμότητάς τους καθημερινώς.

Επίσης η οικία του κυβερνήτη θα βρισκόταν σε περίοπτη θέση για να μπορεί να εποπτεύει και να διοικεί. Επίσης εμφανής είναι η έλλειψη καταφυγίου, γεγονός που υποδηλώνει ότι ο σκοπός του δεν ήταν να κατοικείται από απλούς ανθρώπους στο οποίο θα προφυλάσσονταν.

Ακόμα πρέπει να υπήρχαν κοιτώνες σε σημεία ώστε να είναι δυνατή η άμεση αντιμετώπιση εχθρών, καθώς και πυριτιδαποθήκη για των οπλισμό των στρατιωτών.

II. Για τη δεύτερη μορφή του κάστρου, με βάση τη χαλκογραφία της εικόνας 3, μπορούμε να πούμε ότι στο εσωτερικό του κάστρου κατά την κατοίκηση του από τους Τούρκους υπήρχαν τρία συγκροτήματα κτιρίων τα οποία παρελήφθησαν έτοιμα από τη διάρκεια της φράγκικης κυριαρχίας, καθότι ο τουρκικός ζυγός διήρκεσε μόνο ένα έτος, μέσα στο οποίο δόθηκε βάρος στον αμυντικό μηχανισμό του κάστρου.

- Το πρώτο συγκρότημα στο βόρειο μέρος του κάστρου πρέπει να αποτελούσε αρχηγείο στο οποίο καταστρώνονταν τα σχέδια των Τούρκων, κοιτώνα του αρχηγού και των αξιωματικών καθώς και αποθήκη τροφίμων. Επίσης διακρίνεται ένας ψηλός πύργος στο

μέσο του συγκροτήματος ο οποίος δύναται να αποτελούσε τζαμί. Τα κτίρια αυτά μπορούν να έχουν αυτές τις ιδιότητες διότι βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση (ύψωμα σε συνδυασμό με ομαλή κλίση) και είναι δυνατή η εποπτεία του περιβάλλοντος αλλά και του θαλάσσιου χώρου. Ακόμη είναι δυνατή και η χρήση κάποιου χώρου ως δεξαμενής νερού, λόγω της πηγής που υπάρχει στα ανατολικά.

- Το δεύτερο κτιριακό συγκρότημα θα μπορούσε να αποτελεί κοιτώνα των στρατιωτών. Επειδή η θέση του βρίσκεται στο μέσο του κάστρου, σε μια πολεμική επίθεση ο στρατός μπορεί εύκολα να εξαπλωθεί σε όλη την περιφέρεια των τειχών και να την αναχαιτίσει. Επίσης είναι δυνατή η τοποθέτηση αποθηκών για τρόφιμα και ένδυση καθώς και δεξαμενών νερού και εγκαταστάσεων υγιεινής.
- Το τρίτο κτιριακό συγκρότημα θα μπορούσε να αποτελεί κάλλιστα την αποθήκη πυρομαχικών του κάστρου στην οποία φυλάσσονταν ότι είχε να κάνει με τον αμυντικό μηχανισμό του κάστρου. Η θέση του συγκροτήματος επεξηγεί και τη λειτουργία του διότι βρίσκεται στο μέσο του κάστρου όποτε είναι εύκολη η πρόσβαση από όλους τους στρατιώτες αλλά και γιατί είναι απομακρυσμένο από τα συγκροτήματα των κατοικιών για τον κίνδυνο μιας έκρηξης. Γενικά μπορεί να ειπωθεί ότι η διαρρύθμιση των κτιριακών συγκροτημάτων έγινε με βάση τη γρήγορη εξυπηρέτηση των χρηστών και την ανταπόκριση στις βασικές τους ανάγκες. Στην ενδιάμεση περίοδο που το κάστρο ήλθε στην κυριαρχία των Βενετών, υπήρξαν από μέρος τους ορισμένες προσθήκες στα υπάρχοντα κτίρια (όπως η δημιουργία

ελαιοτριβείων), για όσο χρονικό διάστημα έμειναν εκεί, τα οποία οικειοποιήθηκαν οι Τούρκοι που το ανακατέλαβαν έναν αιώνα αργότερα.

III. Κατά την τρίτη μορφή του κάστρου με την επικυριαρχία των Τούρκων επί των Βενετών το κάστρο πήρε την προηγούμενη μορφή του όσον αφορά τα τείχη και τους πύργους, αλλά το εσωτερικό του δεν πρέπει να δέχτηκε σημαντικές επεμβάσεις καθότι είχε πλήρως καταστραφεί από τους Βενετούς, πράγμα το οποίο σημαίνει πως ότι χτίστηκε αυτή την περίοδο θα παρείχε τις στοιχειώδεις ανάγκες για στέγαση, σίτιση και άμυνα καθότι κατά την προηγούμενη φάση σκοπός των Τούρκων ήταν η κυριαρχία των θαλασσών και του γύρω περιβάλλοντος χώρου, ενώ τώρα σκοπός τους είναι η επιβολή της κυριαρχίας τους επί των Μανιατών, σε μια εποχή που ο οθωμανικός ζυγός επί της Μάνης έχει αρχίσει να παρακμάζει.

IV. Κατά την τελική περίοδο (μετά το 1804), άρχισαν να χτίζονται μέσα στο κάστρο οι πρώτες κατοικίες από τους κατοίκους της περιοχής. Οι θέσεις των πύργων αυτών επελέγησαν ώστε να έχουν ως μέρη των όψεων τους τα τείχη του κάστρου. Πρέπει βεβαίως να επισημανθεί ότι τα πυργόσπιτα πλήθυναν τα τελευταία χρόνια με τις συνεχείς επεμβάσεις νέων κατοίκων όποτε και ο χαρακτήρας του κάστρου έχει σχεδόν αλλοτριωθεί.

ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ -

ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Στην ενότητα αυτή επιχειρούμε να αναλύσουμε την κατασκευή των στοιχείων που αποτελούν το κάστρο καθώς και να περιγράψουμε την λεπτομερή οικοδομική του εικόνα με βάση τα εναπομείναντα και ημικατεστραμμένα από τη φθορά των ανθρώπων και του χρόνου κτίσματα. Αυτά μπορούν να διαχωριστούν στις εξής κατηγορίες:

1. Τα τείχη του κάστρου:

Τα τείχη του κάστρου είχαν πάχος περίπου 1,5-2 μέτρα και ύψος περί τα 7-8 μέτρα. Επάνω τους υπήρχε στηθαίο ύψους 1,5 μέτρου με οδοντωτές επάλξεις. Η λιθοδομή που το αποτελεί βασίζεται ως επί το πλείστον στο ισόδομο σύστημα δόμησης. Κατά το σύστημα αυτό οι λίθοι τοποθετούνται σε στρώσεις με το ίδιο ύψος και είναι δυνατό να είναι ίσοι μεταξύ τους ή και όχι.

Εκτός από τους ημιλαξευτούς λίθους που αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος του υλικού κατασκευής των τειχών, συναντάμε επίσης και ανισομεγέθεις λίθους πιο μικρούς ή πιο μεγάλους οι οποίοι είναι τοποθετημένοι μαζί με τους άλλους, με αποτέλεσμα να γίνεται ανισόδομο.

Επίσης συναντάμε σε πολλά σημεία κεραμόπλακες ως ένθετα στοιχεία της δόμησης καθώς και χαλίκια και μικρές πέτρες από την παράλια. Το συνδετικό υλικό που χρησιμοποιείται είναι ένα υδραυλικό κονίαμα που αποτελείται από άσβεστη, άμμο και χώμα, ενώ εξωτερικά έχει επιχριστεί με ένα υλικό σκληρό και λείο γνωστό στους ντόπιους και ως «πορσελίνα».

Γενικότερα οι λίθοι είναι τοποθετημένοι έτσι ώστε ο καθένας να εδράζεται επάνω σε δυο άλλους ώστε να επιτυγχάνεται στερεότητα σε περίπτωση σεισμού ή άλλων φορτίσεων. Οι λίθοι που χρησιμοποιούνται

στις γωνίες των τειχών είναι υπερμεγέθεις και καλά λαξευμένοι και ορθογωνισμένοι, γνωστοί και ως «αγκωνάρια» και είναι πλεγμένοι με τέτοιο τρόπο ώστε να διασταυρώνονται κάθετα.

2. Τα ανοίγματα:

Σε πολλά σημεία του κάστρου συναντάμε θολωτές καμάρες. Αυτές σε μια περίπτωση εξυπηρετούν το σκοπό της γέφυρας και εισόδου στον κυκλικό πύργο (Φωτ.83), σε άλλη περίπτωση αποτελεί στέγη οικήματος (Φωτ.73,74), ενώ άλλοτε αποτελεί πολεμίστρα κάτω από το τείχος (Φωτ.40).

Και στις τρεις περιπτώσεις το οικοδόμημα αυτό έχει εξαιρετική αντοχή εφόσον έχει κατασκευαστεί σωστά, για εναπόθεση μεγάλου βάρους σε αυτήν, όπως κανονιών. Και αυτό συμβαίνει διότι σε όλους τους λίθους που αποτελούν το θόλο αναπτύσσονται θλιπτικές δυνάμεις με αποτέλεσμα όσο περισσότερο σφηνώνεται ο ένας λίθος στον άλλον, τόσο πιο γερή γίνεται η κατασκευή.

Ο τρόπος κατασκευής των θόλων γίνεται ως εξής: Μέχρι περίπου τα μισά του ύψους του θόλου κατασκευάζεται λιθοδομή. Από την επιφάνεια αυτή η οποία ονομάζεται επιφάνεια γένεσης και μετά τοποθετείται ημικυκλικό ξύλινο καλούπι που υποβοηθά την τοποθέτηση των σφηνοειδών και δεχόμενων θλιπτική δύναμη λίθων άνωθεν αυτού. Οι λίθοι αυτοί ονομάζονται θολίτες και ο ανώτερος λίθος ο οποίος τοποθετείται κάθετα στο έδαφος και «κλειδώνει» την κατασκευή ονομάζεται κλειδί.

Φυσικά οι λίθοι που αποτελούν ένα θόλο είναι πλακοειδείς και καλά λαξευμένοι και γίνεται χρήση συνδετικού κονιάματος. Επίσης πρέπει να σημειωθεί η χρήση ελκυστήρα που γίνεται στην κάμαρα του κυκλικού πύργου και αυτό για να μπορεί η κάμαρα να παραλάβει τις

οριζόντιες ωθήσεις χωρίς να ανατραπεί. Με αυτόν τον τρόπο οι οριζόντιες ωθήσεις μοιράζονται χωρίς να υπάρχει κίνδυνος ανατροπής.

3. Τις αψίδες:

Τα ανοίγματα (πόρτες, παράθυρα, πολεμίστρες) που έχουμε εδώ είναι επί το πλείστον λίθινα (Φωτ.47,48) και για τα δε παράθυρα το ύψος είναι γύρω στα 1,20 μέτρα και για τις πόρτες γύρω στα 1,60μετρα. Παρατηρούμε ότι το ύψος της πόρτας είναι πολύ χαμηλό και αυτό διότι ο σκοπός της ήταν να προφυλλάσει από τις επιδρομές και όχι αισθητικός.

Στα ανοίγματα παρατηρούμε λίθινα ανώφλια και λαξευτούς ορθογωνισμένους λίθους δεξιά και αριστερά. Στο δε εσωτερικό περικλείεται η ξύλινη κάσα του ανοίγματος η οποία φέρει το παράθυρο η την πόρτα.

4. Τις σκάλες:

Ένα άλλο δομικό στοιχείο του κάστρου είναι οι σκάλες οι οποίες είναι λίθινες και στηρίζονται με πάκτωση στο άνω μέρος τους επάνω στα τείχη ενώ στο κάτω εδράζονται στο έδαφος (Φωτ.45,46).

Η σκάλα βρίσκεται στερεωμένη επάνω σε θολωτή καμάρα και αποτελείται από λαξευμένους λίθους για σκαλοπάτια, ενώ δεξιά και αριστερά της έχει ανισοδομημένα τοιχία από ακανόνιστου σχήματος λίθους, για να κρατάνε στη θέση τους τα σκαλοπάτια και για την προστασία των χρηστών τους.

5. Τους πύργους:

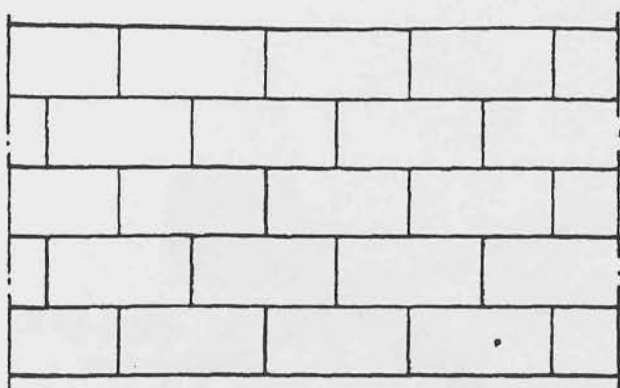
Στην περιφέρεια του κάστρου αλλά και στο εσωτερικό του συναντάμε πύργους, όλους ορθογωνικούς εκτός από έναν που είναι κυκλικός. Η τοιχοδομία των πύργων δε διαφέρει και πολύ από αυτή των

τειχών καθότι είναι και οι ίδιοι χτισμένοι με τα ίδια υλικά και χρησιμοποιείται το ίδιο σύστημα δόμησης. Σε κάθε πύργο της περιφέρειας του κάστρου υπήρχε διάδρομος περιπάτου στο άνω μέρος του σε ακτίνα μεγαλύτερη από αυτήν του πύργου, ο οποίος στο εξωτερικό του είχε στηθαίο.

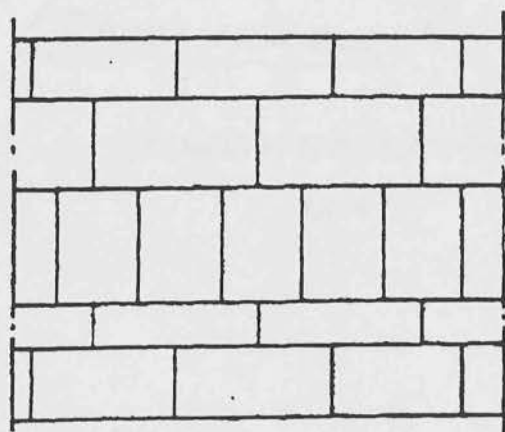
Οι πύργοι του εσωτερικού οι οποίοι χτίστηκαν μεταγενέστερα ακολουθούν το τυπικό της κατασκευής των Μανιάτικων πύργων με αγκωνάρια στις γωνίες τους και ισόδομο περίπου σύστημα δόμησης (Φωτ.28). Τα ανοίγματα είναι μικρά για λόγους προστασίας και στην κορυφή τους έχουν αναπτυχθεί ακραία στηθαία πάλι για προστασία των κατοίκων του.

Παρατηρούμε ότι οι πύργοι είναι χτισμένοι επάνω στα ερείπια των τειχών και δεν υπάρχει εξωτερικό κλιμακοστάσιο αλλά ξύλινη σκάλα στο εσωτερικό που διαπερνά τα ξύλινα πατώματα.

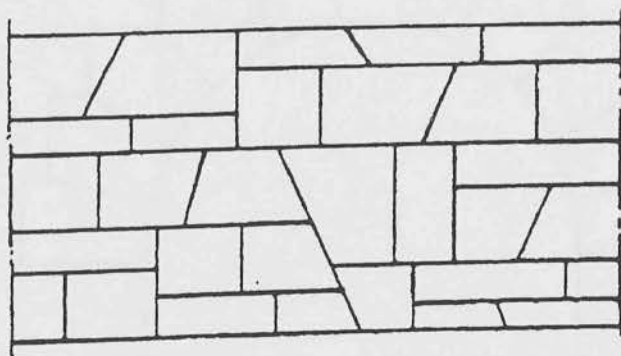
Ισόδομο σύστημα δόμησης.

σχ. 1

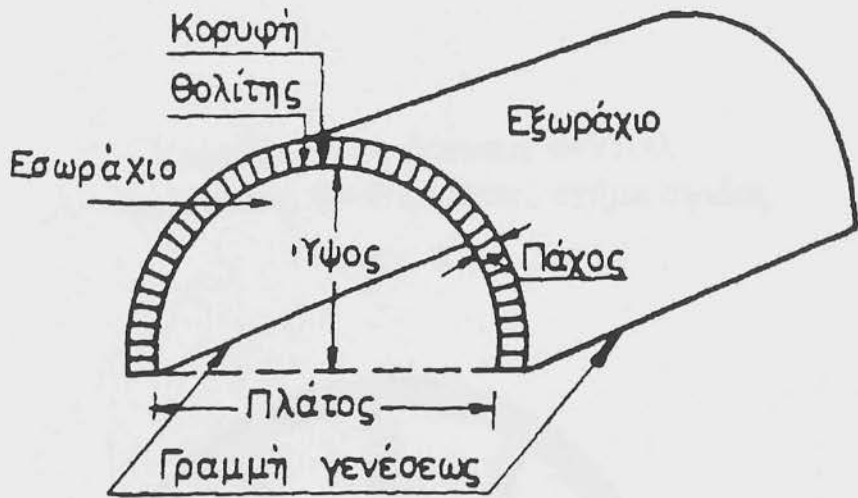
Ψευδισόδομο σύστημα δόμησης.

σχ. 2

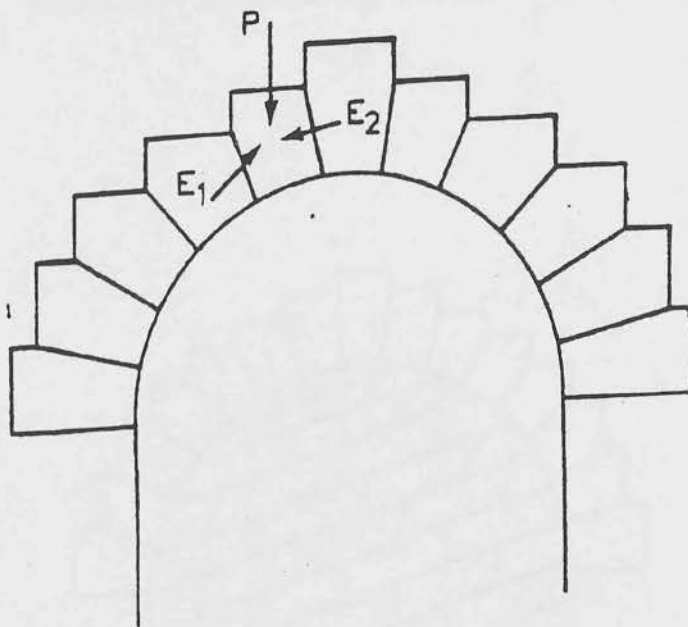
Ανισόδομο σύστημα δόμησης.

σχ. 3

Ονομασία τμημάτων θόλου.

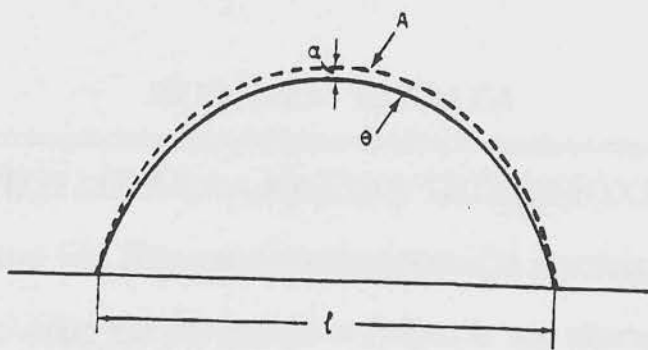
σχ. 4

Δυνάμεις που αναπτύσσονται στους αρμούς ανάμεσα στους θολίτες.

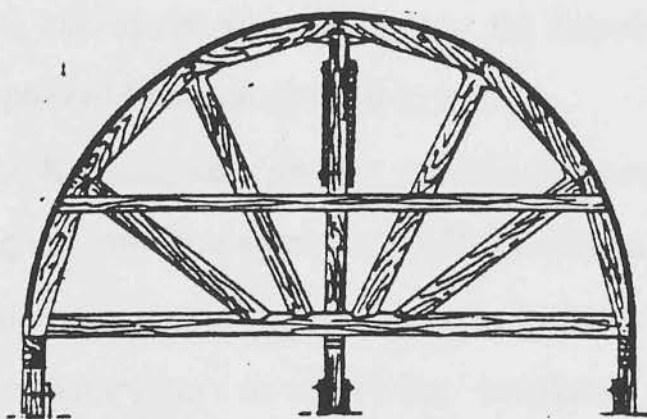
σχ. 5

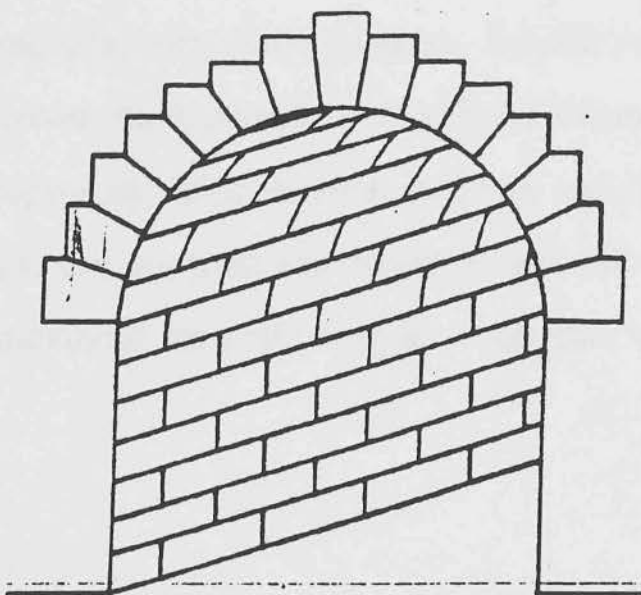
Υπερύψωση αψιδότυπου $a=l/100$.
 A = αψιδότυπος. Θ = Θεωρητικό σχήμα αψίδας.

σχ. 6

Καλούπι (αψιδότυπος) για κυλινδρικό θόλο.

σχ. 7

Διάταξη των αρμών των θολιτών σε κυλινδρικό θόλο από λαξευτές ή τεχνητές πέτρες.

σχ. 8

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΑΛΛΑ ΚΑΣΤΡΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Το κάστρο του Πόρτοκαγιου παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με το κάστρο της Κελεφάς και με ορισμένα τμήματα του κάστρου του Πασσαβά και της Ζαρνάτας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το κάστρο της Κελεφάς χτίστηκε εξ αρχής από τους Τούρκους ενώ τα αλλά δύο προϋπήρχαν και στη συνέχεια δέχτηκαν κάποιες επεμβάσεις στα τείχη τους από τους ίδιους, με αποτέλεσμα να έχουν κάποια κοινά στοιχεία στην κατασκευή τους. Πιο συγκεκριμένα:

- Οι κατόψεις των τριών κάστρων, εκτός της Ζαρνάτας, παρουσιάζουν περίπου παραλληλόγραμμο κλειστό σχήμα.
- Τα τείχη της Κελεφάς και τμήματα των άλλων κάστρων έχουν μεγάλο πάχος, όπως και αυτά του κάστρου του Πόρτο Κάγιο.
- Η τειχοδομία με μικρούς σχετικά αργούς λίθους, με κομμάτια από κεράμους σκορπισμένα σε όλη την επιφάνεια του τείχους, τα προσεκτικά λαξευμένα αγκωνάρια τοποθετημένα με επιμέλεια στις γωνίες και η καλυμμένη επιφάνεια του τείχους με στρώμα από σοβά σκληρό και λείο σαν τσιμέντο, είναι κοινά στοιχεία σε όλα τα προαναφερθέντα κάστρα.
- Ειδικά το κάστρο της Κελεφάς και του Πόρτο Κάγιο χτίστηκαν για να εξυπηρετούν ακριβώς τους ίδιους σκοπούς, δηλαδή να ασκούν έλεγχο στα φυσικά λιμάνια του Λιμενίου και του Πόρτο Κάγιο αντίστοιχα.
- Οι γωνιακοί πύργοι της Κελεφάς είναι κυκλικοί όπως και ο μοναδικός κυκλικός πύργος του κάστρου στο Πόρτο Κάγιο, ενώ οι ορθογωνικοί πύργοι που βρίσκονται στις εισόδους των κάστρων ακολουθούν την ίδια διάταξη.

Την πρώτη φορά που εκδιώχθηκαν οι Τούρκοι από το κάστρο του Πόρτοκαγιου (1570) είχε εφευρεθεί η πυρίτιδα και χρησιμοποιούνταν κανόνια. Ακόμη ήταν γνωστά από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα τα πυροβόλα όπλα χειρός και το φορητό πυροβόλο ανοιχτού πεδίου.

Το κάστρο του Πόρτοκαγιου είχε στο νοτιοδυτικό του άκρο έναν στρογγυλό πύργο. Η τοποθέτηση του στο συγκεκριμένο σημείο εξυπηρετούσε τους εξής σκοπούς:

- Λόγω του κυκλικού του σχήματος δεν μπορούσε εύκολα να προσβληθεί από τους κανονιοβολισμούς διότι δεν είναι δυνατόν να χτυπηθεί κατά μέτωπο από κανονόμπαλα αλλά πάντα υπό γωνία, οπότε ήταν δυσκολότερο να καταρριφθεί.
- Επίσης λόγω του σχήματος του δεν είχε «νεκρές γωνίες» από τις οποίες θα ήταν αδύνατη η ρίψη κανονιοβολισμών.

Αυτή την κατάσταση συναντάμε και στο κάστρο της Κελεφάς, μόνο που εκεί όλοι οι γωνιακοί πύργοι είναι κυκλικοί, γεγονός που επιβεβαιώνει την άποψη ότι το κάστρο αυτό κινδύνευε και από τις τέσσερις πλευρές του και έπρεπε ο κίνδυνος αυτός να μπορεί να αντιμετωπιστεί ανά πάσα στιγμή. Αυτό το πράγμα δε συμβαίνει στο κάστρο του Πόρτοκαγιου γιατί από τα βόρεια και από τα δυτικά προφυλάσσεται από τα βουνά και είναι εύκολος ο εντοπισμός τυχόντων επιδρομέων.

Τα υπόλοιπα κάστρα της περιοχής που είναι κυρίως φράγκικα και βυζαντινά, παρουσιάζουν πολλές διαφορές με το κάστρο στο Πόρτο Κάγιο, με βασική αυτή της τειχοδομίας τους που βασίζεται στο χτίσιμο με ξερολιθιά (Ανω Πούλα) χωρίς τη χρήση συνδετικού κονιάματος και μικρού πάχους, αφού την εποχή της χρήσης τους δεν είχαν εφευρεθεί ακόμα τα πυροβόλα όπλα.

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τέλος ένα πράγμα που μας δημιουργεί επιφυλάξεις για την ορθότητα των παραπάνω στοιχείων είναι ότι τα παραπάνω βασίζονται αποκλειστικά στη βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για την εργασία και σε τοπογραφικά σκαριφήματα, και όχι σε επιτόπια δική μας ερεύνα.

ΟΙΚΙΣΜΟΣ - «ΚΑΣΤΡΟ»

Ο οικισμός που έχει αναπτυχθεί στο εσωτερικό του κάστρου αποτελεί τμήμα του οικισμού του Αχιλλείου και σύμφωνα με τους κατοίκους της περιοχής ονομάζεται «κάστρο».

Σύμφωνα με τους ντόπιους, τα πρώτα σπίτια στο οχυρό άρχισαν να χτίζονται το 1804 στο βόρειο τμήμα του πάνω στα υπολείμματα του τείχους του (Φωτ.63), ενώ στην συνέχεια δημιουργήθηκαν και αλλά πυργόσπιτα στο νότιο τμήμα (Φωτ.64).

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθούμε στα αιτία που οδήγησαν κάποιους από τους κατοίκους της Λάγειας να κατεβούν προς τα παράλια της περιοχής και να δημιουργήσουν τον οικισμό αυτόν. Πέρα από τους λόγους που έχουν αναφερθεί στο εισαγωγικό σημείωμα, και έχουν σχέση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Μανιατών και των ειδικών συνθηκών που επικράτησαν στη περιοχή κατά το πέρασμα των αιώνων και την βαθιά επιρροή τους στην αρχιτεκτονική του τόπου, υπάρχουν και κάποια αλλά στοιχεία που ώθησαν τους ντόπιους ώστε να κατοικήσουν στο χώρο του κάστρου. Αυτοί είναι οι ακόλουθοι:

- Η ύπαρξη των τειχών του κάστρου παρείχε μια στοιχειώδη ασφάλεια ή έστω την ψευδαίσθηση της ασφάλειας.
- Το πλήθος των λίθων που είχαν προέλθει από την καταστροφή των τειχών και των πύργων του κάστρου αποτελούσε ένα πρώτης τάξεως οικοδομικό υλικό που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί άμεσα.
- Η ύπαρξη των πηγών που βρίσκονταν κοντά στο κάστρο έλυνε το πρόβλημα της ύδρευσης - μόνιμο πρόβλημα στην περιοχή της Μάνης - και παράλληλα το νερό τους μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για οικοδομικούς σκοπούς, όπως για παρασκευή ασβεστοκονίας κλπ.

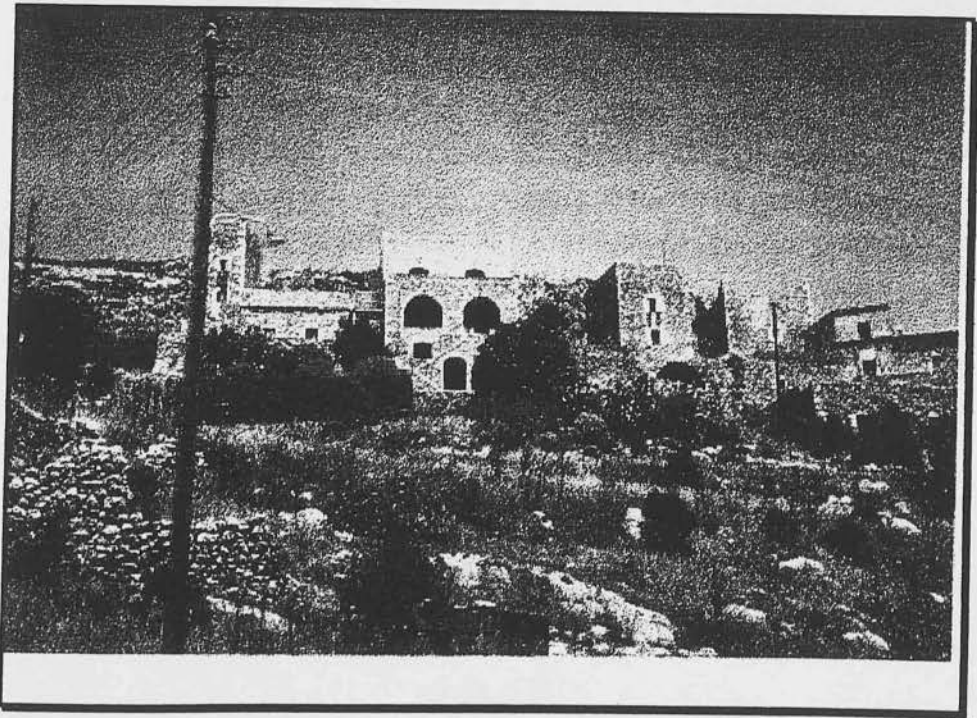

- Στις σπηλιές που βρίσκονται στην παραλία ανατολικά του κάστρου υπάρχουν σε αφθονία ποσότητες άμμου και ασβέστη που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή των οικημάτων.
- Τα ανθεκτικά και μεγάλου πάχους τείχη πάνω στα οποία στηρίχτηκαν οι μεταγενέστερες κατασκευές απάλλαξαν τους κτίστες από μια αρκετά χρονοβόρα και επίπονη εργασία.
- Η ύπαρξη των πηγών και η σχετικά ομαλή ανατολική πλευρά του κάστρου μπορούσε να αξιοποιηθεί για την καλλιέργεια ελιών, αμπελιών κλπ. Απόδειξη του ότι γινόταν καλλιέργεια ελιάς είναι η ύπαρξη μέσα στο κάστρο δύο ελαιοτριβείων (Φωτ.65,66).

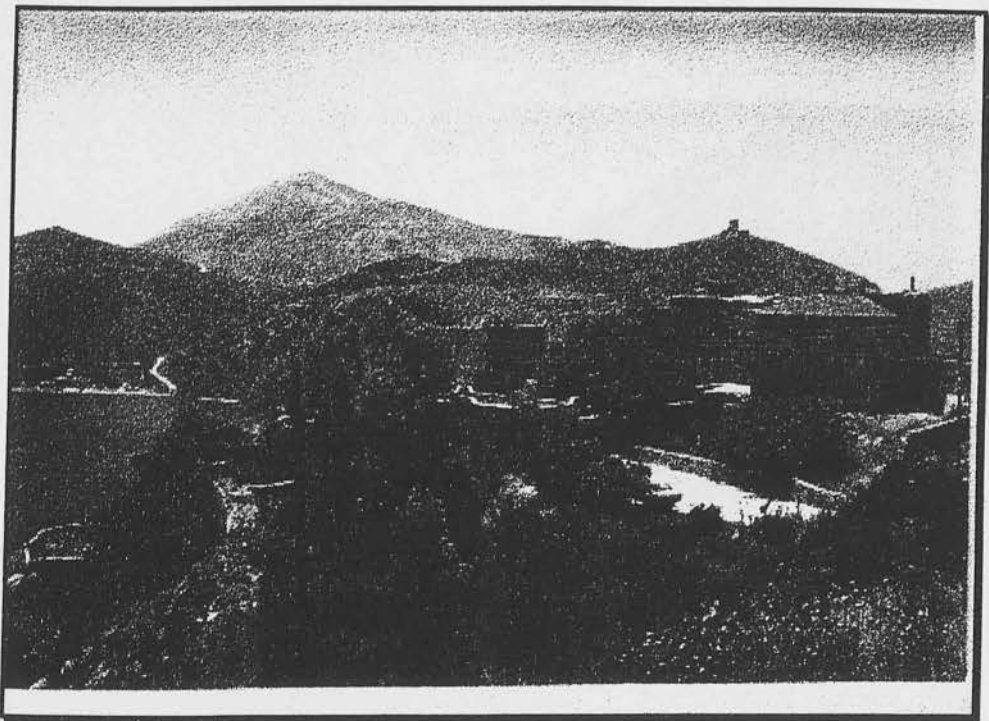
Ο οικισμός σήμερα αποτελείται στο βόρειο τμήμα του από 6 κύριες κατοικίες με τους βοηθητικούς χώρους (αποθήκες, ελαιοτριβεία κλπ.), ενώ στο νότιο τμήμα υπάρχουν 3 κύριες κατοικίες με τους αντίστοιχους δευτερεύοντες χώρους.

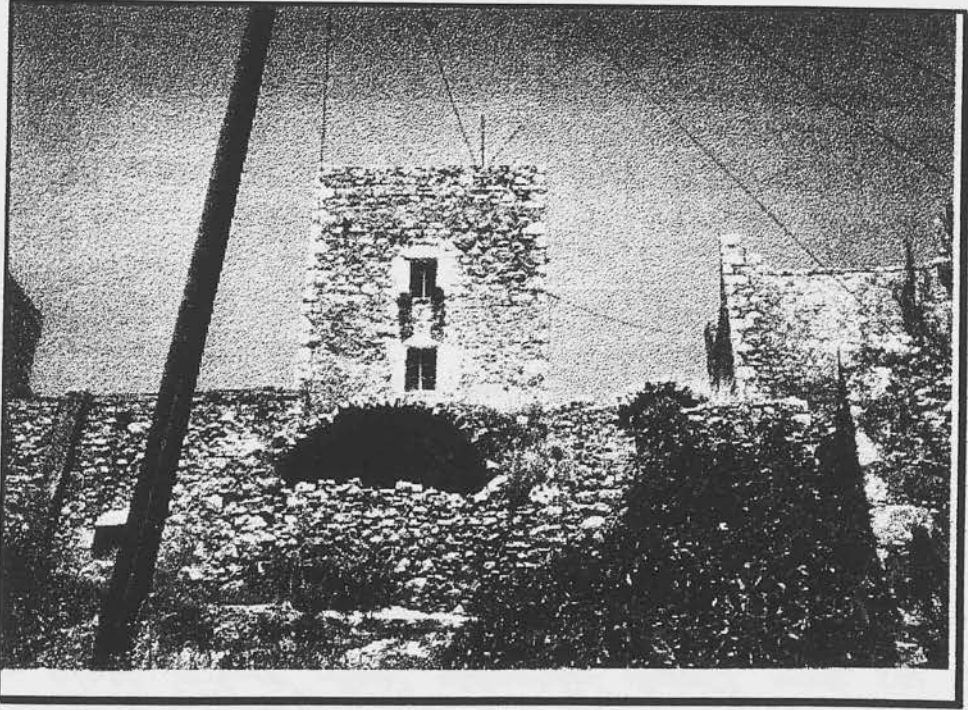
Φωτ.63

Το βόρειο τμήμα του οικισμού «κάστρο» όπως είναι σήμερα.

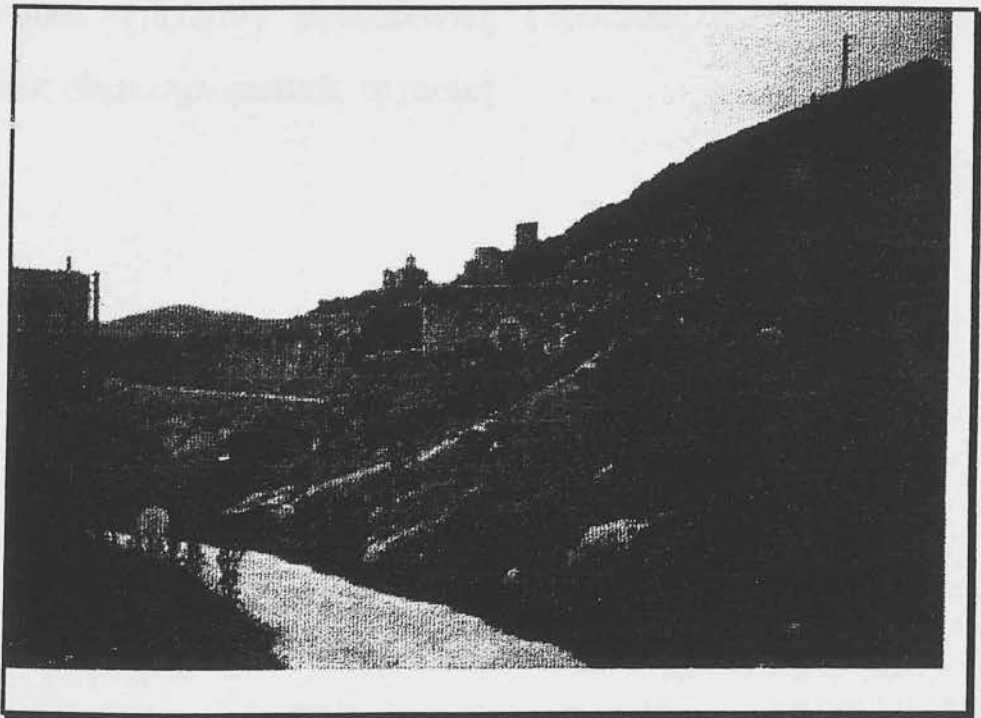
Φωτ.64

Το νότιο τμήμα του οικισμού «κάστρο».

Φωτ.65

Η θολωτή κάμαρα του ελαιοτριβείου με τον υπερκείμενο πύργο που βρίσκεται βόρεια του κάστρου.

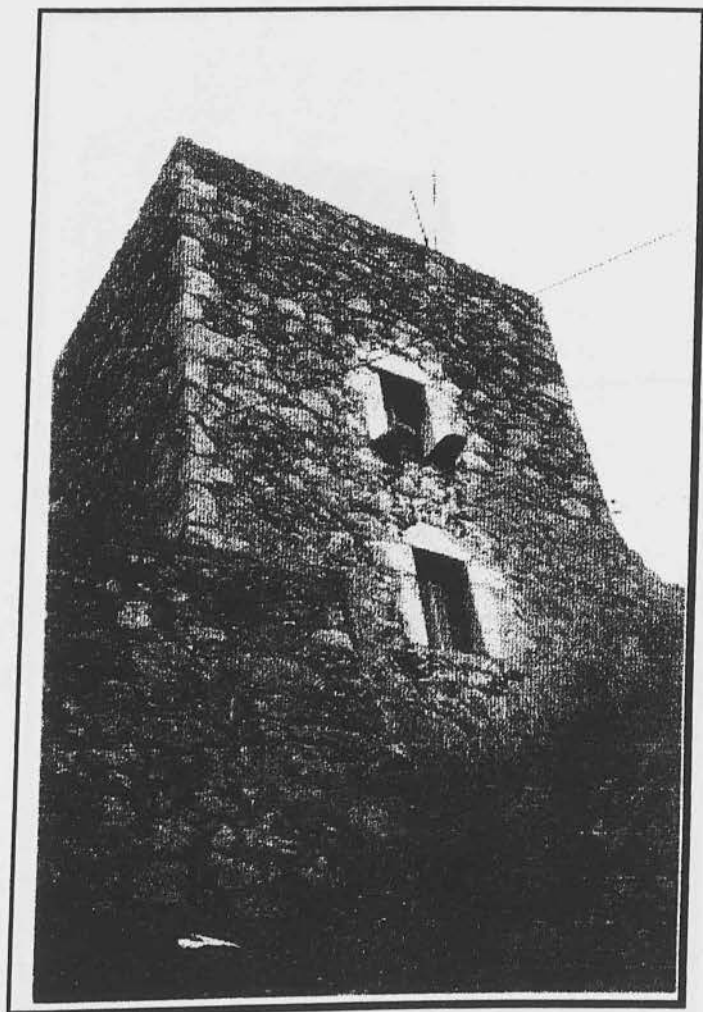
Φωτ.66

Το δεύτερο ελαιοτριβείο που βρίσκεται εφάπτομενο με το τείχος στα ανατολικά του κάστρου.

Η κατασκευή των πυργόσπιτων που χτίστηκαν στα πρώτα χρόνια του 19^{ου} αιώνα ακολουθούν τα παραδοσιακά Μανιάτικα πρότυπα οικοδομικής της εποχής εκείνης. Αποτελούν ορθογωνικές διώροφες και μονώροφες κατασκευές με τοίχους καλοχτισμένους ενισχυμένους με άφθονο ασβεστοκονίαμα. Στις γωνίες και τα ανοίγματα των πυργόσπιτων έχουν τοποθετηθεί επιμελώς αγκωνάρια (Φωτ.67-72).

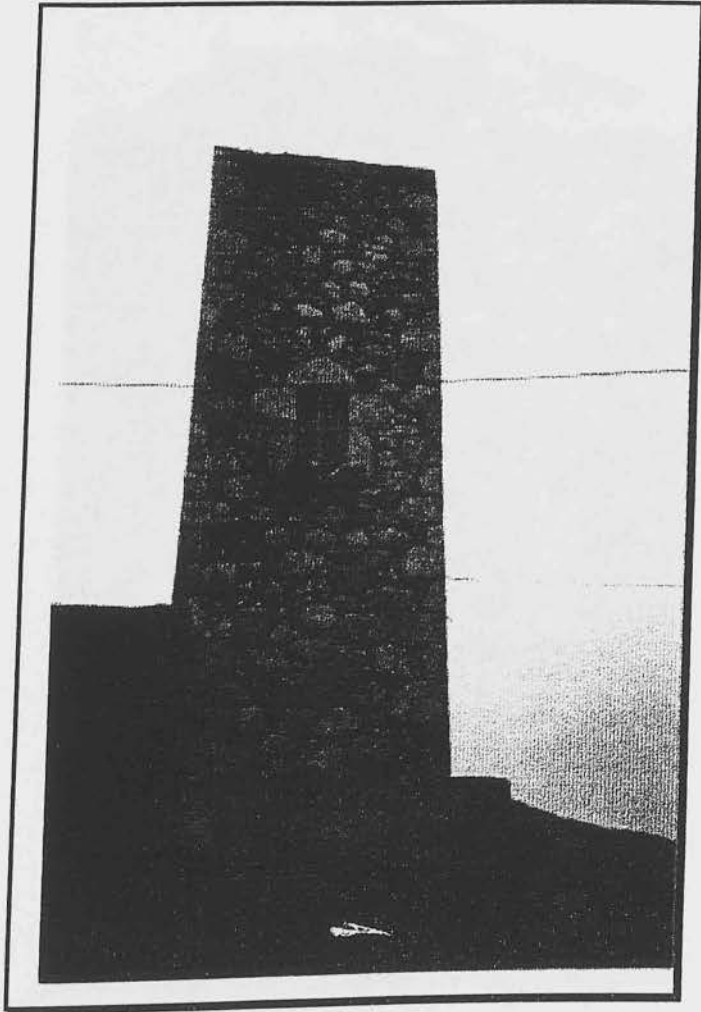
Οι λειτουργίες στις δυο στάθμες διαρθρώνονταν καθαρά. Το κάτω (κατώι), που προφύλασσε το άνω (ανώι) από την υγρασία του εδάφους και το ενίσχυε αμυντικά, στέγαζε το στάβλο (Φωτ.73,74). Μερικές φορές άφηναν στους τοίχους απλές διαμπερείς τρύπες αλλά και ειδικές τουφεκίστρες (Φωτ.75). Δάπεδο του κατωγιού ήταν το φυσικό έδαφος. Το ανώι με το κατώι επικοινωνούσε μεσώ ενός ορθογωνικού ανοίγματος με καπάκι, τον καταρράκτη στον οποίο στηριζόταν ξύλινη σκάλα, την οποία την ανέσυραν στην πάνω στάθμη (Φωτ.76). Όταν το σπίτι δεν επαρκούσε χτίζονταν επαπτόμενες επεκτάσεις. Εκεί μεταφέρονταν συνήθως συμπληρωματικές εργασίες.

Φωτ.67

Πύργος που βρίσκεται στο εσωτερικό του κάστρου.

Φωτ.68

Πύργος στο βορειοανατολικό άκρο του κάστρου.

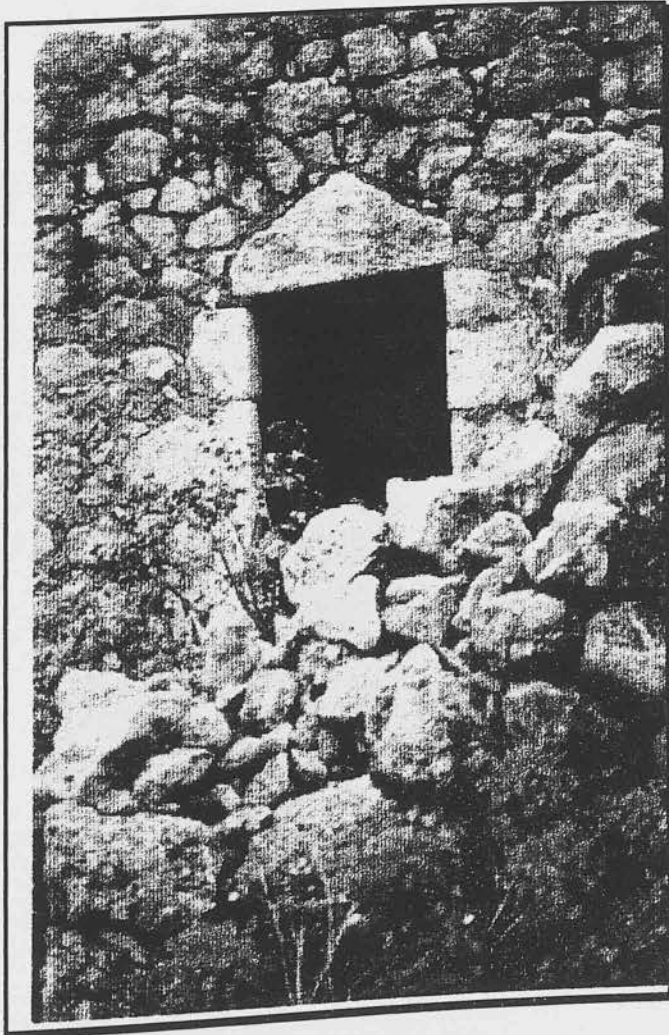
Φωτ. 69

Λίθινο άνοιγμα στα πρότυπα της κατασκευής του κάστρου με χαρακτηριστικό λίθινο ανώφλι, είσοδος του ελαιοτριβείου.

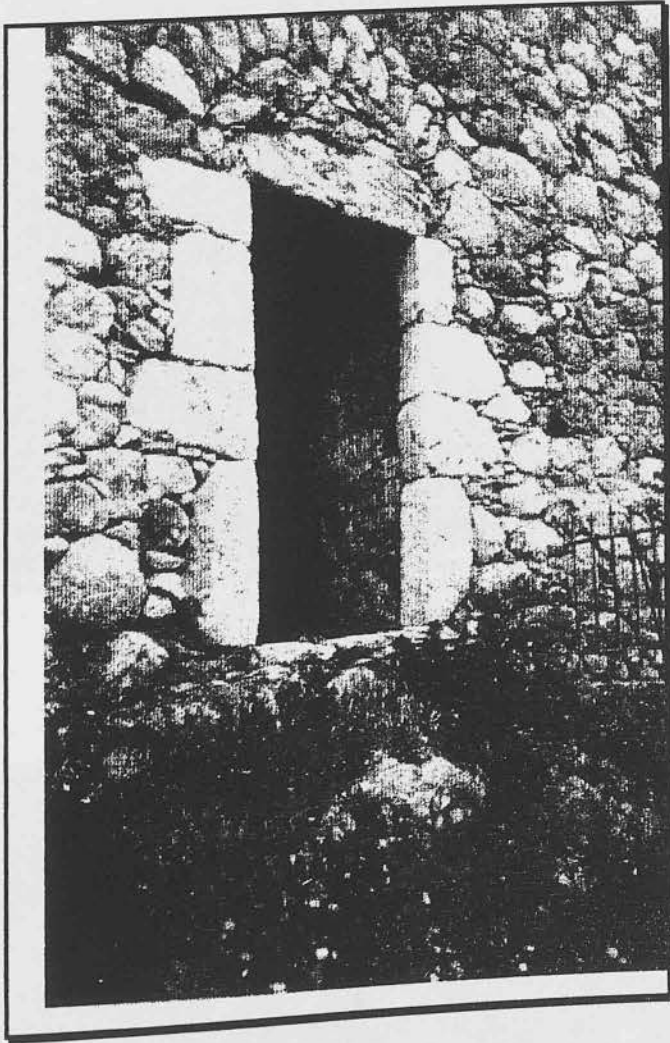
Φωτ. 70

Λίθινο άνοιγμα με λίθινη σκάλα παραπλεύρως που ανεβαίνει στο ανώτερο επίπεδο.

Φωτ.71

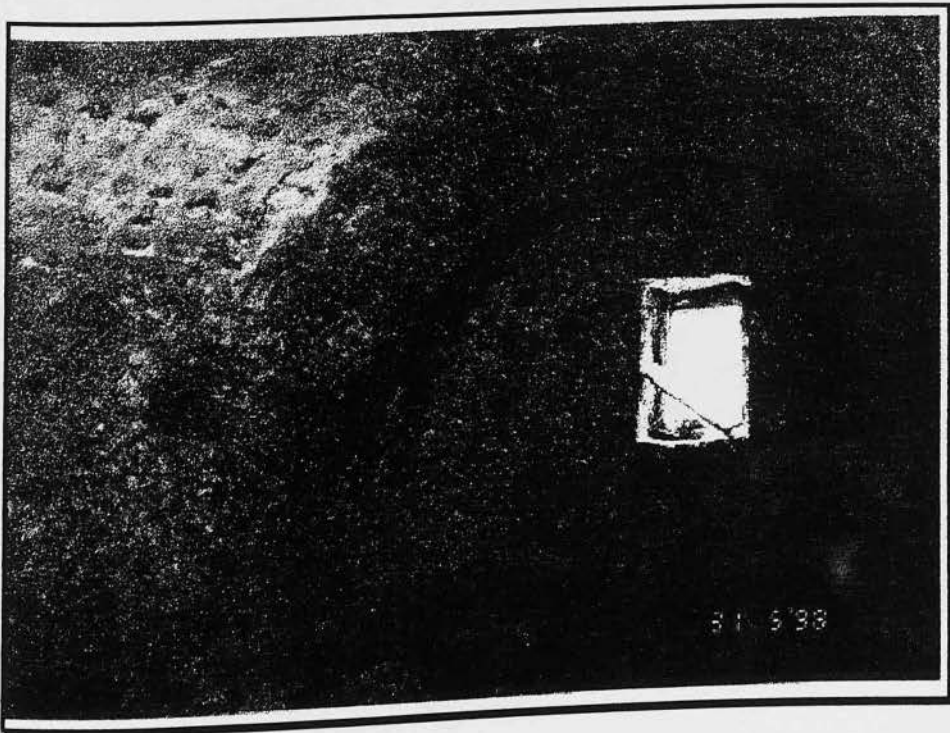
Είσοδος ελαιοτριβείου στο δυτικό τείχος με λίθινα κατασκευαστικά στοιχεία.

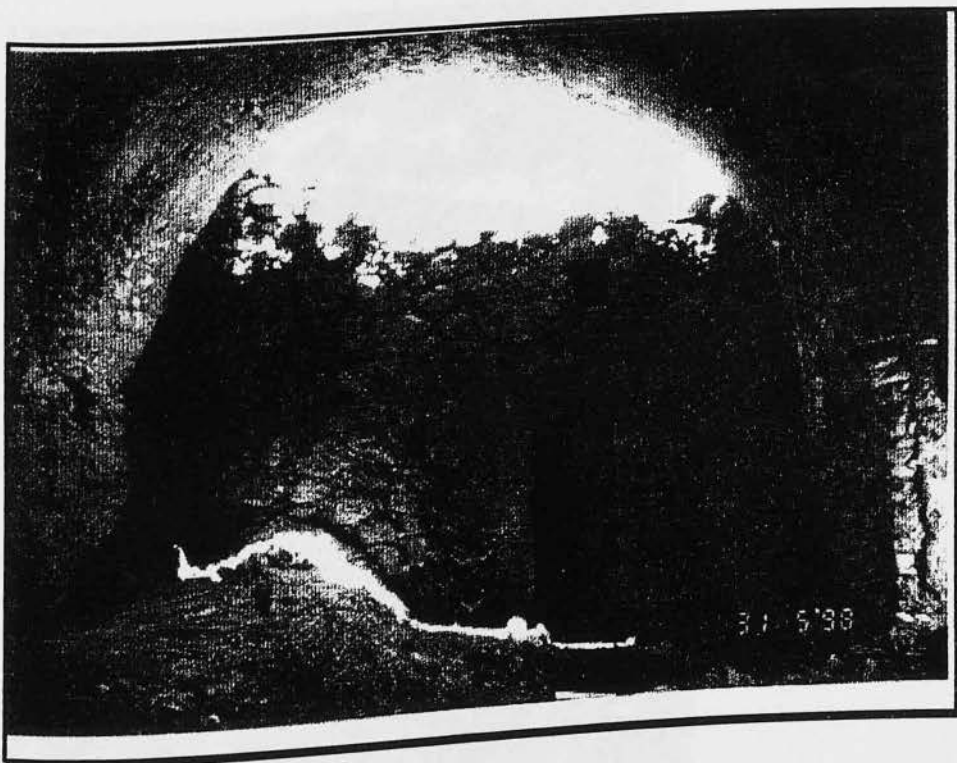
Φωτ. 72

Λίθινο άνοιγμα με θολωτή κατασκευή πάνω από το ανώφλι.

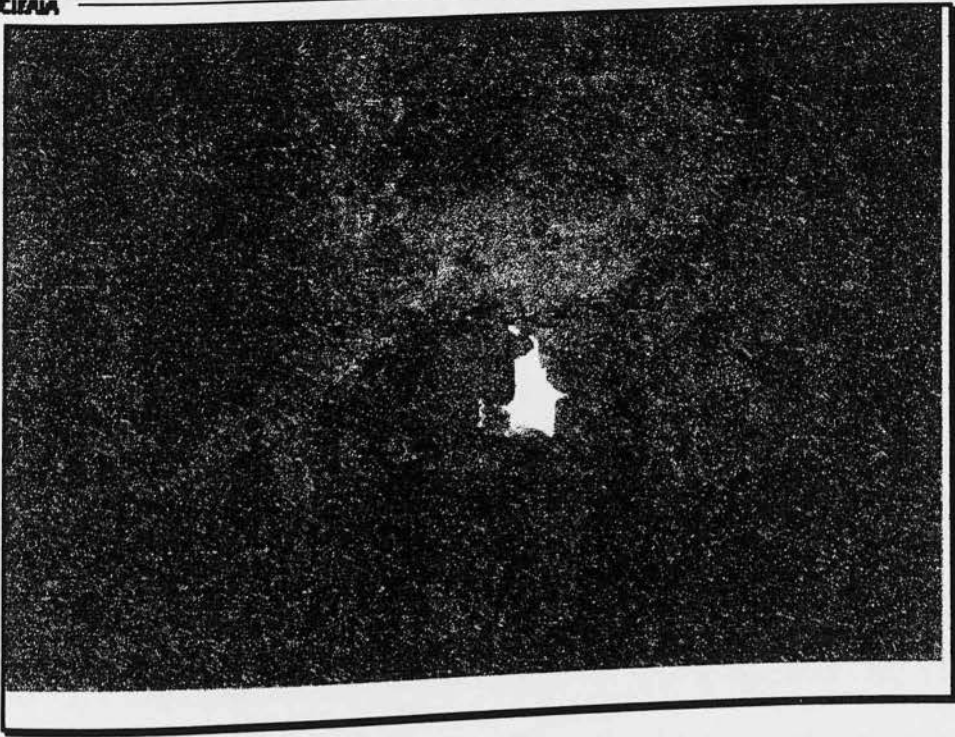

Φωτ.73

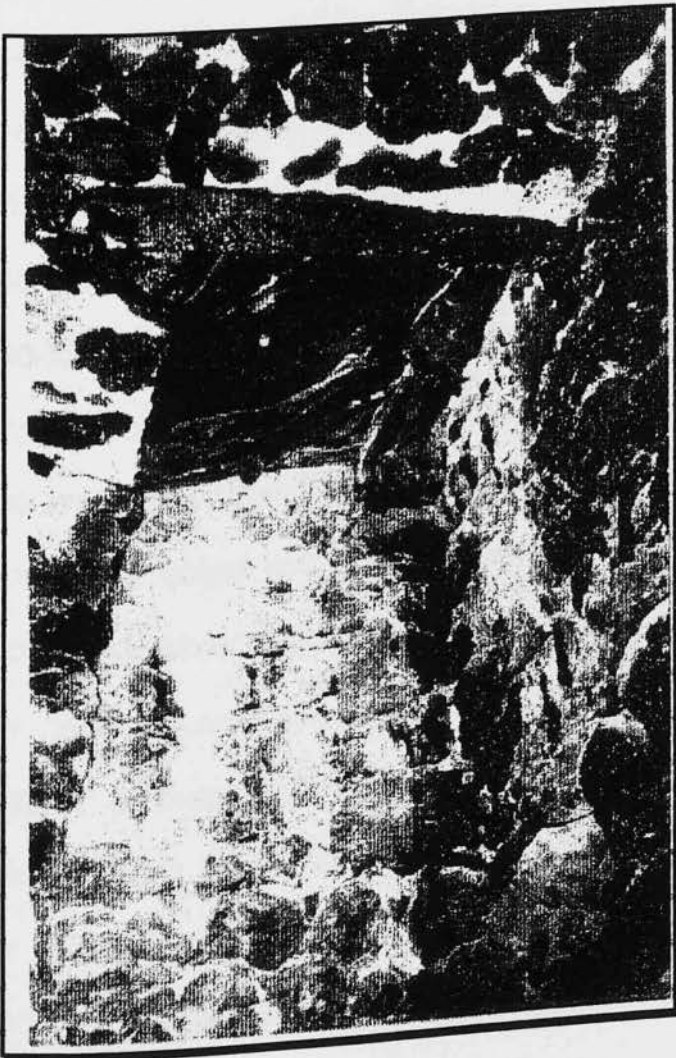
Φωτ.74

Απόψεις ισογείων χωρών.

Φωτ. 75

Τουφεκίστρα ισογείου χώρου.

Φωτ. 76

«Καταράκτης»

Δε θα αναφερθούμε περισσότερο στον τρόπο οικοδόμησης των κτιρίων αυτών αφού δεν είναι το κύριο αντικείμενο της παρούσας μελέτης και υπάρχει μεγάλη βιβλιογραφία που σχετίζεται με το θέμα, όμως θα αναφερθούμε στις ατυχείς παρεμβάσεις που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια πάνω στα κτίρια αυτά με αποτέλεσμα να έχει αλλοιωθεί ο παραδοσιακός χαρακτήρας του οικισμού και κατ' επέκταση η φυσιογνωμία του κάστρου, που είναι και το αντικείμενο της μελέτης.

Πρέπει να αναφέρουμε ότι ο οικισμός του Αχιλλείου Γυθείου έχει κηρυχθεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο (ΦΕΚ 391/τ.β/21.6.82) και το κάστρο έχει κηρυχθεί ως αρχαίο μνημείο με ζώνη προστασίας γύρω του (ΦΕΚ 320/τ.β/2.6.82). Αυτό σημαίνει ότι έχουν καθοριστεί από το κράτος κάποιοι συγκεκριμένοι όροι και περιορισμοί δόμησης σύμφωνα με το Π.Δ. της 19.10/13.11.1978 (ΦΕΚ 594 Δ') και των τροποποιήσεων αυτού (ΦΕΚ 419 Δ'/4.5.94).

Κατά παράβαση των όρων δόμησης και περιορισμών που καθορίζονται από την απόφαση (αρ.πρωτ.1412/18.8.82) της 5^{ης} εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Σπάρτης, διαπιστώθηκαν τα ακόλουθα:

- Η είσοδος της οικίας στο βορειοδυτικό άκρο του κάστρου δεν έχει την μορφή που προβλέπουν τα αρχιτεκτονικά σχέδια της πιο πάνω απόφασης, ενώ έχει διαμορφωθεί θύρα και πιο πάνω από αυτή έχει υπερυψωθεί τμήμα του τείχους που αποτελεί παράλληλα και περίβολο της συγκεκριμένης κατοικίας (Φωτ.32).
- Στον περιβάλλοντα χώρο της οικίας, δυτικά, έχουν πραγματοποιηθεί αυθαίρετες διαμορφώσεις. Συγκεκριμένα έχουν κατασκευαστεί αναλληματικοί τοίχοι και υπαίθρια κλίμακα με στηθαίο που οδηγεί στην είσοδο της οικίας (Φωτ.32). Στα νότια της οικίας έχει διαμορφωθεί κήπος με δέντρα (Φωτ.35,63,77).

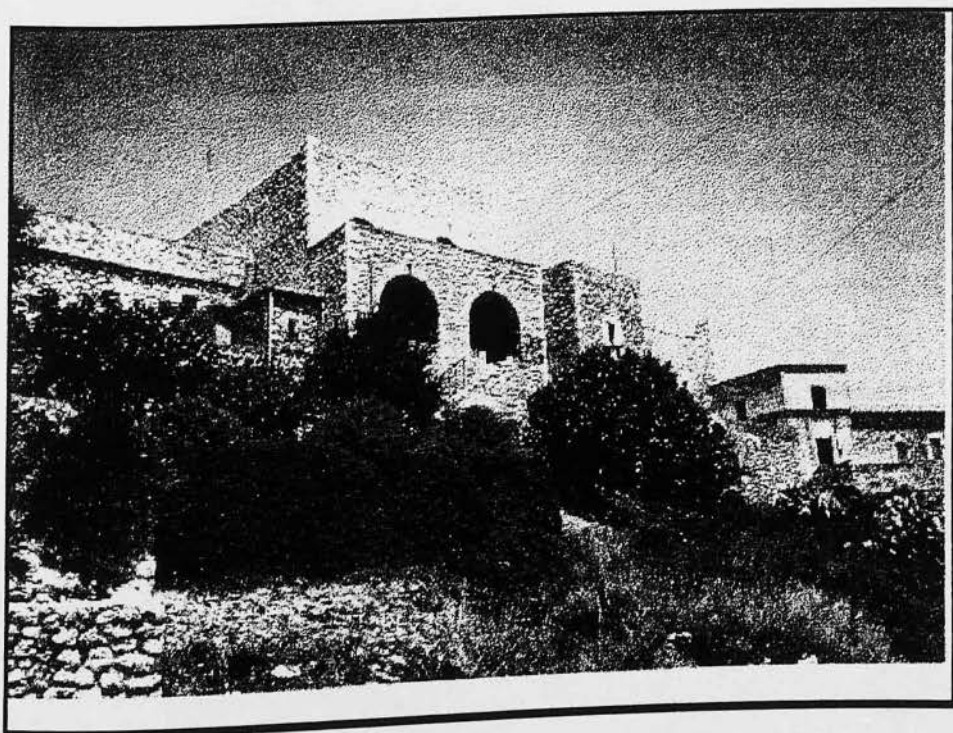

- Στην ιδιοκτησία που αποτελείται από ορθογωνικό πύργο και παλαιό ελαιοτριβείο με θολωτή οροφή, στην ανωδομή της οποίας έχουν κατασκευαστεί αυθαίρετα δάπεδο και αντηρίδες στο σκυρόδεμα καθώς και βοηθητικά κτίσματα, για την ανέγερση των οποίων κατεδαφίστηκε τμήμα του εξωτερικού τείχους του κάστρου στα βόρεια (Φωτ.65). Το τμήμα αυτό επενδύθηκε με τοιχοποιία που αποτελείται από μη τοπικές σχιστολιθικές πλάκες (Φωτ.78).
- Στο ανατολικό άκρο του άνω συγκροτήματος του οικισμού η τοιχοποιία του ορόφου έχει δεχθεί επιχρίσματα από τσιμεντοκονία (Φωτ.79).
- Επίσης έχει κατασκευαστεί αυθαίρετο ξύλινο κεραμοσκεπές στέγαστρο (Φωτ.80) στο λιακό του ορόφου (δυτικά), ενώ η κλίμακα ανόδου στον όροφο φέρει μεταλλικά κιγκλιδώματα.
- Στη βόρεια πλευρά του έχει κατασκευαστεί αυθαίρετη κατασκευή με επίχρισμα τσιμεντοκονίας (Φωτ.61,81).

Παρατηρούνται τέλος σχεδόν σε όλες τις ιδιοκτησίες αλλοιώσεις των κατασκευαστικών και μορφολογικών χαρακτηριστικών των οικιών όπως:

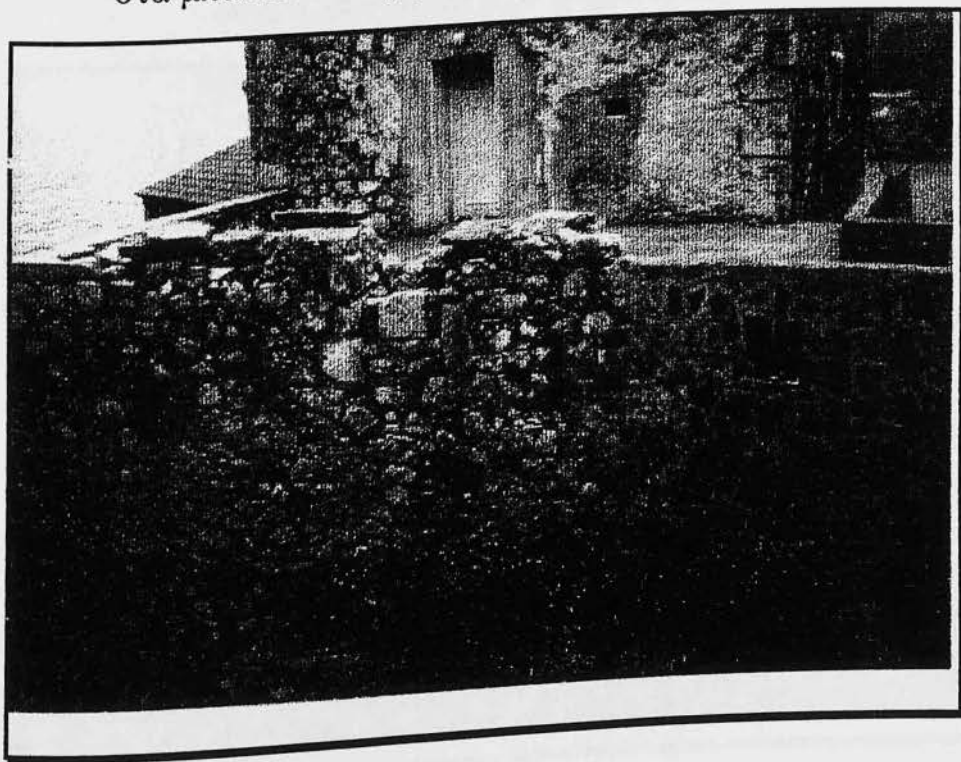
- Χρήση μεταλλικών κουφωμάτων (Φωτ.82).
- Κατασκευή τσιμεντένιων στηθαίων και επιχρισμάτων.
- Χρήση γαλλικών κεραμιδιών (Φωτ.83)
- Χρήση μεταλλικών σωλήνων, αποχετεύσεων στο εσωτερικό των τοίχων και τοποθέτηση κεραιών τηλεόρασης (Φωτ.84,85,86).

Φωτ.77

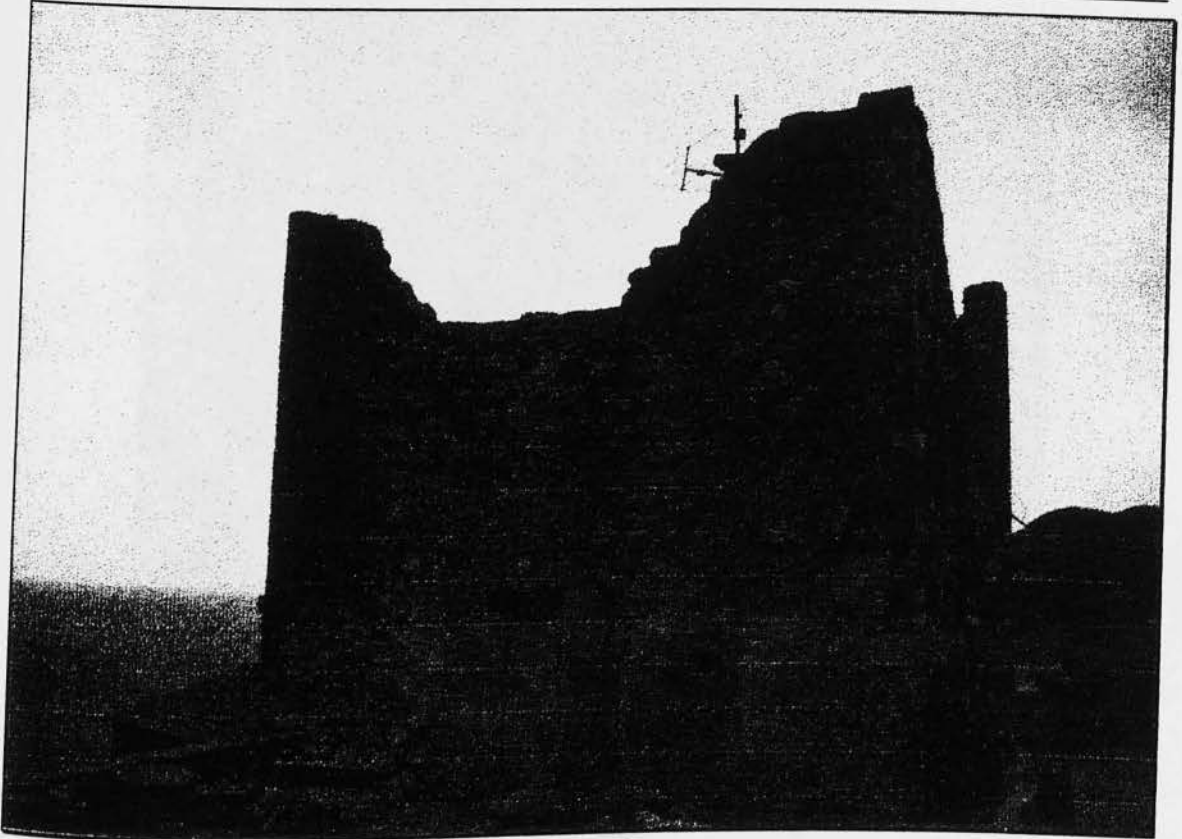
Άποψη νεόχτιστης κατοικίας όπου εντύπωση δημιουργούν οι κάμαρες στα μπαλκόνια ως ξένο στοιχείο αρχιτεκτονικής.

Φωτ.78

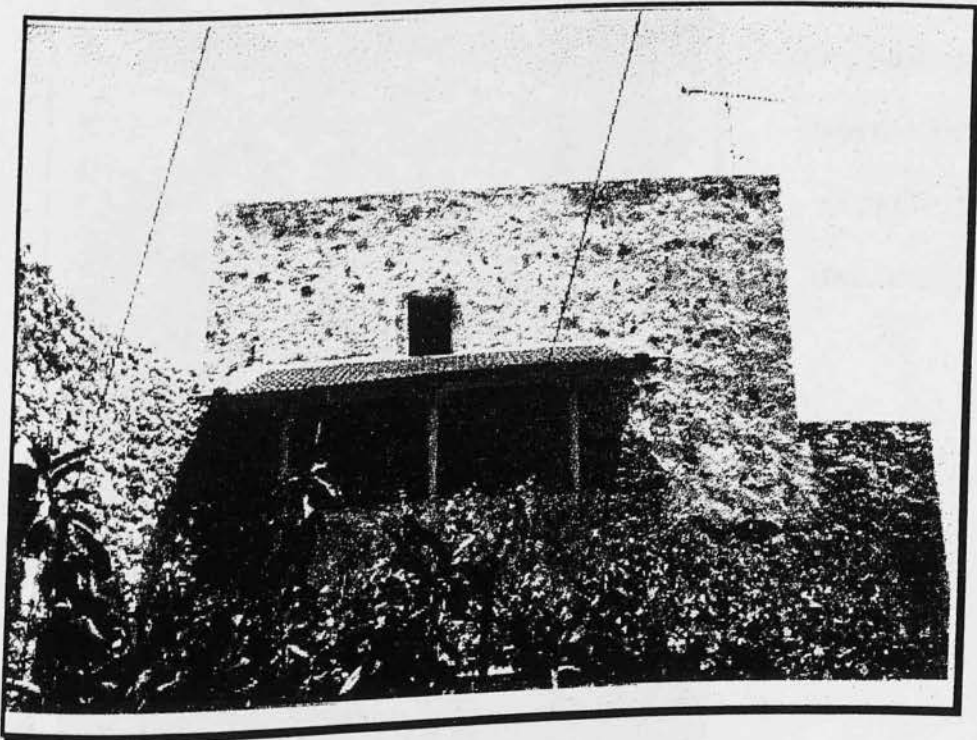
Επένδυση τοίχου με σχιστολιθικές πλάκες οι οποίες δεν αποτελούν μέρος των εντόπιων οικοδομικών υλικών.

Φωτ. 79

Άποψη του ανατολικού άκρου του άνω συγκροτήματος το οποίο έχει δεχθεί επίχρισμα από τσιμεντοκονία.

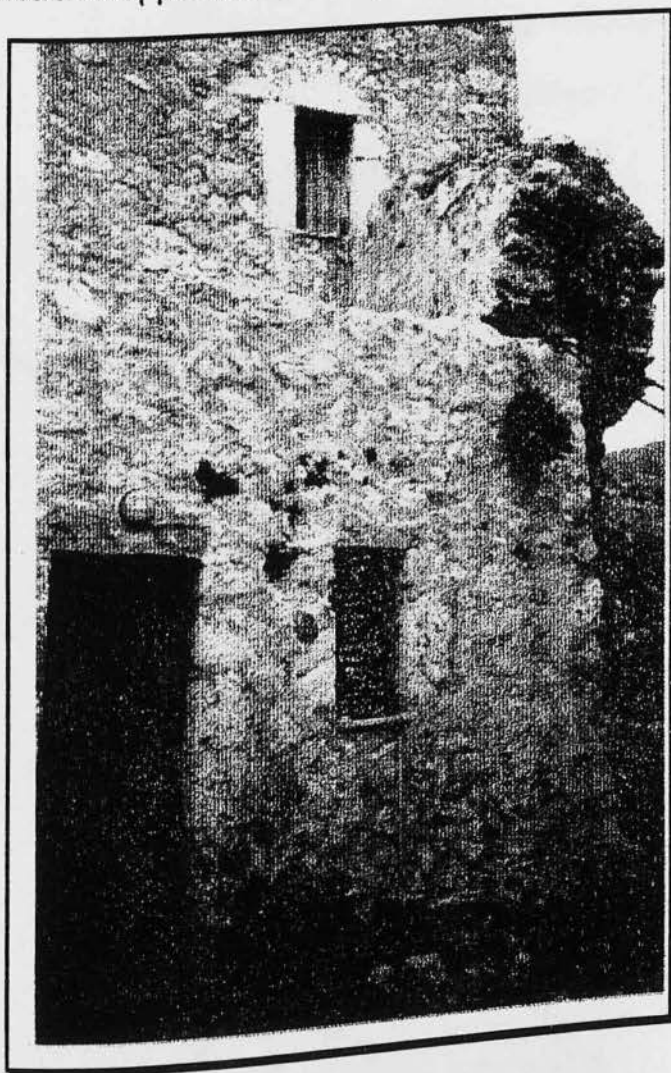
Φωτ. 80

Εδώ παρατηρούμε τις εξής αυθαιρεσίες: ξύλινο κεραμοσκεπές στέγαστρο, επένδυση με σχιστολιθικές πλάκες και μεταλλικά κιγκλιδώματα.

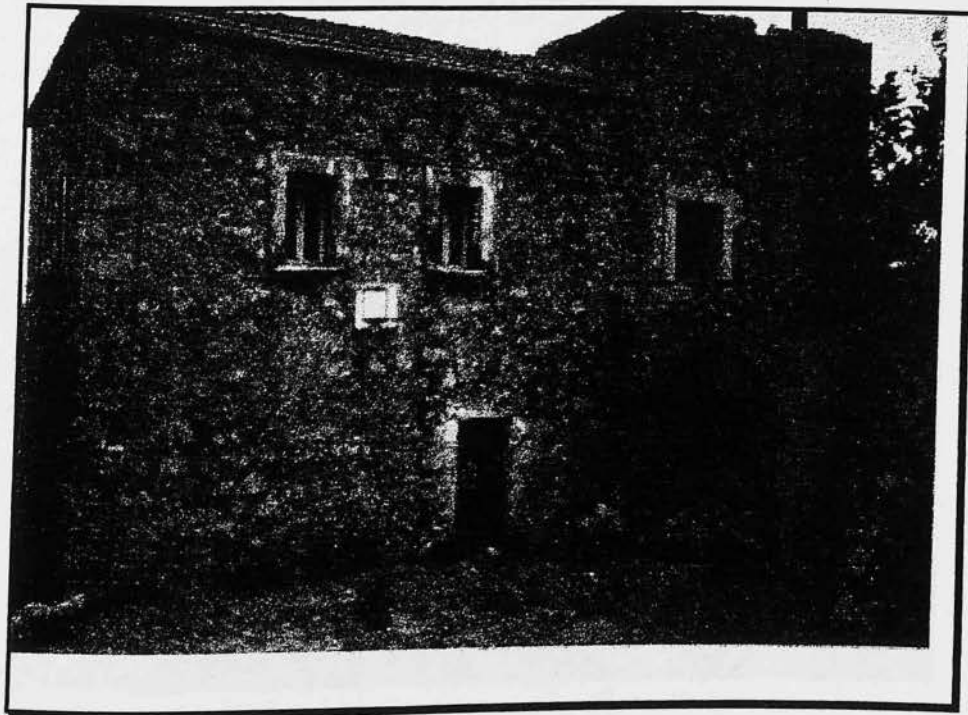
Φωτ. 81

Κατασκευή με ελλενίτ στη στέγη και επίχρισμα τσιμεντοκονίας.

Φωτ. 82

Χρήση μαύρων
μεταλλικών
κουφωμάτων και
σχιστολιθικών
πλακών στα
σκαλοπάτια.

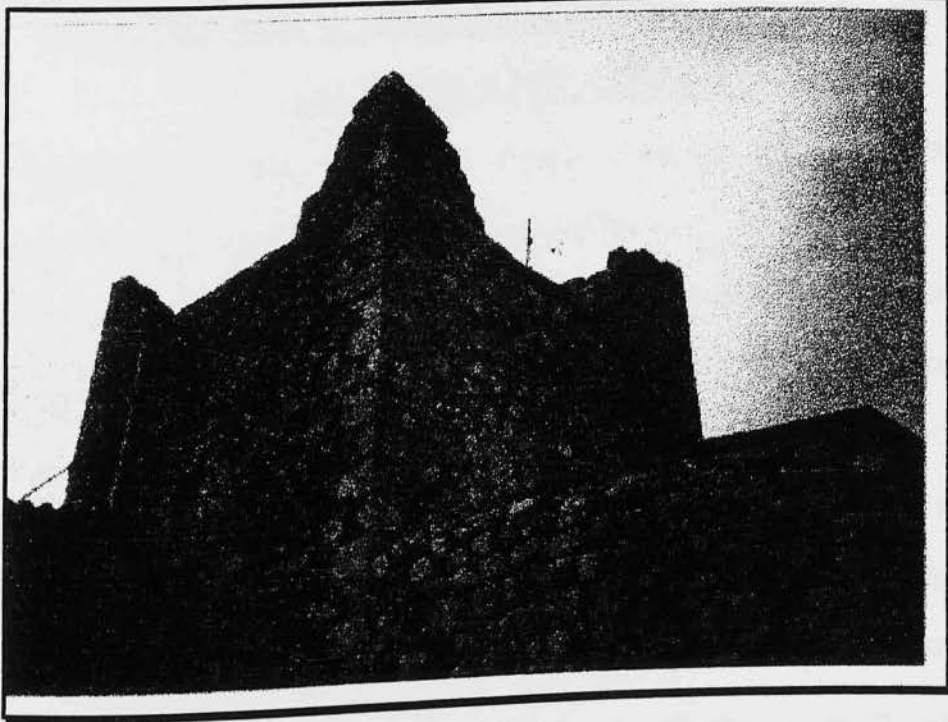
Φωτ. 83

Όψη κατοικίας με γαλλικά κεραμιδιά και ηλεκτρολογικές εγκαταστάσεις
επάνω στον τοίχο.

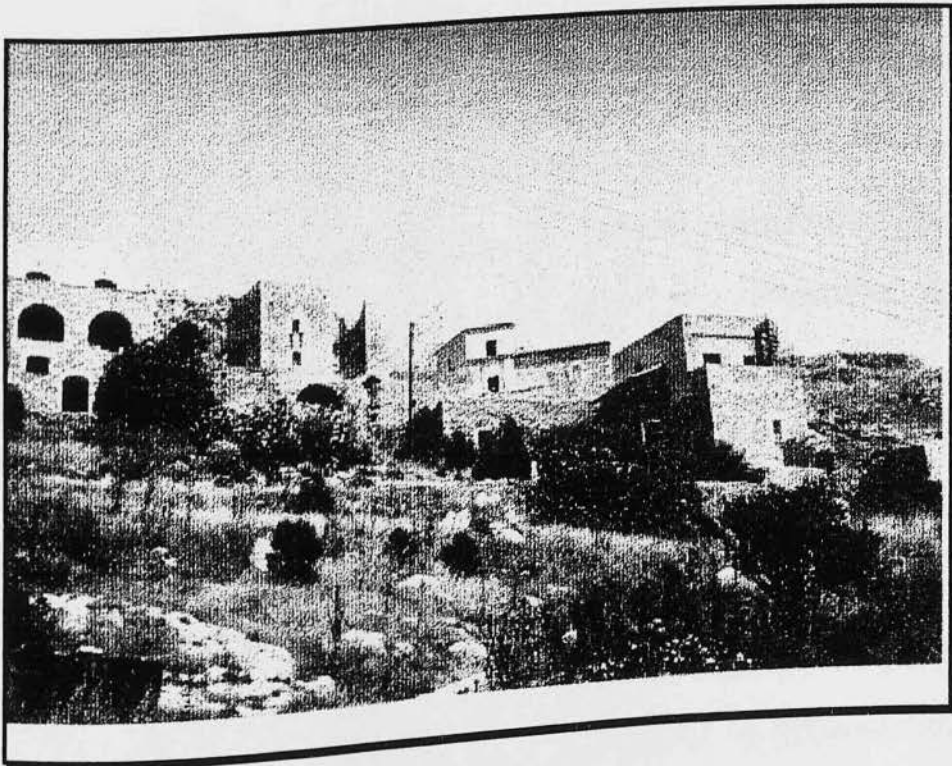
Φωτ. 84

Εδώ φαίνονται μεταλλικοί
σωλήνες, μεταλλική
καμινάδα και μεταλλικά
κιγκλιδώματα.

Φωτ.85

Εδώ γίνεται χρήση τσιμεντένιου σενάζ, κεραίας τηλεόρασης και σωλήνας υδρορροής

Φωτ.86

Στη φωτογραφία αυτή φαίνεται το σύνολο των παρεμβάσεων που προαναφέρθηκαν και έχουν επιφέρει αλλοίωση της φυσιογνωμίας του οικισμού του κάστρου γενικότερα.

10./ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ
ΚΑΙ ΝΕΩΝ ΧΡΗΣΕΩΝ ΤΟΥ

Αντικείμενο της ενότητας αυτής είναι η αποκατάσταση του κάστρου και η χρήση του ως μουσειακού χώρου.

Το ιδανικό θα ήταν να ερευνηθεί το ζήτημα της απαλλοτρίωσης των ιδιοκτησιών που βρίσκονται μέσα στο κάστρο ώστε να εξασφαλιστεί ο απαραίτητος χώρος που θα στέγαζε το μουσείο. Επειδή όμως το ιδιοκτησιακό καθεστώς στην περιοχή είναι αρκετά περίπλοκο, οι κρατικές υπηρεσίες αδυνατούν για άγνωστους λόγους να επιβάλλουν το νόμο και η πολιτεία δε δείχνει την ανάλογη ευαισθησία, η απαλλοτρίωση και η αποκατάσταση όλων των ιδιοκτησιών του κάστρου είναι κάτι που ξεφεύγει από τα όρια της οικονομίας και του ρεαλισμού για τα δεδομένα της χώρας μας.

Με βάση τα παραπάνω εμείς προτείνουμε:

I. Ενίσχυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας με την επίβλεψη και την οικονομική βοήθεια των αρμόδιων κρατικών υπηρεσιών, έτσι ώστε αρχικά να αποκατασταθούν όλες οι ατυχείς επεμβάσεις που έχουν αλλοιώσει τον παραδοσιακό χαρακτήρα του οικισμού μέσα στο κάστρο.

II. Σε δεύτερο χρόνο θα πρέπει να αναστηλωθούν τα τείχη και οι πύργοι στα σημεία όπου οι καταστροφές είναι μικρότερες.

Εξαιτίας των εκτεταμένων φθορών του κάστρου θα απαιτηθεί καταγραφή των ζημιών, μελέτη της στατικής του λειτουργίας στα επί μέρους κτίσματα και επιλογή των κατάλληλων σύγχρονων συνδετικών υλικών τα οποία σε συνδυασμό με τη χρήση των αυθεντικών υλικών που είχαν χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή του κάστρου, θα δίνουν την αίσθηση ενός αρκετά καλού αποτελέσματος.

Τα σημεία στα οποία θα γίνουν επεμβάσεις προς αποκατάσταση θα είναι τα εξής:

1. Τα τείχη του κάστρου:

Το μεγαλύτερο μέρος των τειχών είναι καταστρεμμένο, ενώ ένα άλλο αποτελεί μέρος των όψεων των πυργόσπιτων που έχουν χτιστεί στο εσωτερικό του. Για τα τείχη που έχουν υποστεί τέτοιες φθορές η λύση η οποία προτείνουμε είναι να μεταφερθούν λίθοι από τα νταμάρια της περιοχής, όπως άλλωστε είχε συμβεί και κατά το κτίσιμο των τειχών από τους Τούρκους, και με την κατάλληλη επεξεργασία από τεχνίτες να τοποθετηθούν για την αναδημιουργία τειχών συγκολλημένοι με ισχυρή τσιμεντοκονία.

Μια ρηξικέλευθη πρόταση θα ήταν οι λίθοι που αποτελούν τα τοιχώματα των αυλών των πυργόσπιτων να αφαιρεθούν από εκεί που βρίσκονται και να χρησιμοποιηθούν και αυτοί για την αποκατάσταση των τειχών, καθότι έχουμε υπόνοιες ότι οι λίθοι αυτοί αφαιρέθηκαν από τα γύρω τείχη.

Τέλος πρέπει να ληφθεί υπόψη και ένας άλλος παράγοντας, αυτός των σεισμικών δονήσεων, για τον οποίο θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί σιδηρούς οπλισμός και τζινέτια ανά πενήντα εκατοστά τα οποία θα συνδέουν τους λίθους μεταξύ τους.

2. Οι πύργοι στην περιφέρεια του κάστρου:

Από τους πέντε πύργους που αρχικά είχε το κάστρο, σήμερα δε σώζεται κανείς αυτούσιος, ενώ δύο από αυτούς αποτέλεσαν τα θεμέλια για να στηθούν οι μεταγενέστερες κατοικίες. Είναι φανερό πως τα προβλήματα που θα παρουσιάζονταν για την ανακατασκευή τους θα ήταν παρά πολλά, διότι:

- Θα απαιτούνταν παρά πολλές πρώτες ύλες, όπως λίθοι, οπλισμός και αλλά υλικά.
- Η μορφολογία τους δεν είναι απόλυτα ευκρινής, με αποτέλεσμα να μην είναι απόλυτη η όψη τους.
- Η κατασκευή τους θα παρουσίαζε πολλές δυσκολίες εξαιτίας του γεγονότος ότι τέτοια κτίσματα έχουν πάψει πλέον να κτίζονται και το εργατικό δυναμικό δεν θα μπορούσε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις.

Παρ'όλα αυτά αν η αποκατάσταση τους καθίστατο δυνατή, θα προτείναμε την πλήρη ανοικοδόμηση τουλάχιστον δύο πύργων του κάστρου, και συγκεκριμένα του κυκλικού που βρίσκεται στη νοτιοδυτική πλευρά και του τετραγωνικού στην ανατολική που αποτελούσε και την είσοδο του κάστρου.

Σε αυτή όμως την περίπτωση θα απαιτούνταν προσεκτική στατική, αρχιτεκτονική και αντισεισμική μελέτη και για την κατασκευή θα χρησιμοποιούνταν λίθοι από τα νταμάρια της περιοχής ενισχυμένοι με μεταλλικά συνδετικά μέσα (φουρκέτες, τζινέτια), συνδεδεμένοι με ισχυρή τσιμεντοκονία και θεμελιωμένοι σε πέδιλα. Τα δε πατώματα θα αποτελούνταν από σιδηροδοκούς με επένδυση από καλά λαξευμένους λίθους.

3. Τα ανοίγματα στους πύργους των τειχών:

Ενδιαφέρουσα κατασκευή θα αποτελούσαν οι αψίδες που βρίσκονται τοποθετημένες σε διάφορα σημεία του κάστρου. Αυτά τα επιβλητικά δημιουργήματα θα μπορούσαν να ανακατασκευαστούν με τον προαναφερθέν τρόπο σε συνδυασμό πάντα με ισχυρή συγκολλητική ύλη και σιδηρούν οπλισμό. Επίσης τα ανοίγματα θα πρέπει να διατηρήσουν

τον αρχικό τους χαρακτήρα και να χρησιμοποιηθούν λίθινα ανώφλια σε συνδυασμό με ξύλινες κάσες και κουφώματα.

4. Τα εσωτερικά κτίσματα:

Τα εσωτερικά κτίσματα είναι ως επί το πλείστον μεταγενέστερες κατασκευές οι οποίες δεν ακολουθούν τα πρότυπα των Μανιάτικων πύργων και με τις προσθήκες που έχουν γίνει αλλοιώνεται ο χαρακτήρας του κάστρου. Για τις περιπτώσεις αυτές προτείνουμε αρχικά την αφαίρεση αυτών των αυθαίρετων προσθηκών (κεραίες τηλεόρασης, υδρορροές, κάγκελα κλπ) και στη συνέχεια διαμόρφωση των πύργων αυτών σε αυθεντικούς Μανιάτικούς πύργους.

Καθότι οι περισσότεροι πύργοι βρίσκονται σε καλή κατάσταση λόγω της κατοίκησης τους από τους φερόμενους ως ιδιοκτήτες τους, δεν απαιτούνται εκτενείς επιδιορθώσεις - παρά μόνο μετατροπές. Σε ορισμένα οικήματα που είναι αχρησιμοποίητα, όπως το ελαιοτριβείο και κάποιοι βοηθητικοί χώροι, χρειάζεται προσθήκη λιθοδομών και κουφωμάτων με βάση τα προαναφερθέντα.

Τέλος κάποια πατώματα ίσως χρειαστούν υποστήριξη από σιδηροδοκούς προκειμένου να καθιστούν στέρεα, καθώς και σε μερικές ξύλινες σκάλες απαιτείται η χρήση συνδετικών υλικών όπως ελκυστήρες.

Απαραίτητο βέβαια θα ήταν να γίνει σωστός φωτισμός των τειχών του κάστρου καθώς και των πύργων του. Κάτι τέτοιο θα επιτυγχάνονταν με κρυφό φωτισμό που δε θα αλλοίωνε την αισθητική του φρουρίου και θα αναδείκνυε την κατασκευή τους. Τέλος απαραίτητη κρίνεται η πλακόστρωση των εσωτερικών δρόμων του κάστρου.

Με βάση άρθρο της χρηματιστηριακής εφημερίδας «Ο Επενδυτής», το οποίο αναφέρει τη δωρεά 6000 στρεμμάτων γης στην περιοχή της Μάνης για τη δημιουργία εκεί του ευρωπαϊκού χωριού για νέους, προτείνουμε την μετατροπή του κάστρου σε μουσείο μνημειακού χαρακτήρα για το έθνος και την απαρχή της ελληνικής επανάστασης καθώς και για την οχυρωματική τέχνη στο πέρασμα των αιώνων. Αυτό είναι ένα εγχείρημα που παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες λόγω του στρυφνού ιδιοκτησιακού καθεστώτος που επικρατεί.

Παρ'όλα αυτά αν τα νομικά προβλήματα λύνονταν, τότε τα κτίσματα θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν ως εξής:

Οι εσωτερικοί χώροι των πύργων μπορούν να αποτελέσουν αυτόνομους μουσειακούς χώρους, όπου στον ένα από αυτούς θα γίνεται παρουσίαση της οχυρωματικής τέχνης που υιοθέτησαν οι κατασκευαστές του κάστρου, ενώ στον άλλον θα παρουσιάζεται η ιστορία του κάστρου που θα προκύψει από εμπειριστατωμένη ερευνά ιστορικών από την αρχή του κτισίματος του μέχρι σήμερα, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα σε στιγμές παρελθόντων χρόνων όπου διαδραματίστηκαν γεγονότα που σημάδεψαν την ιστορία του οχυρού και της ευρύτερης περιοχής (Ενδεικτικά αναφέρουμε την άλωση του κάστρου από τους Βενετούς και τους Μανιάτες και τη ναυμαχία του Λάμπρου Κατσώνη με τους Τούρκους στον όρμο του Πόρτο Κάγιο που έδωσε πνοή στην επανάσταση του '21).

Το ελαιοτριβείο θα μπορούσε να μετατραπεί σε έκθεση πινάκων ζωγραφικής, χαλκογραφιών και άλλων παρόμοιων εκθεμάτων με θέμα το κάστρο, ο χώρος στο δυτικό τμήμα που αποτελούσε και αυτός ελαιοτριβείο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως γραφεία διοικητικών υπηρεσιών, ενώ η οικία στο νοτιότερο άκρο ως αναψυκτήριο και χώρο πρόχειρου φαγητού με θέα στον όρμο του Πορτοκάγιο. Τέλος κάποιοι

άλλοι χώροι θα μπορούσαν να μετατραπούν σε αποθήκες και βοηθητικούς χώρους.

Καταλήγοντας πρέπει να πούμε ότι αν υποθέσουμε ότι το φρούριο και τα ερείπια του δεν έχουν κάποια αξία από άποψη πρακτική, έχουν περισσότερο από άποψη ιστορική. Αν συντηρηθούν σωστά μπορούν να αποτελέσουν τον τόπο των περιπάτων των περίοικων και των τουριστών. Μπορούν να δημιουργούν το αντικείμενο των αναζητήσεων και να συμβάλλουν στην εκπαίδευση για την ιστορία του λαού μας.

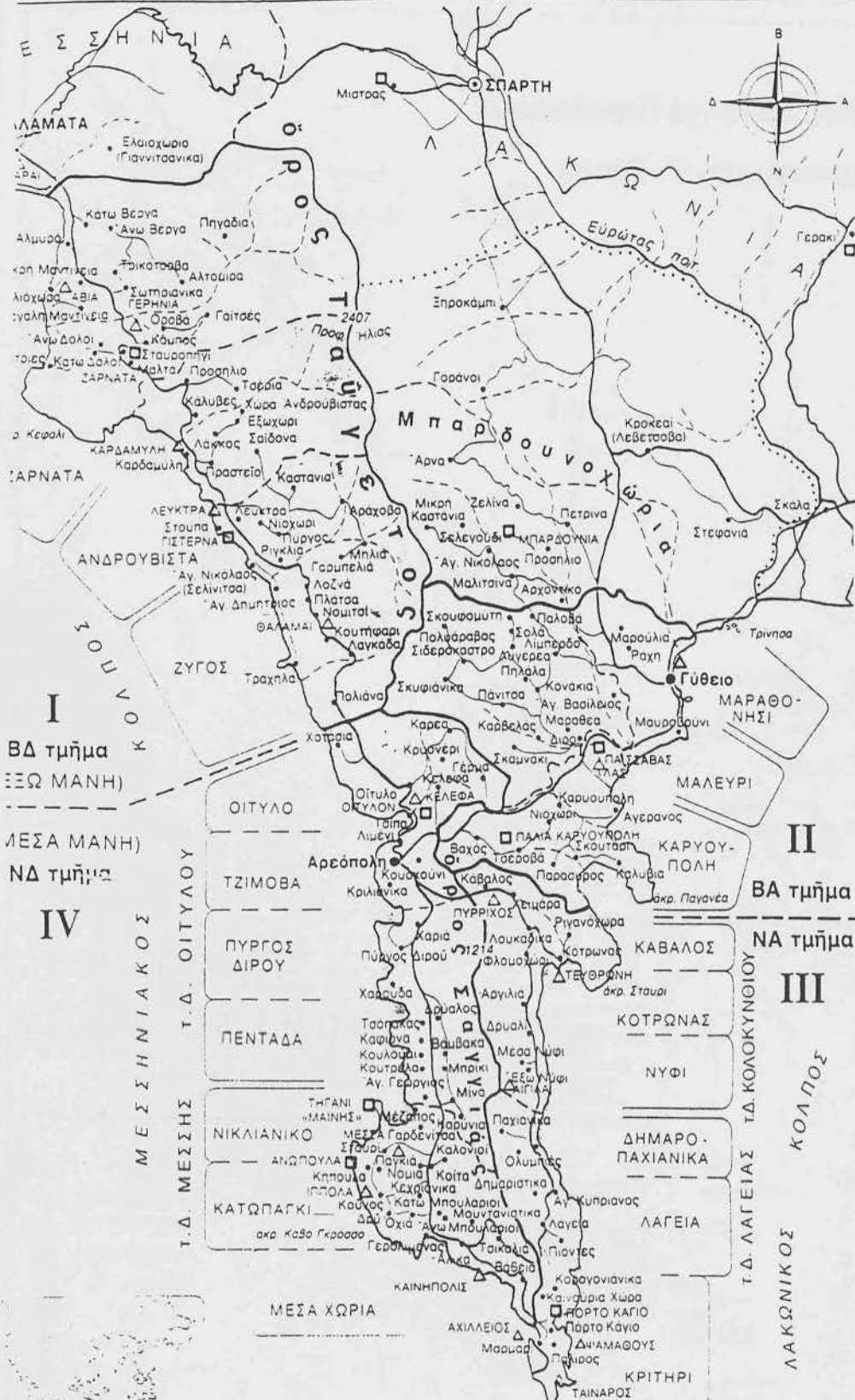
Για να διατηρηθεί αυτός ο τόπος των μνημείων σαν παράδειγμα της ιστορίας της χώρας μας, θα οφείλαμε να φροντίσουμε να τους δώσουμε μια καινούρια λειτουργία στη σύγχρονη ζωή, η οποία σύμφωνα με το πνεύμα που αναφέρθηκε πιο πάνω, βασισμένη στην ιστορική τους σημασία, δικαιώνει τη διατήρηση και αξιοποίηση τους.

ΜΑΝΗ

- △ ΑΡΧΑΙΕΣ ΠΟΛΕΙΣ
- ΚΑΣΤΡΑ (ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΦΡΑΓΚΙΚΑ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΒΕΝΕΤΣΙΑΝΙΚΑ)
- Παραδοσιακά χωριά
- οριο παραδοσιακών τμημάτων   - - - οριο τοπικών ενότητων

ακρ. Ταινάρο (Καβο - Ματαπας)

Γεωφυσικός χάρτης και υποδιαιρέσεις
- τοπικές ενότητες στη Μάνη.

Πηγή: Μάνη, Ελληνική Παραδοσιακή
Αρχιτεκτονική, Γ. Σάιτας.

Ιστορικός χάρτης της Μάνης.

Πηγή: Μάνη και Μανιάτες,

Δήμος Α. Μέξης

Η Μάνη των νεοτέρων χρόνων. Σημειώνονται
οι τοπικές ενότητες, τα κάστρα, οι έδρες των
ισχυρών τοπαρχών (καπετάνιων και μπέηδων)
του βορρά και των ισχυρών ηγετικών πατριών
του νότου.

Πηγή: Μάνη, Ελληνική Παραδοσιακή
Αρχιτεκτονική, Γ. Σάιτας

30

Παράρτημα 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

Publications of the Geological Survey of Greece, 1964

30033

30

ΙΟΝΙΑ ΖΩΝΗ ΠΛΑΤΗΝΚΑΛΚ

ΖΩΝΗ ΤΡΙΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΠΟΛΙΣ ΖΩΝΗ

Γεωφυσικός χάρτης των πετρωμάτων της Μάνης.

Πηγή: Ι.Γ.Μ.Ε.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΠΟΡΤΟΚΑΛΙ: Πέρμιο - Κατ. Τριαδικό
φυλλιτές, χαλαζίες, σχιστόλιθοι.
- ΠΡΑΣΙΝΟ: Ανώτ. Ιώκαινο
ασβεστόλιθοι, πλακώδεις,
στρωματώδεις, κρυσταλλικοί
ως μάρμαρα.
- ΜΠΕΖ: Ανώτ. Ιώκαινο, Ολιγόκαινο
φλύσχης, ελαφρά μεταμορφωμένος.
- ΜΠΛΕ: Ιουρασικό
δολομιτικοί ασβεστόλιθοι, δολομίτες
τεφροί, μέσο-παλυστρωματώδεις.

11./ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Ελληνική Βιβλιογραφία:

1. Αφιέρωμα στη Λακωνία/ Εκδόσεις ΗΩΣ/ Αθήνα 1963
2. Βαγιακάκος Δ./ «Ταίναρον, μύθος και ιστορία», Πελοποννησιακή Πρωτοχρονιά/ Αθήνα 1959,1960
3. Βαγιακάκος Δ./ «Βυζαντινά ονόματα και επώνυμα εκ Μάνης», Πελοποννησιακά Γ' / Αθήνα 1960
4. Δασκαλάκης Απ./ Η Μάνη και η Οθωμανική αυτοκρατορία (1453-1821)/ Αθήνα 1923
5. Δασκαλάκης Απ./ «Η προπαρασκευή της ελληνικής επανάστασεως εις την Λακωνίαν», Λακωνικά Σπουδαί Α' / Αθήνα 1972
6. Δρανδάκη Ν.Γ.-Γκιολέ Ν./ Ανασκαφή στο Τηγάνι της Μάνης/ Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρίας 1964
7. Θεοδωρακάκου-Βαρελίδου Π.Πόπη/ «Κάστρο Γρηγοράκηδων εις Αγεράνο Μάνης», Τεχνικά χρονικά/ Απρίλιος 1972
8. Κανετάκης Γ.Γ./ «Το κάστρο: Συμβολή στην πολεοδομική ανάπτυξη των Ιωαννίνων», Τεχνικά χρονικά, Τόμος 13, Τεύχος 3/ Αθήνα 1993
9. Καρποδίνη-Δημητριάδη Ε./ Τα κάστρα της Πελοποννήσου/ Εκδόσεις Αδάμ/ Αθήνα 1990
10. Κατσαφάδος Π./ Τα κάστρα της Μαΐνης/ Αθήνα 1992
11. Κουγέας Σ./ «Περί των Μελιγνών του Ταυγέτου εξ αφορμής ανεκδότου Βυζαντινής επιγραφής εκ Λακωνίας», Πραγματεία της Ακαδημίας Αθηνών, τόμος 15/ Αθήνα 1950
12. Λάμπρος Σπ./ Παλαιολογία και Πελοποννησιακά, τόμος 3/ Αθήνα 1930
13. Μαντούβαλος Ιω./ Οδοιπορικό στη σκιά του Ταυγέτου/
14. Μεξής Ν.Δ./ Η Μάνη και οι Μανιάτες/ Εκδόσεις Εστία/ Αθήνα 1977
15. Μέρτζιος Κ./ Η Μάνη εις τα αρχεία της Βενετίας (1611-1674), Λακωνικά Σπουδαί Α' / Αθήνα 1972
16. Μουτσοπούλου Ν.Κ./ 11^ο Συνέδριο του διεθνούς ινστιτούτου φρουρίων και πύργων
17. Παναγιωτόπουλος Β./ «Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου, 13^{ος} -18^{ος} αι.»/ Ιστορικό αρχείο Εμπορικής τράπεζας της Ελλάδας/ Αθήνα 1987
18. Παπαδόπουλος Θ./ «Μανιάτες έποικοι στην Ιταλία του 17^{ου} αι.» Λακωνικά Σπουδαί Δ' και ΣΤ' / Αθήνα 1979
19. Σαθάς/ Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας Ε' /
20. Σάιτας Ιω./ Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Μάνη/ Εκδόσεις Μέλισσα/ Αθήνα 1992

9. Πεπραγμένα του Η' Διεθνούς Συνεδρίου του Ινστιτούτου Φρουρίων/
Αθήνα 1968
10. Φωτογραφικό Υλικό/ Οι μελετητές της εργασίας
11. Χρονικό του Μορέως/ Αρχαίος εκδοτικός οίκος Δημητράκου/
Αθήνα 1940
12. Πόπη Θεοδωρακάκου - Βαρελίδου/ Σημειώσεις μαθήματος
Αρχιτεκτονικής/
13. Πρακτικά του διεθνούς συμποσίου Βόλου/ Συντήρηση και αναβίωση
παραδοσιακών κτιρίων και συνόλων/ Τ.Ε.Ε./ Θεσσαλονίκη 1982
14. Ε.Μ.Π./ Θέματα οικοδομικής/ Εκδόσεις Συμμετρία/ Αθήνα 1993

21. Στάππας Κ.Ν./ Η Λακωνία κατά την Τουρκοκρατίαν και την Ενετοκρατίαν (1460-1821)/ Αθήνα 1993
22. Σιμοπούλου Κ./ Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα (1700-1800)
23. Σφηκόπουλος Ι./ Τα Μεσαιωνικά κάστρα του Μοριά/ Αθήνα 1968
24. Ταρσούλη Α./ Κάστρα και πολιτείες του Μοριά/ Εκδόσεις Τραπέζης Εμπ. Πίστεως/ Αθήνα 1971

II. Ξένη Βιβλιογραφία - Αφηγήσεις Περιηγητών:

1. Camocio Giovan Francesco/ Isole Famose, porti, fortezze e terre maritime/ Βενετία 1571-1575
2. Coronelli P./ Histirische und Topographische aufuhrliche Beschreibung der Reiche Morea und Negroponte/ Φρανκφούρτη 1687
3. Egg E., Jobe J., Lanchougue H./ Storia del artiglieria/ Ιταλία 1971
4. Φέρμορ Λη Πάτρικ/ Μάνη/
5. Huxley G.L./ «The second dark age of the Peloponnese», Λακωνικά Σπουδαί Γ' / Αθήνα 1977
6. Leake W.M./ Peloponnesiaca, a supplement to travels in the Morea/ London 1846
7. Leake W.M./ Travels in the Morea/ London 1830
8. Πουκεβίλ/ Ταξίδι στο Μοριά/ Βιβλιοθήκη Ιστορικού Φιλοσοφικής
9. Rodd Renell/ «The princess of Achaia and the chronicles of Morea», τόμος Β' / London 1907
10. Traquair Ramsay/ «Laconia, Mediaeval Fortresses», Annual XIX (1905-6)/ British School of Athens

III. Άλλες Πηγές:

1. Επτά ημέρες Καθημερινή/ Η ανυπότακτη Μόνη/ 21-11-1993
2. Επτά ημέρες Καθημερινή/ Πειρατές και Κουρσάροι/ 16-2-1997
3. Ι.Γ.Μ.Ε./ Χάρτης γεωλογικός και γεωφυσικός των πετρωμάτων της Μάνης
4. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών/ Περιηγητές στη Μάνη 15^{ος} -19^{ος} αι./ Υπουργείο Πολιτισμού ΕΟΤ
5. Λακωνικά Σπουδαί Τόμοι: I (1972), VII (1980), X (1983)
6. Ξένοι περιηγητές στον ελληνικό χώρο, «Ταξίδι του Δήμου και Νικολό Στεφανόπολι στην Ελλάδα»/ Εκδόσεις Τολίδη/ Αθήνα 1974
7. Πέμπτη Εφορία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Σπάρτης
8. Πολεοδομία Σπάρτης/ Τοπογραφικοί χάρτες της Μάνης και του Πορτοκάγιου